

Hacettepe Üniversitesi

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı Başkanlığı

**OSMANLI ASKERİ ORGANİZASYONUNDA
KURMAY SUBAYLAR (1848-1914)**

Caner AYDIN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2016

Hacettepe Üniversitesi
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı Başkanlığı

**OSMANLI ASKERİ ORGANİZASYONUNDA
KURMAY SUBAYLAR (1848-1914)**

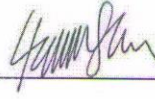
Caner AYDIN

Yüksek Lisans Tezi

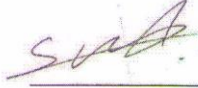
Ankara, 2016

KABUL VE ONAY

Caner AYDIN tarafından hazırlanan "Osmanlı Askeri Organizasyonunda Kurmay Subaylar (1848-1914)" başlıklı bu çalışma, 02.06.2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Yunus KOÇ (Başkan)

Doç. Dr. Faah YEŞİL (Danışman)

Doç. Dr. Gülten YILDIZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof./Dr. Yunus KOÇ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Caner AYDIN

ÖZET

AYDIN, Caner, Osmanlı Askeri Organizasyonunda Kurmay Subaylar (1848-1914), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.

Osmanlı Devleti'nde Erkân-ı Harp (Kurmay), ordunun harp faaliyetlerini hazırlayıp icraya koyan ve fen işlerini yapmaya memur olan ümera ve zabitanaya veya meslek ihtisası görmüş subaylara verilen isim olarak kullanılmaktaydı. 1845 yılında ilk defa atamayla Osmanlı ordusu içerisinde yer almaya başlayan Erkân-ı Harp Zabıtları 1848 yılından itibaren mektepten mezun olmaya başlamışlardır. Bu çalışmada 1848-1914 yılları arasında erkân-ı harp zabıtının Mekteb-i Harbiyeden Erkân-ı Harbiye Mektebine geçişini, mektebe geçiş yaptıktan sonra gördükleri dersler, mezun olduktan sonra icra ettikleri görevleri ve bu görevleri yaparken sahip olmaları gereken özellikleri incelenmektedir. Bunun yanında 1860 yılından itibaren teşkilatlanması gerçekleşen Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nin 1914 yılına kadar olan süreçte teşkilat yapısı ve bu dairenin başında bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin görevleri ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Erkân-ı Harp, Kurmay, Kara Ordusu, Subay, Zabıt

ABSTRACT

AYDIN, Caner, The Staff-Officers in the Ottoman Military Organization (1848-1914), Master of Arts Thesis, Ankara, 2016.

Staff officer in the Ottoman Empire was used as a name for the officers who prepare war activities and perform them as supervisors and commanders or professional specialized officers who administrates scientific undertakings. Staff Officers who took part in Ottoman Army first in 1845, began to graduate from school since 1848. In this study, the graduation of staff officers from Military Academy and their acceptance to War College, the courses they got after the acceptance, the duties they performed and the qualities they required to have when they perform these duties are analyzed. Besides, the organizational structure of General Staff until 1914 which occurred in 1860 and the duties of the Chief of General Staff are discussed.

Key words

Staff Officer, Army, Officer

İÇİNDEKİLER TABLOSU

BİLDİRİM	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
SİMGELER VE KISALTMALAR	vii
TABLolar	viii
ÖNSÖZ.....	x
LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ.....	xii
GİRİŞ	1
KURMAY SUBAYLIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI.....	1
1.BÖLÜM.....	13
OSMANLI'DA ERKÂN-I HARBİYESİ'NİN OLUŞUM VE GELİŞİM SÜRECİ	13
1.1. OSMANLI ORDUSUNUN İLK ERKAN-I HARB SUBAYLARI VE ERKÂN-I HARBİYE MEKTEBİ.....	13
1.1.1.Erkan-ı Harbiye Mektebinde Yapılan Düzenlemeler (1865-1914).....	16
1.1.2. Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde Okutulan Dersler.....	26
1.1.3. Savaşta ve Barışta Erkân-ı Harbler	49
1.1.3.1. Erkan-ı Harp Subaylarında Bulunması Gereken Özellikler	49
1.1.3.2. Erkan-ı Harp Subaylarının Görevleri.....	52

2. BÖLÜM.....	57
OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ERKÂN-I HARBİYE-İ UMUMİYE RİYASETİ'NİN TEŞKİLATLANMASI	57
2.1. ERKÂN-I HARBİYE-İ UMUMİYE DAİRESİ.....	57
2.1.1. Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiye Teşkilatı	68
2.1.2. 1330 (1911-12) Erkân-ı Harbiye Zabitanının Yetiştirilmelerine, Terfi ve Tefeyyüzlerine Dair Talimat.....	70
2.1.3. Erkân-ı Harbiye Reisi'nin Vazifeleri	79
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	82
KAYNAKÇA	85
EKLER.....	90
ÖZGEÇMİŞ.....	104

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bkz.: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Çev. : Çeviren

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

HAT: Hatt-ı Hümayun

İ. AS.: irade-i Askeriye

İ.DH.: İrade-i Dahiliye

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

Y. PRK. HR.: Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı

TABLOLAR

Tablo 1: 1851 Senesinde Okutulan Dersler	26
Tablo 2: 1865 Senesinde Erkân-ı Harblerin Gördüğü Dersler.....	28
Tablo 3: Tablo 3: 1875-76 Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen Piyade Erkân-ı Harbiye Dersleri.....	29
Tablo 4: 1875-76 Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen Süvari Erkân-ı Harbiye Dersleri	30
Tablo 5: 1875-76 Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen Topçu Erkân-ı Harbiye Dersleri.....	30
Tablo 6: 1875-76 Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen İstihkâm Erkân-ı Harbiye Dersleri.....	31
Tablo 7: 1878 Senesinde Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen Beşinci Sene Dersleri.....	32
Tablo 8: 1878 Senesinde Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen Piyade Erkân-ı Harbiye Dersleri.....	32
Tablo 9: 1878 Senesinde Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen İstihkâm Erkân-ı Harbiye Dersleri.....	33
Tablo 10: 1878 Senesinde Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen Topçu Erkân-ı Harbiye Dersleri.....	33
Tablo 11: Tablo 11: 1878 Senesinde Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen Topçu Erkân-ı Harbiye Dördüncü Sene Dersleri.....	34
Tablo 12: 1883 Senesinde Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde Birinci ve İkinci Kısımın Birlikte Tahsil Edecekleri İlmî Dersler	35
Tablo 13: 1883 Senesinde Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde Birinci Kısımın Ayrıca Olarak Tahsil Edecekleri İlmî Dersler	35
Tablo 14: 1883 Senesinde Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde İkinci Kısımın Ayrıca Olarak Tahsil Edecekleri İlmî Dersler	35
Tablo 15: 1883-1894 Senesi Arasında Okutulan Birinci Sınıf Dersleri	36
Tablo 16: 1883-1894 Senesi Arasında Okutulan İkinci Sınıf Dersleri	37
Tablo 17: 1883-1894 Senesi Arasında Okutulan Üçüncü Sınıf Dersleri.....	37

Tablo 18: 1894 Senesinde Erkân-ı Harbiye Mektebi Ders Programı	38
Tablo 19: 1906 Senesinde Erkân-ı Harbiye Mektebi Ders Programı	39
Tablo 20: 1909 Senesinde Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde Okutulan Dersler	40
Tablo 21: 1909 Tarihinde Yayınlanan Erkân-ı Harbiye Ders Programına Göre	48
Üç Senelik Ders Programın Özeti	
Tablo 22: 1860-1914 seneleri içerisinde görev yapmış olan Erkân-ı Harbiye Reisleri ..	70
Tablo 23: 1890-1908 seneleri içerisinde görev yapmış olan Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiye Reisleri	70

ÖNSÖZ

18. yüzyıldan itibaren Avrupa’da savaşın değişen doğasının bir gereği olarak eğitilmiş subay ihtiyacı artmaya başlamıştır. Bu ihtiyaç kurulan subay okullarıyla karşılanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan diğer bir mesele de ordulardaki asker sayısının artmasıydı. Asker sayısının artması, ordu komutanlarının da iş yoğunluğunun artmasına sebep olmuştu. Komutanların iş yükünün artması onların asıl vazifelerine daha az vakit ayırabilmelerine neden olmaya başlamıştı. Ordularda 18. yüzyıldan itibaren komutanlara bazı işlerde yardımcı olmak üzere yardımcılar kullanılsa da bunlar pek ehemmiyete sahip değildi. Orduların sayılarının artması ve doğal olarak da kontrolünün zorlaşmasıyla birlikte komutanların gereksiz teferruatlarla uğraşmasını engellemek için yanlarında yardımcıya duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu noktada hem komutanların iş yükünü hafifletecek hem de bunun yanında bir mühendis kadar teknik bilgi sahibi ve bir muharip subay kadar savaş bilgisine sahip askerî yöneticilere ihtiyaç duyulmaya başlandı. Kurmay subay (*staff officer/erkân-ı harp zabiti*) olarak isimlendirilen iyi eğitim görmüş subayların ön plana çıkmaya başlaması bu ihtiyaçtan dolaydır.

Bu çalışmada 1848-1914 yılları arasında, Erkân-ı Harbiye teşkilatı ile erkân-ı harp zabitlerinin Osmanlı ordusu içerisindeki konum ve makamları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bir zabitin hangi koşulları ve şartları yerine getirerek Erkân-ı Harbiye Mektebine dâhil olduğu ve bu süreçte mektepte gördüğü dersler ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Özellikle de Osmanlı ordusunda erkân-ı harblerin ilk ne zaman ve nerede kullanılmaya başlandığı, görev yaptıkları süre içerisinde erkân-ı harblerin hangi özelliklere sahip olması gerektiği gibi konular da yine yeri geldikçe ele alınmıştır. Bunun yanında bir eğitim kurumu olarak Erkân-ı Harbiye Mektebi ve teşkilat yapısı itibarıyla Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi ayrıntılı şekilde tasvir edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda ayrıca, ordu teşkilatının en önemli parçalarından birisi olan Erkân-ı Harbiye, icra ettiği fonksiyonlar bakımından ele alınırken, erkân-ı harblerin yetiştiği kurum olan Erkân-ı Harbiye Mektebi sadece bir kurumsal yapı olarak değil, aynı zamanda öğrencileriyle birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır. Alanın oldukça kısıtlı kaynaklara sahip olması ve yapılan çalışmaların da var olan bilgilerin tekrarından ibaret olması, çalışmamızda bazı önemli meselelerin tarihlendirilmesinde sıkıntılar

yaşanmasına sebep olmuştur. Bu tarz problemler, var olan ve ulaşılabilen birincil kaynaklardan yararlanılarak çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Tez konumu seçerken bana her türlü desteği veren ve konuyu seçtikten sonra değerli görüşleriyle yolumu aydınlatan danışmanım Doç. Dr. Fatih YEŞİL'e, yine çalışmamın başlangıcından itibaren değerli görüşlerini hiçbir zaman eksik etmeyen ve her görüşmemizde bize yol gösteren Doç. Dr. Gültekin YILDIZ'a, ayrıca 2012 Ağustos ayından itibaren son zamanlarda ayrı kalsak da her an tez yazım zamanında birbirimizi teşvikten geri kalmadığımız Yunus SATILMIŞ ve Tarık DAŞTAN'a tezin son haline gelmesinde teknik destek sağlayan Servet IŞIKLI'ya ve en önemlisi her zaman yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

Caner AYDIN

İzmir 2016

LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Bir ordunun en önemli unsurlarının başında üst düzey yöneticileri veya komutanları gelmektedir. Üst düzey komutanlar da bugünkü ifadeyle Harp Akademilerinden yetişip *kurmay* olarak hizmetlerine devam etmektedirler. Osmanlı ordusu içinde 19. yüzyılda Avrupa orduları örnek alınarak Mekteb-i Harbiye içerisinde oluşturulmuş olan Erkân-ı Harbiye Sınıfları, ordunun iyi eğitilmiş, üst düzey görevlerde bulunacak kumandanlarını yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Zira yüzyılın sonlarına doğru, ordunun yönetiminde en büyük etkiye sahip olan subayların bu okulda yetiştirildiği görülmektedir. Ancak ordunun ve dolayısıyla devletin kaderini etkileyen böyle bir kurum ve bu kurumdan mezun olan subayların tarihiyle alakalı akademik çalışmaların yetersizliği dikkat çekmektedir. Ancak bu konu bağlamındaki kaynak eksikliğine rağmen bazı önemli eserlerin de kaleme alındığını söyleyebiliriz. Nitekim XIX. yüzyıl Osmanlı askerî literatüründe sıkça rastlanan bu tür çalışmalar genellikle Avrupa’da yayımlanan eserlerin tercümeleridir. Kurmay eğitimi konusunda devrin idarecileri tarafından önemli görülerek Türkçeye aktarılmış olan eserler bu tezin hazırlanmasında önemli bir yere sahiptir. Goltz Paşa’nın *Vakt-i Sefer ve Hazerde Erkân-ı Harbiye Vezaiifi, Kısm-ı Nazari*, Kaimakam Ober Bey tarafından kaleme alınan *Erkân-ı Harbiye Vezaiif-i Notları* bu tarz yapılan çalışmalara örnek olarak gösterilebilir. Bu tarz eserlerden çok fazla örnek verebiliriz. Yazılan bu eserlerin neredeyse hepsi birbirinin tekrarıdır. Bunun yanı sıra yine çalışmamızda çokça referans verilen Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Mekteb-i Harbiye ve Erkân-ı Harbiye Mektebiyle alakalı ana kaynak olma özelliğine sahip olan Kolağası Mehmed Esad’ın *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye* adlı eseri gibi, bir diğer kaynak grubunu teşkil etmektedir. Fakat Avrupa ordularındaki kurmay hizmetlerini ya da Osmanlı kurmaylarının aldıkları eğitimi tasvir eden devrin şahitliklerinin ötesinde nizamnameler, talimatnameler ve ordu teşkilatı hakkında bilgi veren kitaplar bu çalışmanın temel kaynak grubunu oluşturmaktadır. Erkân-ı Harbiye ile alakalı çalışmaların Cumhuriyet Döneminde de yapılmaya devam edildiği görülmektedir. Hüseyin Hüsnü Emir (ERKİLET) tarafından kaleme alınmış olan *Erkân-ı Harbiye Meslek, Vezaiif, Teşkilatı Tarihi ve İlm-i Tetkikat* adlı çalışma bu noktada en önemli kaynaklardan birisidir. Bunun yanında Muharrem Mazlum İSKORA tarafından kaleme alınan *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965* ve *Türk Ordusunda Kurmaylık (Erkânıharbiye Tarihçesi)* adlı eserler yine bu alanda yapılmış olan önemli

çalışmalar arasında sayılabilir. Özellikle bu son iki eserin, Erkân-ı Harbliği hem bir eğitim kurumu hem de teşkilat yapısı olarak ele alan ilk kitaplar olması önemlerini artırmaktadır. İhsan HÛN'ün *Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar* adlı eserinin de önemli bir başvuru kaynağı olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte Harp Akademilerinin çeşitli zamanlarda kendi tarihçesine yönelik çalışmalar yapmasına rağmen bunların daha önceki bilgilerin tekrarı olmaktan öteye gitmemesi ayrıca dikkat çekicidir.

Erkân-ı Harbiye Mektebi ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye (Genelkurmay Başkanlığı) hakkında yapılan bu çalışmaları değerlendirdikten sonra Türkiye'de özellikle de Genelkurmay Başkanlığı ve Harp Akademileriyle alakalı çalışmalar, ansiklopedik eserlerde yazılan maddelerden ileri gitmediği belirtilmelidir. Bu bağlamda yeni eserler yazılmaya çalışılsa da klasik bilgilerin yeniden okura sunulması bu konuda yapılan çalışmaların temel problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Genel Kurmay Başkanlığı ve Harp Akademilerinin tarihi konularında monografik çalışmalara muhtaç olduğunun altı bir kez daha çizilmelidir. Söz konusu iki kuruma ait evrakın, halen kurumların hazirelerinde saklanıyor oluşu ya da zamanla ortadan kaybolması oluşan bu boşluğun temel sebeplerinden birisidir. Bu iki kurumda görev yapan kişilerin hatıratlarında, belki de yaşadıkları dönemde sıradan bilgiler olarak gördükleri için kayıt altına almadıkları, kurumların organizasyon tablolarına ve makamların görev, yetki ve sorumluluklarına yer vermemeleri de bir diğer önemli problemdir.

GİRİŞ

KURMAY SUBAYLIĞIN ORTAYA ÇIKIŞI

İnsanoğlunun iradesini karşı tarafa kabul ettirmek amacıyla ilk olarak nerede, ne zaman ve nasıl savaşa girdiği günümüzde de gizemini koruyan bir konu olmaya devam etmektedir. İnsanlar doğal ihtiyaçları olan beslenme için ekip biçmeyi, kalacak daimi yerleri inşa etmeyi öğrenmeden evvel düşmanlarıyla savaşmak için örgütlenmeyi öğrenmişlerdir (Neilberg, 2011, s. 11). Antropologların tarih öncesi dönemlere dair yaptıkları araştırmalara göre savaşlar, genel olarak dinî motivasyonla yapılabildiği gibi, algılanan bir tehdidi ortadan kaldırmak için, nüfus artışının sonucu olarak ekilebilir toprakları ve otlakları genişletmek için de yapılmaktaydı. Dolayısıyla tarih öncesinden günümüze doğru uzanan çizgide savaşların nedenleri bağlamında bir paralellik gözlenmektedir.¹

Savaşların sebeplerinde gözlemlenen süreklilikler ve kopuşlar gibi savaş organizasyonlarında ve savaşlarda kullanılan araç ve gereçlerde de değişimlerin olduğu görülmektedir. Avrupa coğrafyasında savaş, MS 300'lere kadar dayanışma ve disiplinli piyade sistemi üzerine kurgulanmıştır. Bu sisteme Yunan Kent Devletleri ve Makedonların ordu organizasyonları ve savaş yapma biçimleri örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu döneme damgasını vuran en önemli gelişmelerden biri piyade sisteminin yanında daha seri ve süratli hareket eden süvari birliklerinin oluşturulmasıdır. MS. 300'lerden itibaren insanların kendilerini düşmanlardan koruma gereksinimiyle beraber kalelerin ve büyük surların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemin karakteristik özelliğini de Roma ordusu yansıtmaktadır. Büyük surların ve kalelerin

¹Savaş ve savaş sistemindeki değişim için bkz. Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, Çev. Fusun Tayanç-Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014 İstanbul.; Carl Von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, Çev. Selma Koçak, Doruk Yayıncılık, 2011 İstanbul.; Edward Mead Earle, *Modern Stratejinin Ustaları*, Çev. Selma Koçak, Doruk Yayıncılık, 2007 İstanbul.; John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, Çev. Selma Koçak, Doruk Yayıncılık, 2007 İstanbul.; Antoine Henri Jomini, *Savaş Sanatı Prensipleri/Ana Hatlar*, Çev. A. Tuncer Büyükonat, Doruk Yayıncılık, 2013 İstanbul.; Niccolo Machiavelli, *Savaş Sanatı*, Çev. Berna Hasan, Doruk Yayıncılık, 2012 İstanbul.; Michael I. Handel, *Savaşın Ustaları Klasik Stratejiler*, Çev. Berna Kara, Doruk Yayıncılık, 2004 İstanbul.; Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, Çev. Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, 2008 Ankara.; Jeremy Black, *Savaş ve Dünya, Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000*, Çev. Yeliz Özkan, Dost Kitabevi Yayınları, 2009 Ankara.; Michael S. Neilberg, *Dünya Tarihinde Savaş*, Çev. M. Tanju Akad, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 2011.

mevcudiyeti, dönemin savaşlarının kuşatma savaşı şeklinde geçmesindeki en önemli etken olmuştur. Ancak bundan sonra ateşli silahların etkin olarak kullanılmaya başlandığı 15. yüzyıla kadar savaş sisteminde büyük bir değişiklik gözlemlenmemektedir.

Savaş organizasyonundaki değişim devletlerarası ilişkilerle de doğrudan alakalıdır. Nitekim 15. ve 16. yüzyıllarda merkezileşmeye başlayan devlet organizasyonları uluslararası ilişkilerin yoğunlaşmasına ve muharebe alanlarındaki karşılaşmaların artarak savaş yapma biçiminin değişmesine yol açmıştır. Avrupa'nın küçük bir kıta olması ve çok sayıda birbirine rakip siyasi yapıyı barındırması devletlerarası ilişkilerin artmasını, mücadeleyi ve rekabeti de beraberinde getirmişti. Bu durumun ilk sonucu tehdidin ve dolayısıyla savaşın daimi bir organizasyon şeklini almasıdır. Ordu organizasyonlarının daimileşmesi savaşın doğasında yaşanan söz konusu gelişmenin bir sonucudur. Bunun yanında savaşların süresinin uzaması asker ihtiyacını da artırmıştı. Asker ihtiyacının kısa sürede karşılanmak istenmesi, ciddi sorunları beraberinde getirmesinin yanı sıra mali yapıyı da olumsuz yönde etkiliyordu. Belirli bir ücret karşılığında toplanan paralı askerlerin önemli bir kısmı savaş meydanlarında iyi bir performans sergilemekteydi; ancak ücretli asker gruplarına duyulan güven de oldukça sınırlıydı. Bunun yerine tebaadan seçilerek askerî sınıfa dâhil edilen ve talim aracılığı ile disipline edilen neferler, Avrupa'daki krallar için çok daha ucuz ve mutî bir ordunun kurulmasına temel teşkil edecek nitelikteydi. Zira 18'inci yüzyılın başlarından itibaren merkezi ve daimi vatandaş ordularının temelleri Avrupa'nın çoğu devletinde atılmıştı (Gök, 2005, s. 18-20).

Bu dönemin diğer önemli bir sorunu da nüfusları hızla artan orduları etkili bir biçimde yönetecek subay ihtiyacıydı. Bu ihtiyaç Rönesans'tan itibaren yaşanan bilimsel atılımla beraber savaş ve ordu organizasyonunun rasyonel bir boyutta ve matematiksel yöntemler kullanılarak ele alınmaya başlanmasının bir sonucu olarak görülebilir. Bu dönemde orduların subay kadrolarını, siyasi ve ekonomik hayatta söz sahibi olmak isteyen soyluların işgal ettikleri görülmektedir. Soylular kendi geleceklerini teminat altına alabilmek için ordudaki subay kadrolarını kendi tekellerine almışlardı. Ordu üzerinde kurulan aristokratik hâkimiyet ekonomik ve sosyal hayatta yaşanan aydınlanmanın askerî alana yeteri kadar yansımaları da engellemişti (Gök, 2005, s.23).

18. yüzyılın önemli devlet adamlarından Prusya Kralı II. Friedrich (Büyük Friedrich) (1712-1786), sosyal sınıflar arasındaki farkların ordu organizasyonuna da yansımaları gerektiğini savunuyordu. Devrin Prusya'sında subaylık, aileden veraset yoluyla tevarüs ediliyordu. Zira aristokratik kökenden gelmeyenlerin Prusya subay sınıfı içerisindeki oranı %2'yi geçmemektedir. II. Friedrich, köylülerin cahil ve eğitimsiz olduklarını, bu nedenle halk arasından subay devşirmenin ordunun gerilemesine ve çökmesine yol açacağını belirterek subaylığın aristokratlara ait bir meslek olduğunu ifade ediyordu (Palmer, 2007, s. 78-85).

Ancak zaman içerisinde aristokratların yanında sivil okullarda iyi bir eğitim almış olan burjuvalar da subay kadrolarında görev almaya başladılar. Burjuvalar özellikle topçu ve istihkâm sınıfları için iyi bir eğitim alt yapısına sahipti. Topçu ve istihkâm sınıflarının eğitimi için ilk askerî okulların mühendislik alanında açıldığı görülmektedir. Avrupa'da modern anlamda askerî mühendisliğe özgü eğitim veren ilk okul, 1748'de Fransa'da "*Ecole Royal du Génie de Mézières*" adı altında kurulan mühendishaneydi (Karaca vd., 2012, s.26). Kısa süre içerisinde Avrupalı diğer devletler tarafından da taklit edilecek olan bu okul, modern askerî eğitimin kıta geneline yayılmasını sağlayacaktı. 18. yüzyıl itibarıyla daha az teknik bilgi gerektiren piyade ve süvari sınıfları için Avrupa devletleri formel okullar yerine subay talimgâhları (*Cadet Corps*) açmayı tercih etmişti. İlk subay talimgâhları 1717'de Prusya'da (*Berlin*) görülmekle birlikte 18. yüzyılın ortalarına kadar bütün Avrupa'ya yayılmıştı. Avrupa'da piyade ve süvari sınıfları için de formel okullar kurulmasına dair gereklilik ancak Napoléon komutasındaki Fransa ordusunun bütün Avrupa kıtasına hâkim olmasıyla hissedilecekti. (Gök, 2005, s.26)

Büyük İhtilal'den sonra Fransa devlet organizasyonundaki kurumsal değişimden ordunun da etkilendiği görülmektedir. Bu değişimin bir sonucu olarak da 1 Mayıs 1802'de modern piyade ve süvari subayı yetiştirmek amacıyla *Ecole Spéciale Militaire de Saint-Cyr* kurulmuştu.² Okulun eğitime başlamasıyla beraber akademik eğitimin yanında mühendislik derslerini de içeren bir program izlenmiş ve eğitim süresi ilk zamanlarda üç-dört yıl düşünülürken, ihtiyaçtan dolayı iki yıla düşürülmüştü. Bu tercih okulun eğitim kalitesini etkilemiş olsa da *Saint-Cyr*, Avrupa geneline örnek teşkil etmiş

² Okul, 8 Haziran 1808'de Saint-Cyr isimli kasabaya taşınmasının ardından kasabanın ismiyle anılmaya başlanmıştı.

ve onun ardından kıtanın çeşitli ülkelerinde modern eğitim veren subay okulları açılmaya başlanmıştı (Gök, 2005, s.27-28).

Bu dönemde ortaya çıkan diğer bir mesele de Avrupa'daki ordularda istihdam edilen asker sayısının artmasına ilişkindir. 18. yüzyıl başından itibaren sıkça rastlanmaya başlanacak olan yüz bin kişiden müteşekkil orduların sevk ve idaresi komuta heyeti için büyük bir sorun haline almaya başlamıştı. Fransız İhtilali'ni takiben zorunlu askerliğin yürürlüğe girmesi ise problemi daha da büyütecekti. Asker sayısının artması, ordu komutanlarının işlerinin de yoğunluğunun artmasına sebep olmuştu. Ordunun iaşesinden silah ve mühimmatının sağlanmasına ve muharebe alanında uygulanacak taktiğin belirlenmesine kadar bütün işlerle ilgilenmek zorunda kalan komuta subayları, esas işlerini yapmaktan mahrum kalmaya başlamıştı. Kumandanların karargâhlarındaki işlerinin hallinde bir yardımcıya ihtiyaç duyması yanlarında daimi surette görev yapacak subayların görev yapması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.³ Eskiden beri kumandanların hizmetinde görevli olarak yardımcılarını bulmaktaydı; ama ordulardaki asker sayısının az olması, muharebelerde kullanılan taktik varyasyonların sınırlı ve basit şekilde tezahür etmesi dolayısıyla yardımcılar (*Erkân-ı Harbiye Zabitanı=Kurmay Subay*) büyük ehemmiyete haiz değildi. Orduların büyümeye devam etmesiyle birlikte iş yoğunluğunun artması kurmayların kıymet ve ehemmiyetini arttırmıştı (Ali Mümtaz, 1324, s.33). Büyük Friedrich, ilk zamanlardaki kurmay subayın vazifelerini şu şekilde sıralamaktadır: Ordugâh mevkilerini seçmek, harita yapmak, bir yeri tahkim etmek, askerî köprüler inşasını idare etmek, yürüyüş kollarını sevk etmek, akarsular ve bataklık arazi hakkında araştırma yapmak (Kaim-makam Ober Bey, 1328, s.2). Bu devirde kurmay subay ile komuta subayı arasındaki ilişkiyi de şöyle tarif edebiliriz: Kurmay subay her şeyi düşünür ve düşüncelerini teklif eder. Kumandan karar verir ve verilen kararı kurmay subay titizce kesin karar olarak telakki ederek emrin tatbiki için çalışır. Napoléon'un ilk Genelkurmay Başkanı (*Chef d'État-Major de l'Armée*) olan Mareşal Bertheir, bunun ilk akla gelen örneklerinden birisidir. Napoléon, Bertheir'e emirlerini yazdırır ve uygulatır. Bertheir, aldığı emirlere harfiyen uyar ve mütalaada bulunmazdı (Kaim-makam Ober Bey, 1328, s.2).

³ Kurmaylık sisteminin kurumsallaşmasının, karargâhlardaki iş yükünün artmasından çok sonra gerçekleşmiş olması bu gerekliliğin kurmaylık sisteminin temelini oluşturduğu gerçeğini değiştirmez. Nitekim ilk kurmay subaylar karargâh hizmetlerinde kumandana yardım etmek için bulundurulmuş subaylardan seçilecektir.

Dönemin Avrupa ordularında sevk ve idareyi yürütme işi, ister aristokrat ister burjuva kökenli olsun, harp okulu mezunu subay ve generallere bırakılmıştı. Sadece okur-yazar olmakla kalmayan bu yeni komutan tipi, aynı zamanda bir mühendis kadar fizik ve matematik bilmek zorundaydı. Bu zorunluluk, ordunun kullandığı ateşli silahların işleyişinden bir kalenin nasıl düşürüleceğine, bir nehir üzerine nasıl köprü kurulacağından, muharebe meydanına kaç askerın sığacağına kadar pek çok askerî hususun, önceden planı çizilen ve hesaplaması yapılan teknik bir probleme dönüşmesiyle yakından ilgiliydi. Osmanlıların “*mütefennin zabıt*” yani fen ve teknikten anlayan subay diye tanımladığı bu yeni tür komutan profiline sahip olmadan, sayıları yüzbinleri bulan büyük orduları etkin bir şekilde kullanmak neredeyse imkânsızdı (Yıldız, 2013, s. 45).

Kurmaylık sistemi 19. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde kullanılmaya başlanmıştı. Bu noktada kurmaylık sistemini uygulayan ülkelere kısaca göz atmakta yarar var. İngiltere’de bir subaya kurmay unvanı verilebilmesi için Camberley Harp Akademisinde tahsil görmesi gerekiyordu. Akademiye kabulde, beş sene subay olarak görev yapmış olmak ve yüzbaşı rütbesine nasbedilmiş veyahut yüzbaşılık rütbesini almaya hak kazanmış olmak ön şarttı. Bunun yanında mektebe kabul edilen subayın kurmaylık hizmeti konusundaki kabiliyetini ispat etmek için Kurmay Heyetlerinin birinde bir ay staj yapması ve staj sonunda kurmaylık ehliyetine sahip olduğunu ispat etmesi gerekmekteydi. Düşman orduları karşısında başarı ve üstünlük gösteren subay, sınavdan muaf tutularak mektebe dâhil edilirdi. Akademinin eğitim süresi iki seneydi. İki sene sonunda, dersleri başarıyla tamamlayan subay, bitirme imtihanıyla akademiden mezun olurdu. Sınavda başarılı olan subay bundan sonra kurmaylık görevini ifa etmeye hak kazanmış olmaktadır. Ancak imtihanda başarılı olsa dahi çeşitli sebeplerle kurmaylık görevini ifa etmesine izin verilmeyen subaylar da mevcuttu. Akademiden mezun olan subay tekrar kendi kıtasına, asli vazifesine dönüş yapar ve kurmaylık üniformasını giyerdi. İngiltere’de, Genelkurmay Başkanı, karargâhlarda ve harp sahalarında bulunan kurmay heyetlerinin âmiri durumundaydı. İngiliz kurmay subayının harpteki vazifelerini muharebelere yönelik bilcümle askerî harekât, askerlerin ikametleri için mahallerin ayarlanması, kıtanın bütün faaliyetleri, muharebe sırasında ceridelerin, jurnallerin ve istihbarat ceridelerinin tutulması olarak sayabiliriz. İngiliz kurmay subayı bunların yanı sıra, karargâhtan

gönderilen bilgileri şifrelemek ve gelen şifreleri çözmek, düşman kuvvetlerine dair istihbarat ve malumat toplayıp istihbarat bilgilerini karargâh içerisine ve diğer gerekli yerlere bildirilmek, muharebe sırasında alınan esirlerin tercümanlar vasıtasıyla konuşurmak ve istihbarat toplamak, muharebeyle alakalı harita, plan ve krokilerin tedarik etmekle de görevliydi.⁴ (Ahmed Muhtar, 1319, s.185-191; Goltz Paşa, 1308, s.258-263).

Avusturya-Macaristan'daki kurmaylık sistemi, İngiliz ordusunda uygulanan sistemden farklı esaslar üzerine kurgulanmıştı. 19. yüzyılda Avusturya-Macaristan'da kurmaylık, Harbiye Nezaretinde Genelkurmay Başkanının idaresi altında bulunan şube ve kıtalarda görev yapan kurmay subaylardan oluşmaktaydı. Avusturya-Macaristan ordusunda mülazımlıktan binbaşı rütbesine kadar olan subay, kurmay subay adayı olarak görülmektedir. Fakat adayların kurmay olmak için yapılan ilk sınavı kazanması ve bu sınavı geçtikten sonra kıtada görev yapan kurmay heyetlerinden birinde görev alarak burada başarısını ispat etmesi gerekmektedir. Başarısını ispat ettikten sonra Genelkurmay Başkanı'nın tasdikinin ardından subay, kurmaylık görevine asaleten başlamaktaydı. Kurmaylar, İmparatorluk ve *Krallık Harbiye Mektebi* [*K. und K. Kriegsschule* (Kuruluşu 1852)] namındaki askeri yüksekokuldan mezun olmaktadır. Mektepten mezun olan subaya yardımcı namı verilmekteydi. Her kıtada bulunan kurmay yüzbaşısı bu yardımcıları arasından seçilmekteydi. Avusturya'da yapılan idari reformlarla beraber Mart 1883'ten itibaren Genelkurmay Başkanı, doğrudan Harbiye Nezaretine bağlanmıştı. Buna karşılık Genelkurmay Başkanı, Harbiye Nezaretine bilgi vermek şartıyla doğrudan doğruya İmparator'a tekliflerini iletme hakkına sahipti. Ayrıca Askerî Coğrafya, Mühendis Alayları, Demiryolu ve Telgraf Alayı, Harbiye Mektebi, Mühendis Mektebi İdadisi, Genelkurmay Başkanı'nın idaresi altındaydı. Bu bağlamda Avusturya-Macaristan Genelkurmay Başkanı ile Prusya Genelkurmay Başkanı'nın sorumlu olduğu hizmetler hemen hemen aynıydı ve her iki ülkede de Genelkurmay yedi şubeden⁵ oluşmaktaydı. Avusturya-Macaristan ordusunda nadiren

⁴ Seferde İngiltere Erkân-ı Harbliği hakkında daha geniş bilgi için: Mütercim Erkân-ı Harp Kıdemli Yüzbaşılardan Rahmi, *İngiltere Erkân-ı Harbiyesi'nin Vakt-i Harbdeki Vezâifnamesi*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1332.

⁵ Bu şubeler şunlardır: Birinci Şube (İdare Şubesi), İkinci Şube (Harekât Şubesi), Üçüncü Şube (Topografya Şubesi), Dördüncü Şube (Askerî istatistikleri tutan ve yabancı ordular hakkında bilgi toplayan şube), Beşinci Şube (Posta Şubesi), Altıncı Şube (Telgraf Şubesi), Yedinci Şube (Harbiye Defterleri Şubesi).

de olsa kurmaylık sınavına girmeden, liyakat gösteren yüzbaşılar Genelkurmay Başkanı'nın tayini, Harbiye Nazırının onayı ile binbaşılık rütbesiyle kurmay olabilmekteydi (Ahmed Muhtar, 1319, s.141-152; Goltz Paşa, 1308, s.263-268).

İtalyan ordusu, kurmaylık sisteminin önem arz ettiği bir diğer ordudur. İtalya'da kurmay subayı Torino şehrindeki "*Ecole de Guerra*"de (Harp Akademisi) yetiştirilmekteydi. Akademinin eğitim süresi üç yıldır. Bu mektebin amacı orduda kurmay olarak hizmet etmek amacıyla subay yetiştirmek ve ileride büyük görevlerde bulunacak kumandanlara ilmî ve edebî alanda eğitim vermektir. İtalyan Harp Akademisi öğrenci alımı ve ihracı noktasından Harbiye Nezaretine, eğitim ve talimatlar bakımından Genelkurmay Başkanı'na, bulunduğu yer itibarıyla da Birinci Kolordu Komutanlığına bağlıydı. Harp Akademisine öğrenci alımı sınavla yapılmaktaydı. Piyade, topçu, süvari ve mühendis (istihkâm) yüzbaşı ve mülazımları imtihanlara girme hakkına sahiplerdi. Görev yaptığı kolordulardan subayın kıymet ve ehliyetini gösteren dereceler almış olması sınava girişteki ilk şarttı. İkinci olarak, sınava girecek subayın kendi sınıfında dört yıl⁶ fiili hizmet etmiş olması gerekiyordu. Okula kabulün ardından, üç senelik eğitim süresi içerisinde Kurmay subay adayları kendi sınıfı haricinde iki ay süreyle diğer sınıflarda hizmet ederlerdi. Üçüncü yılın sonunda imtihanları başarılı şekilde verenler, genel karargâhlarda, tugay kumandanlıklarında, hüküm heyetlerinde memur sıfatıyla görev yapmaya başlardı. İtalya ordusu Genelkurmay Başkanı'nın görevleri de burada ele alınması gereken bir diğer konudur. Buna göre barış zamanında harp hazırlıklarını ve harp zamanında seferberlik hizmet nizamnamesini tatbiken askerî harekâta ve seferberliğe ilişkin talimatı hazırlamak, Kurmay Heyetlerinin hizmet ve talimatlarını, Harbiye Mektebinin eğitim sistemini geliştirmek Genelkurmay Başkanı'nın en önemli görevleriydi. Başkanın seferberlik zamanında, ordu teşkilat ve seferberliğine ait teklifleri ve hazırlıkları Harbiye Nezaretine takdim etmesi de gerekiyordu. İtalya kurmay teşkilatı pek sade olup kısmen Prusya kurmaylık sistemine yakın olmakla birlikte, burada Genelkurmay Başkanına verilen değer kısıtlıydı (Ahmed Muhtar, 1319, s.166-179; Goltz Paşa, 1308, s.281-286).

⁶ Bu müddet tahkikat mektebinden çıkan Topçu ve İstihkâm zabitleri için üç sene olup, üç seneden ikisinin alayda geçirilmiş olması şarttır.

Kurmaylık sistemini uygulayan bir diğ er Avrupa devleti de Rusya'dır. 19.yüzyılın başlarından itibaren Rusya'da kurmay subaylar St. Petersburg'da bulunan “*Akademiya general'nogo shtaba*” adıyla 1832'de kurulan ve 1855'de Çar I. Nikola'ya izafeten, Nikola Harp Akademisi ismini alan okulda yetiştirilmekteydi. Akademi sadece kurmay subay yetiştirmeye mahsus bir mektep olmayıp, Rus yüksek eğ itiminin de merkezidir. Akademinin eğ itim süresi, son altı ayı sahadaki pratik eğ itim olmak üzere iki buçuk senedir. Akademiye kabul edilecek subayların, iki senesi kı t'a hizmeti olmak üzere üç veya dört sene⁷ askeri hizmette bulunmuş olmaları gerekmektedir. Akademiye üsteğ men rütbesinden yüzbaşı rütbesine kadar olan subayların başvurma hakkı vardı. Mektepten mezun olan bütün subaylar “*Akademi Alameti*”ni⁸ takma hakkını elde ederlerdi. Akademiden mezun subaylar, kendilerine mahsus kanun ve nizamlar dâhilinde terf i ederlerdi. Rusya'da kurmay subaylar imparatorun özel iş leriyle ilgilenmek üzere hanedana mensup yaver-i harbler, Başkumandan ile Harbiye Nazırının yaver-i harbleri ve yabancı devletler nezdinde istihdam edilen subaylar (ataşemiliterler vesaire gibi), Kurmay, Topçu ve Mühendishane gibi Yüksek Okulların hocalıkları ve yardımcılıkları vazifelerini yürütmektedirler. Bunun yanında zikredilen yüksekokulların ve idadilerin nazır ve müdürleri, fırka kumandanları, Harbiye Nezaretinde bulunan Lojistik Dairesi Başkanı, Askerî Cimnazyum Mektebi (*Gimnase Militaire*) Müdürleri gibi yüksek memurluklarda görevlendirilecek yüksek rütbeli subaylar Kurmay subaylar arasından seçilmekteydi (Ahmed Muhtar, 1319, s. 199-209; Goltz Paşa, 1308, s. 275-281).

1880'lere kadar Osmanlı ordusunun kurmaylık konusunda model aldığı Fransız ordusundaki kurmaylık sistemi konumuz açısından büyük bir öneme sahiptir. Fransızların kurmaylık sistemindeki geliş imi kısa sürede Avrupalı devletlerinin dikkatini çekmişti. Bu bakımdan Fransa'daki kurmaylık sistemi kısa bir süre içerisinde, Rusya, İngiltere, Avusturya gibi büyük devletlerin yanında Belçika, Romanya ve İtalya gibi devletlerin de örnek aldığı bir sistem hâline gelmişti. Fransız kurmay subayları, Prusya askerî akademisi örnek alınarak Paris'de kurulan Yüksek Askerî Akademi “*Ecole superieure de guerre*” de yetiştirilmekteydi. Bu akademi tesis edilmeden önce

⁷ Goltz Paşa, imtihanlara giriş için gereken sürenin dört yıl olduğunu yazarken, Ahmed Muhtar Paşa imtihanlara girmek için üç yıllık sürenin şart olduğunu söylemektedir.

⁸ Akademi Alameti, Erkân-ı Harbiye Akademisini başarıyla bitiren zabitanın taşıma hakkını kazandığı hususi alamet, meşe yapraklarıyla bir Rus kartalından ibarettir. Zabitanın büyük küçük her türlü üniformalarına takma hakkına sahip olduğu bu alamet, Rusya ordusunda büyük bir öneme sahipti.

kurmay subaylar “*Ecole d’application d’Etat-major*” adı verilen Kurmay Tatbikat Mektebinde eğitim görüyordu. Ancak 1870-71 Harbi’nde Prusya’dan alınan ağır yenilginin ardından eski sistem lağvedilerek “13 Mart 1875 Kanunnamesi” ile Fransız kurmaylık eğitimi yeniden yapılandırılmıştır. 1875 Kanunnamesi’ne dayanarak 15 Haziran 1878 tarihli bir nizamname ile geçerliliği 1900’lerin başlarına kadar devam eden sistemin temeli atılmıştı. 20 Mart 1880 tarihli Kanunname ile mektebe “*Harp Akademisi*” unvanı verilmişti. Harp Akademisinin eğitim süresi iki senedir. Mektebe kabul edilen subaylar, mektepte kendi üniformalarını giymeyi sürdürmekte, kıdem ve terfide kendi sınıflarına tabi olmaya devam etmekteydi. Mektebe beş senelik askerî hizmeti bulunan subaylar başvurabiliyordu. Ancak başvuru esnasında aday teğmen, üsteğmen ve yüzbaşılardan söz konusu beş senelik hizmet sürelerinin en az üç senesini kıtada kumandan vasfıyla görev yapmış olarak geçirmeleri gerekiyordu. Kurmaylık için açılan sınavlara askerî mekteplerde öğretmenlik ve öğretmen yardımcılığı yapan subayların da girme hakkı vardı. Fransız kurmay adaylarının mektepte görev yaptıkları süre, kıta hizmeti olarak sayılıyordu. Mektebe genellikle askerî okuldan (*Saint Cyr*) mezun olan subaylar alınmakla birlikte *Mühendislik Okulundan (Polytechnique)* mezun olanlar da başvurabilmekteydi (Ahmed Muhtar, 1319, s. 37-69; Goltz Paşa, 1308, s. 268-275).

Kurmaylık silkine dâhil olmak isteyen subaylar üç aşamalı bir sınava girmektedir. Bu aşamalardan birincisinde adaylar altı soruya yazılı cevap veriyor, ikinci olarak bir topografya krokisi çiziyor ve üçüncü olarak da at yetiştirme ve terbiyesi sınavına tabi tutuluyordu. Bundan başka mektebe alınacak olan her subay, komisyona kendisinin ortaya koyduğu ve bağlı olduğu amiri tarafından onaylanmış orijinal bir eser takdim etmek zorundaydı. İki senelik eğitim sonrasında bitirme sınavı ile kurmaylık diploması alan subayların yanında, dışarıdan Harbiye Nezareti’nin izniyle mektebe devam etmeden bitirme sınavlarına girme hakkı elde eden ve sınavlarda başarılı olan subaylara da kurmaylık diploması verilirdi. Bu subaylar mezuniyetten sonra “*Kurmay Adayı Subay*” “*Officer brevete d’etat major*” namını elde ederlerdi. Mektepten mezun olduktan sonra subaylara Genelkurmay Başkanlığı Dairesinde ya da kale ve kıtalarda stajyer subay (*Officiers Stajiaires*) namıyla iki sene görev yaptırılmaktaydı. Ancak kurmay adayları okuldan mezun olmalarının ardından iki senelik görevlerini kendi sınıfları haricindeki bir sınıfta ifa ediyorlardı. İki yıllık staj süresi sonunda Genelkurmay

Başkanı ve Genel Müfettişler tarafından subaylar hakkında bir hüviyetname düzenlenirdi. Söz konusu kimlik kartında subayın liyakat derecesi de yazılıydı.⁹ Mezuniyetin ardından kıta görevi esnasında yetersiz görülen subaylar ya kurmay subaylığından çıkarılarak çeşitli görevlerde kullanılır veyahut yeni bir emre kadar kendi sınıflarına iade olunurlardı. Genelkurmay Başkanlığı Dairesinin başında Harbiye Nezaretinin tayin ettiği general veya miralay rütbesinde olan Genelkurmay Başkanı bulunuyordu. Başkana yardımcı olarak da miralay veya kaim-makam rütbesinde İkinci Başkan veya Başkan Yardımcısı görev yapıyordu. (Ahmed Muhtar, 1319, s. 37-69; Goltz Paşa, 1308, s. 268-275).

Osmanlı Devleti, 1877-78 Harbi'nde Rusya'ya yenilmesinden sonra, muharebe alanından kayıpla ayrılan diğer tüm devletler gibi ordusunu yeniden yapılandırmaya ve bununla bağlantılı olarak askerî eğitim sistemini değiştirmeye çalışmıştır. Zira bu savaşla beraber 1880'lere kadar askerî eğitimde model alınan Fransız eğitim sisteminin yetersiz kaldığı düşünölmeye başlanmıştı. Dolayısıyla bu savaşın ardından genel olarak ordu organizasyonu ve özel olarak askeri eğitim konusunda Osmanlı ordusunda Prusya askerî ekolünün ağırlığı her yıl daha da artacaktır. Bu durumun ortaya çıkışında diplomatik açıdan Osmanlı-Prusya yakınlaşması ve Alman askerî uzman heyetlerinin İmparatorluk ordusunda istihdama başlanması şüphesiz büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda Osmanlı kurmaylık hizmetini derinden etkileyen Prusya kurmaylık sistemini daha yakından ve ayrıntılı bir biçimde incelemekte fayda var. Alman kurmaylık sisteminin temelini Prusya Kralı II. Friedrich'e dayandıranlar olmakla birlikte daha eskiye götürenler de vardır (H. H. Emir, 1340, s.71). Almanlar, kurmay subaylarını biri Berlin ve biri de Münih'de bulunan “*Kriegs-Akademia*” namıyla mevcut askerî yüksekokullarda yetiştirmektedir. Berlin Askerî Yüksek Okulu 1765 senesinde II. Friedrich tarafından “*Zadegân Akademisi*” olarak kurulmuştu. İhtilal Savaşları'nda Frederisyen Prusya'nın çöküşüyle beraber 1810 senesinde askerî alanda yapılan tensikat sonucunda Zadegân Akademisi, “*Harp Mekteb-i Umumisi- Allegemeine Kriegsschule*” ismini almış ve sonraki zamanlarda mektep bir hayli ıslahata uğrayarak 1902'lerdeki mektebin temelini oluşturmuştur (Ahmet Muhtar, 1319, s.18-20). Başkumandanın karargâhındaki genel heyetlere “*general stab*” yani general erkânı denilmektedir.

⁹ Bu dereceler şöyledir: Kurmaylık hizmetinde istihdama pek salih; Kurmaylık hizmetinde istihdama salih; Kurmaylık hizmetinde istihdama az salih.

General erkânının arasında kurmaylık işleriyle meşgul olan kısmı ise “*General Quartier Meister Stab*” olarak isimlendirilmiştir. Karargâhtaki genelkurmay başkanına “*General Quartier Meister*” ismi verilmekteydi. Eskiden Almanya’da kurmay subay demek yol, ordugâh, köprü, kanal vb. inşa eden veya harita yapan, kale ve tahkimatların plan ve şekillerini çizen fen memurları demektir. II. Friedrich, çoğu işini kendi yapan ve yazıya aktaran birisiydi. İhtiyaç halinde maiyetindeki mühendislerden veya avcı atlı subaylardan oluşan yardımcılardan yararlanırdı. Bu bağlamda II. Friedrich’in, karargâhında neredeyse hiç kurmay subaya ihtiyaç duymadığını söyleyebiliriz. II. Friedrich, kurmay subaya fazla bir ihtiyaç duymadığı hâlde kurmay subaylığı kanun ve nizamlara bağlamıştı. 1757’de neşrettiği bir kanunla kurmay subayların vazifelerini şu şekilde saymaktaydı: kale inşası, orduların yerleşeceği alanların keşfi ve tesisi ve bunların taarruz ve savunması. 1758’de bu vazifelere ek olarak harita yapma, düşman ordularının yerleşimlerini ve mevzilerini keşfetmek, yürüyüş kolları için uygun yol araştırmak ve yürüyüş kollarını tertip etmek de eklenmişti. Bu dönemde kurmay subayların henüz hususi bir üniforması yoktu. Mensup oldukları alayların üniformalarını giyerlerdi (H. H. Emir, 1340, s.73).

19. yüzyılda Prusya’da Harp Akademisine ayrı bir önem verilmekteydi, çünkü bu okuldan mezun olanların ekserisi ordunun yanı sıra devletin diğer önemli kurumlarında da görev yapabilmekteydi. Bu sebeple adayların kurmaylık hizmetine elverişli ve karakter olarak sağlam olması gerekiyordu. Mektebe giriş şartları şunlardı: Kıtalarda kusursuz iyi bir sicile sahip olmak, sağlıklı ve sağlam bir vücuda sahip olmak, borcu olmamak, alay kumandanının muvafakat ve rızası olmak, kıtada üç yıl hizmet etmiş olmak, yüzbaşı rütbesine atanabilmek için beş senelik hizmet süresi bulunmak ve Harp Akademisine giriş sınavını kazanmak. Akademi eğitimi süresi üç senedir. Birinci yılı tamamlayan öğrenciler kıtalarına dönerler ve bunlar arasından ancak mektep müdüriyetince layık görülenler yeniden mektebe davet edilirdi. Davet edilmeyenler kıtalarındaki görevlerine devam ederler ve mekteple ilişkileri kesilirdi. Fransa örneğinde de gözlemlendiği üzere üç yıllık eğitim sonunda Prusyalı kurmaylar kabiliyetlerine göre sınıflandırılırdı.¹⁰ Kurmaylık hizmetine kabiliyetli olanlar doğrudan Genelkurmay

¹⁰Prusya kurmayları şu şekilde derecelendiriliyordu: Kurmay subaylık hizmetine kabiliyetli, atanmaya elverişli ve hususi hizmete elverişli.

Başkanlığına memur olarak kurum bünyesindeki şubelerdeki görevlerine başlıyorlardı. Burada yaklaşık bir yıl staj gören kurmaylar, bu süre zarfında Genelkurmay Şube Müdürleri, Başkan Yardımcıları ve Başkanın araştırma ve sınavlarından geçerlerdi. Bu staj sonunda başarılı olanlar “*kurmaylığa elverişli*” kaydını kati olarak, kıdemleriyle beraber alır ve kurmay yüzbaşılığına terfi ettirilirdi. Kurmay yüzbaşılığını elde edenler kolordulara tayin olurlar ve burada Kolordu Kurmay Başkanı'nın yardımcısı konumunda hizmetlerine devam ederlerdi. Prusya'da kurmayların kıdem alması sadece yüzbaşılıkta olmayıp hizmetlerinde başarılı olan kurmay yüzbaşılar, binbaşılığa terfilerinde bir sene, binbaşılıktan kaymakamlığa terfilerinde de iki sene emsallerine nazaran daha avantajlıydılar (H. H. Emir, 1340, s.113-117). Bunun yanında kurmay subay seçimi Genelkurmay Başkanlığının idaresinde gerçekleştiği için Yüksekokulda bulunmamış fakat askerlik hayatında fevkalade bir başarı göstermiş olan subaylardan bazıları istisnai olarak Genelkurmay Başkanı tarafından kurmay olarak tayin edilebilmekteydi. Ancak reisin, tayiniyle kurmay olan subay, kurmay üniforması giyemezdi; kendisinin dâhil olduğu sınıfın üniformasını giyerdi (Ahmed Muhtar, 1319, s. 24-26).

1.BÖLÜM

OSMANLI'DA ERKÂN-I HARBİYESİ'NİN OLUŞUM VE GELİŞİM SÜRECİ

Efendiler! Daima hatırlamalısınız ki harbin kanlı safahatını yaşatan bilimüm kıt'at ile onların büyük ve küçük zabitanıdır.

Kaim-makam Ober Bey

1.1. OSMANLI ORDUSUNUN İLK ERKAN-I HARB SUBAYLARI VE ERKÂN-I HARBİYE MEKTEBİ

Osmanlı Devleti'nde Erkân-ı Harp (Kurmay¹¹), ordunun harp faaliyetlerini hazırlayıp icraya koyan ve fen işlerini yapmaya memur olan ümera ve zabitan¹² (Pakalın, 1983, s. 545: Şemseddin Sami, 2007, s.669-670) veya meslek ihtisası görmüş subaylara verilen isim olarak kullanılmaktaydı (Develioğlu, 2008, s. 229). 1845 senesinde, orduların toplanması, sevk ve idaresi, intikallerin, konak yerlerinin ve muharebe yapılacak sahaların önceden keşfi ve başkaca savaş işlerinin önceden düzenlemesi ve yürütülmesi amacıyla erkân-ı harbiye sınıfı oluşturulmuştur (BAO, HAT 1642/18). Osmanlı Devleti'nde tevcih yoluyla erkân-ı harp yapılanlar ve Erkân-ı Harbiye Mektebinden mezun olanlar olmak üzere iki tür erkân-ı harblik sistemi mevcuttu. Osmanlı Devleti'nde erkân-ı harp zabitlerinin yetiştirilme ve erkân-ı harp sınıfına dâhil olacak zabitlerin, tevcih yoluyla atanma kararları ilk defa 1845 yılında yapılan askerî alandaki düzenlemeler arasında yer almaktaydı. Bu sistemin uygulanması da aynı yıl içerisinde Padişahın emriyle memuriyet görevi gelmiş olan subaylar arasından erkân-ı harp zabitleri seçilerek tayin olunmaları hakkında alınan kararla başlamıştır. Bu kararda, daha önceden Londra, Paris, Viyana ve Berlin gibi Avrupa başkentlerinde erkân-ı harblik eğitimi alan zabitlerin atanmalarının uygun olacağı belirtilmekteydi. Burada erkân-ı harp zabitlerinin görevi şu şekilde sayılmaktaydı: Bir bölgeye ordu sevkinde

¹¹ Kurmay kelimesi Harf İnkılabıyla türetilmiş bir kelimedir. Kurmay kelimesinin daha geniş açıklaması için bkz. EK. 3: "Kurmay" kelimesinin türetilmesi süreci s. 99.

¹² Osmanlı Devleti'nde Mülazım ve Yüzbaşıya Zabitan: Binbaşı, Kaim-makam ve Miralaya Ümera: Mirliva, Ferik ve Müşire Erkân denilirdi. (Pakalın, 1983; s. 544).

askerlerin hangi kolda ve kaç kol üzerinde toplanacakları, askerin sevk ve idaresi, sefer sırasında hangi yoldan ve nasıl gidileceği ve nerelerde durulacağı, muharebe sahasını idare etmeyi kolaylaştıran haritanın temini. Göreve atanan erkân-ı harblerin tayin vb. işlerinin görülmesi için Seraskerlikte uygun bir makam ihdas edilmiş ve eğitimini Avrupa'da almış olan Mirliva Abdi Paşa (Çırpanlı Abdülkerim Paşa) da Erkân-ı Harbiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) olarak kurulan bu makama tayin olunmuştu.¹³ Abdi Paşa'nın yanında farklı sınıflardan 27 zabitin erkân-ı harp unvanıyla atamalarının yapıldığı görülmektedir (BAO, HAT 1642/18).¹⁴ İlk dönem tevcih yoluyla atanan erkân-ı harbler ya direk padişahın iradesiyle atanmış ya da Erkân-ı Harbiye Reisi Abdülkerim Paşa'nın usul gereği yaptığı sınavlarda veya haricen yapılan sınavlarda bilgisi yeterli görülerek başarılı olan subaylar arasından yine padişahın onayı ile erkân-ı harp sınıfına dâhil edilmiştir. Mesela Harbiye Mektebi'nin Çinili Köşk'ten Pangaltına, 1847 tarihindeki nakli sırasında Harbiye Mektebi hocalarından Kimyager Derviş Efendi, gerçekleştirdiği balon gösterisinin padişahın hoşuna gitmesiyle birlikte, Sultan Abdülmecit tarafından erkân-ı harp mirlivalığına terfi ettirilmiştir. Ayrıca Harbiye Mektebi hocalarından Büyük Tahir Bey, Küçük Tahir Bey, Silivrili Ali Bey, Ramiz Bey ve Ömer Bey de padişah tarafından Erkân-ı Harp Kaymakamlığına terfi ettirilmişlerdi (Mehmed Esat, 1310, s. 50-51; Şemseddin Tahir, 1926; s. 65; Hün, 1952, s. 28). Erkân-ı Harbiye Reisi Abdülkerim Paşa'nın usul gereği yaptığı sınav sonucunda padişaha arz ettiği subaylar da erkân-ı harp olarak atanmaktaydılar. Viyana'da eğitimini tamamlayarak Mekteb-i Tıbbiyyeye tayin olan Binbaşı Tevfik Bey'in ve Arabistan Ordusu Mühendis Kolağalarından Ahmet Efendi'nin, Erkân-ı Harbiye Reisi Abdülkerim Paşa'nın usulen yaptığı sınav sonucunda başarılı olmalarıyla Tevfik Bey'in Kaymakam ve Ahmet Efendi'nin de Binbaşılık rütbeleriyle padişahın onayıyla erkân-ı harp sınıfına atanmaları bu duruma örnek olarak gösterilebilir. (BOA, HAT 1645/3).¹⁵ Abdi Paşa'nın haricinde de yapılan sınavlarda başarılı olanlar da erkân-ı harp silkinde dâhil ediliyordu. Buna örnek verecek olursak İngiltere'de eğitim görmüş olan Arabistan Ordusu Piyade 5. Alay 2. Tabur Sağ Kolağası Eşref Efendi, yapılan sınavlar sonucunda

¹³ Abdülkerim Paşa'nın Erkân-ı Harbiye Reisi olması hakkında bkz. Mahmut Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi*, C.2, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1325, s.16.

¹⁴ Ayrıntı için Bkz. Takvim-i Vekayi Def'a 289 Fi 19 Cemaziyülahır 1261.

¹⁵ Abdülkerim Paşa'nın usul gereği sonucunda kurmay olarak atanan zabitan örnekleri için bkz. BOA, HAT. 1643/3, 1643/4, 1644/15, 1645/20.

başarılı olarak Serasker Hüsrev Paşa'nın onayı ve Padişah'ın hattıyla erkân-ı harp silkine dâhil edilmiştir (BOA, HAT, 1645/17).

Yapılan bu ilk atamaların ardından Osmanlı Ordusu'nda Erkân-ı Harbiye Mektebinin oluşturulma sürecinde Fransa Erkân-ı Harbiye Yüzbaşlarından Mösyö Manyak?, Mösyö Majino ve Fransa süvari mülazımlarından Mösyö Dobrovil ve Prusya topçu yüzbaşlarından Malinofst aktif olarak görev almıştır. Erkân-ı Harbiye Mektebi oluşturulurken usul olarak Fransa'daki Ecole d'Application Guerre isimli Erkân-ı Harbiye Mektebi örnek alınmıştı ve eğitim sistemi buna göre düzenlenmişti (İskora, 1966, s. 3). Osmanlı Devleti'nde Erkân-ı Harbiye Mektebi ilk mezunlarını 1849 senesinde vermişti. 1848 yılında Mekteb-i Harbiye'den mülazım rütbesiyle mezun olanlardan ilk beş dereceyi alan zabitler yüzbaşı rütbesiyle Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Erkân-ı Harbiye sınıflarına dâhil edilmişlerdi. Mahmut Efendi (Asitane), Hüseyin Efendi (Isparta), Safvet Efendi (Karagümrük), Mustafa Efendi (Soma) ve Sabit Efendi (Kıbrıs) mektebe giren ilk Harbiye mezunu zabitlerdi (BOA, İ.DH. 170/9016).

Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Erkân-ı Harbiye sınıfları oluşturulduğu zaman eğitim süresi iki sene olarak planlanmıştı. Mekteb-i Harbiye ile aynı binada eğitime devam edecek olan mektep, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Erkân-ı Harbiye Birinci ve İkinci sene olarak adlandırılmaktaydı. 1848 senesinde mektebe dâhil edilen beş zabıt, ihtiyaç üzerine mektebin birinci senesini okumadan direk mektebin ikinci senesinden başlatılmış ve 1849 yılında kolağası rütbesiyle mezun edilmişlerdir. Mezun olan beş zabıt hoca ve hoca yardımcısı olarak yine Osmanlı kurmay mektebinde istihdam edilmişlerdi. Sabit Efendi Hikmet (Fizik) hocalığı, Safvet Efendi Kimya hocalığı, Mustafa Efendi Müsellesat-ı Müsteviye (Düzlem Trigonometri), Müsellesat-ı Küreviye (Küresel Trigonometri), Cerr-i Eskal (Mekanik, Fenn-i Mihanik, makine bilgisi) Hocalığı, Mahmut Efendi Hendese-i Resmîye (Riyaziyenin geometrik soyut şekillerinden bahseden kısmı), Menazır (Perspektif) gibi derslerde hoca yardımcısı olarak tayin edilmişlerdi. Bu zabitler iki yıl mektepte görev yaptıktan sonra binbaşılığa terfi edilmişlerdir¹⁶ (Mehmed Esat, 1310, s. 56-57; Avcı, 1963, s. 46). 1849 senesinde

¹⁶ Mirat-ı Mekteb-i Harbiye'de ilk erkân-ı harbiye zabitanı olarak mezun olan beş zabitin (Mahmut Efendi, Saffet Efendi, Sabit Efendi, Mustafa Efendi ve Hüseyin Efendi) dördünün (Mahmut Efendi, Saffet Efendi, Sabit Efendi ve Mustafa Efendi) biyografik bilgileri verilirken, Hüseyin Efendi (Serasker Hüseyin Avni Paşa) hakkında sadece fevtir (ölüdür) ifadesi kullanılmaktadır. II. Abdülhamid devrinde kaleme

adı anılan subayların mezun olmasıyla birlikte ikinci sene talebesi olmadığı için mektep 1850 senesinde mezun vermemiştir. Erkân-ı Harbiye Mektebi ikinci dönem mezununu ancak 1851 yılında verebilmişti. Bu tarihten itibaren Mekteb-i Harbiye'den mülazım olarak ilk beş sırada mezun olan şakirdan, mülazım-ı sani rütbesiyle Erkân-ı Harbiye Mektebine devam etmekte ve iki senelik eğitimin ardından kolağası olarak Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden mezun olmaktadır.

Mekteb-i Harbiye ve Erkân-ı Harbiye Mektebinin eğitim binası olan Pangaltı'daki okul, 1853 senesinde Kırım Harbi'nin başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Fransız askerlerine hastane ve misafirhane olarak tahsis edilmişti. Bu süre zarfında Mekteb-i Harbiye ve Erkân-ı Harbiye Sınıfları eğitimlerine 1853-1858 seneleri arasında Taşkışla'da, 1858-1862 yılları arasında Gülhane'deki Askerî Hastanede devam etmişlerdir. Kırım Harbi'nin sonlarına doğru, Pangaltı'daki kışlanın yangında zarar görmesi sonucu kullanılmaz hale gelmesinin ardından (Harp Akademilerinin 132. Yılı, 1980, s. 2) bina, Sultan Abdülaziz tarafından yeniden inşa ettirilmiş ve Mekteb-i Harbiye ve Erkân-ı Harbiye Sınıfları, 1862 yılında tekrar Pangaltı'daki binaya dönerek eğitimlerine burada devam etmişlerdir. (Özcan, 1997, s. 117). Erkân-ı Harbiye Mektebi, 1909 senesine kadar Pangaltı'daki Mekteb-i Harbiye binasında eğitime devam etmiştir. 1909 Ekim ayında mektep Pangaltı'ndan bir kez daha bu sefer Yıldız Sarayı Şehzadegân Dairesi'ne taşınmıştır. Erkân-ı Harbiye Mektebi, 1909'a kadar Mekteb-i Harbiye ile hep aynı binada eğitimlerini devam ettirmekle beraber idare olarak da Mekteb-i Harbiye Müdürüne bağlı olarak kalmıştır. Erkân-ı Harbiye Mektebi, 1909 senesinden itibaren Yıldız Sarayı Şehzadegan Dairesi'ne taşınmış ve böylece hem Mekteb-i Harbiye ile binaları ayrılmış hem de idari açıdan çok daha müstakil bir yapıya kavuşmuştur.

1.1.1. Erkan-ı Harbiye Mektebinde Yapılan Düzenlemeler (1865-1914)

Daha önce vurgulandığı üzere Erkân-ı Harblerin eğitim hayatına başladığı ilk zamanlarda Harbiye Mektebi'ni bitiren talebelere yüzde 5/10 arasındaki oranda talebe Erkân-ı Harbiye Mektebi sınıflarına mülazım olarak ayrılırlardı. Sınıfları geçtikçe

alınan bu eserde Hüseyin Efendi hakkında bilgi verilmemesi onun, Sultan Abdülaziz'in tahtan indirilmesi ve ölümünde oynadığı etkin rolle açıklanabilir.

rütbeleri de yükselen söz konusu öğrenciler mektepten Erkân-ı Harp Yüzbaşısı olarak mezun olurlardı. (İskora, 1966, s. 8: Ali Mümtaz, 1324, s.43). Ancak 1865 senesinden itibaren Erkân-ı Harbiye Mektebi ve diğer askeri okullar yeniden yapılandırılmaya başlanmıştır. Bu yapılandırmayla beraber Avrupa'daki askerî mekteplerin programları Osmanlı ordu yapısına uygun olarak tanzim edilerek tercüme edilmiştir. Programlara askerî dersler ilave edilerek tatbikat ve uygulamaya daha fazla önem verilmeye çalışılmıştır. İhtiyaç dolayısıyla matematik dersleri de bu dönemde programa ilave edilerek esaslı bir ıslahat hareketine başlandığı söylenebilir. Mirat-ı Mekteb-i Harbiye'nin verdiği bilgiye göre 1865 tarihinden sonraki dönemde öğrencilerin Mekteb-i Harbiye'den Erkan-ı Harbiye Mektebine ayrılması şu şekilde yapılmaktaydı. Askerî idadilerden Mekteb-i Harbiyeye gelen talebeler ilk olarak kura ile piyade, süvari, topçu, istihkâm sınıflarına ayrılıyorlardı. Bundan sonraki süreçte talebeler arasından en az iki sene askerî idadilerde okumuş, güzel ahlak sahibi ve tavırları mektepteki hocalar tarafından onaylananlar erkân-ı harbiye sınıflarına mahsus kabul imtihanlarına girmeye hak kazanırdı. İmtihan programı içerisinde: İlm-i Hesap, Cebir, Logaritma, Hendese-i Adıyye ve Hendese-i Resmîyye, Hikmet-i Tabiye, Coğrafya-yı Umumî, Coğrafya-yı Osmanî, Tarih-i Umumî, Tarih-i Osmanî ve Edebiyat-ı Türkiyye gibi dersler yer almaktaydı. Bu imtihanlarda başarılı olanlar Erkân-ı Harbiye'nin başlangıcından itibaren Piyade Erkân-ı Harbi, Süvari Erkân-ı Harbi, Topçu Erkân-ı Harbi, İstihkâm Erkân-ı Harbi namını alarak, kollarına sarı şeritli bir işaret takarlardı (İskora, 1966, s. 12-13: Harp Akademileri Tarihçesi, 1991, s.13).

1866 senesinden itibaren Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde uygulanan sistem 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin mağlup olunmasına kadar devam etmiştir. Bu harpte alınan yenilginin ardından Padişah II. Abdülhamit, askeri alanda kendisinden önce yapılan düzenlemelerin yeterli olmadığı kanaatine varmıştı. Zira Yıldız Saray'ı, ordunun büyük bir yenilgi almasının subayların savaş alanındaki yetersizliğine bağlamaktaydı. Bundan sonraki süreçte askerî organizasyonun bu haliyle başarı kazanması mümkün görülmemekteydi. Bu noktada yapılan ilk değişiklik Erkan-ı Harbiye Mektebinin eğitim süresiyle ilgilidir. Nitekim 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra askerî mekteplerde yapılması planlanan ıslahatlar sonucu Erkân-ı Harbiye Mektebinde eğitim süresi iki seneden üç seneye, Mekteb-i Harbiye ile beraber dört sene olan eğitim süresi de beş seneye çıkartılmıştır. Talebeler Mekteb-i Harbiyeden

mezun olduktan sonra Erkân-ı Harbiye Mektebine ayrılıyorlardı. Mekteb-i Harbiyeden, Erkân-ı Harbiye Mektebine ayrıldıktan sonra öğrencilere yapılan imtihanlarda ele alınan konular, 1865 senesinden itibaren yapılan imtihanların kapsadığı alanla aynıydı (İskora, 1966, s. 17). Ancak eğitim süresinin uzatılması kadar Erkan-ı Harbiye Mektebinde verilen eğitimin kalitesinin de iyileştirilmesi gerekmektedir. Osmanlı ordusunda yetişmiş eğitimci subay açığının ortaya çıkardığı zorluklar bu noktada kendisini göstermeye başladı. Bu durumun düzeltilmesi Osmanlı ordusunun ikinci bir ülkeden yardım almasını kaçınılmaz hale getirmişti. Fransa ve İngiltere'nin diplomatik açıdan Osmanlı İmparatorluğu ile arasına mesafe koyması Prusya'yı bir adım öne çıkarmaktaydı. Almanların özellikle de Berlin Kongresi'nde gösterdiği dostluk bu yakınlaşmadaki diğer bir sebep olarak sayılabilir. Bunun yanında 1866-1867'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu ve 1870-1871'de Fransa'yı mağlup eden Prusya ordusu ve genelkurmayı sadece Avrupa'da değil, Dünya'da da model alınan bir ordu haline gelmişti. Ayrıca tıpkı Balkanlar ve Kafkasya'da Rusya ile mücadeleye girmesi muhtemel Osmanlı ordusu için kara ordusu ağır basan Prusya, yardım alınması planlanan devletler listesinin başında yer alıyordu (Yeşil, 2013, s.91).

Osmanlı Devleti'nde ilk olarak Sultan III. Selim'in isteği üzerine 1788'de İstanbul'a gelen Prusyalı von Goetze ile başlayan ilişkiler, kariyerinin ilerleyen safhalarında Prusya ordusunda Feldmareşal ve Genelkurmay Başkanı olan Helmuth von Moltke'nin 1835 ile 1839 seneleri arasında Osmanlı birliklerinde eğitmen olarak çalışmasıyla devam etmişti. Moltke'den sonra, bir başka Prusyalı subay Albay von Kuczkonski Osmanlı ordusunda askeri uzman olarak görev yapmıştır. II. Abdülhamid, Osmanlı ordusunda danışman olarak görev yapan Yarbay Dresysse'yi, Mayıs 1880'de Alman eğitmen subayların Osmanlı hizmetinde görevlendirilmesini görüşmek ve konunun Prusya hükümetine bildirilmesini istemek üzere Prusya Büyükelçisi von Hatzfeld'e göndermiştir (Wallach, 1977, s. 24-25). Bu temasla birlikte başlayan yeni süreç Nisan 1882'de Albay Kaehler ile birlikte dört subayın İstanbul'a gelmesiyle sonuçlanacaktı. Bu heyette Kurmay Albay Otto August Johannes Kaehler'in liderliğinde, Piyade

Yüzbaşı Kamphövener, Süvari Yüzbaşı von Hobe ve Topçu Yüzbaşı Ristow bulunmaktaydı¹⁷ (Wallach, 1977, s. 33).

Prusya askeri heyetinin gelişinden bir sene sonra, 1883 senesinde Osmanlı Devleti bünyesindeki askerî okullardaki eğitim ve öğretimin geliştirilmesi için bir Alman subayın atanması gündeme gelecekti. Bu bağlamda Alman yetkililer, Prusya Genelkurmay Başkanlığı'nda görevli Binbaşı Baron Colmar von der Goltz'u, II. Abdülhamid'in istediği şekilde askerî eğitim ve öğretimden anlayan bir subay olması dolayısıyla tavsiye etmiştir. Ancak Goltz'un Prusya Genelkurmayı'nın tavsiyesine şayân olmasında, 1877 yılında kaleme aldığı "*Leon Gambetta ve Ordusu*" adlı eserinde, Almanların düşmanı sayılan Gambetta'yı övmesinin ve bu sebeple Prusya'da gözden düşmesinin de etkili olduğu belirtilmelidir. Prusya Genelkurmayındaki görevinden uzaklaştırılmasıyla maddi anlamda zor günler yaşayan Goltz'un Osmanlı Devleti'nde çalışması maddi sıkıntılarını düzeltmesi için de bir fırsat oluşturmuştu. Binbaşı Baron Colmar von der Goltz, 18 Haziran 1883 tarihinde İstanbul'a gelerek Osmanlı Devleti'nde 12 yıl sürecek macerasına başlamıştır (Wallach, 1977, s. 45).

Goltz'un gelişine kadar Mekteb-i Harbiye büyük ölçüde çağın gerisinde kalmış ve askerî ihtiyaçları karşılayamayan bir okul durumundaydı. Bunun en önemli sebebi hiç şüphesiz Mekteb-i Harbiye ve Erkân-ı Harbiye Mektebinde eğitim alan zabıt ve erkân-ı harblerin pratik eğitimden mahrum kalmalarıydı. 1883'den 1895 yılına kadar geçen 12 yıllık süreç içerisinde Goltz, kendisi tarafından kaleme alınarak Türkçe'ye tercüme edilmiş olan 17 kitap ve risale ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki subay eğitimine teorik düzeyde destek vermiştir. Bu teorik desteğin yanında Goltz, subayların pratik eğitim aldıkları numune birlikleri oluşturarak ve muharebe meydanlarında gerçekleştirilen kurmay gezilerini planlayarak yeni bir eğitim tarzını da Osmanlı askeri eğitimine sokmayı başardı (Yeşil, 2013, s.92). Dolayısıyla Goltz'un önce *Askerî Mektepler Umum Müfettişliği*'ne ve 1885'de oluşturulan *Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi (Genelkurmay) Reis-i Sani*'liğine (*İkinci Başkanlık*) getirilmesi Osmanlı askeri eğitimi açısından bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Zira bu süreçte kurmay subaylara yüklenen vazife daha da önemli kazanmış ve bu öneme binaen Harbiye ve Erkân-ı Harbiye sınıflarında eğitim ve öğretim alanında yeniden yapılanma zaruri hale gelmişti.

¹⁷ Osmanlı ordu saflarına katılacak dört Alman subayına yapılacak anlaşma için Bkz. (Y..PRK.HR..6/21)

1886 senesinden itibaren askerî okulların eğitim müfredatı köklü bir revizyona uğramıştır. Mühendislikle alakalı teknik dersler kaldırılarak bunların yerine askerlikle alakalı derslerin ağırlıkta olduğu yeni bir müfredat uygulanmaya başlanmıştır. Erkân-ı Harbiye bu yenilikler çerçevesinde “askerî” ve “fennî” olarak iki kısma ayrılmış ve 1895 yılına kadar bu sistem uygulanmaya devam edilmiştir. Erkân-ı Harbiye Mektebinde böylesi bir ikili sistemin uygulanmaya başlanması sadece ordunun ihtiyaçlarıyla alakalı değildir. Devlet kadrolarında istihdam edilmek üzere mühendislerin yetiştirilmesi de bu noktada Erkân-ı Harbiye Mektebine ihale edilmiş durumdaydı. Zira 1895 yılında devletin ihtiyaç duyduğu sivil mühendisleri yetiştirecek Hendese-i Mülkiye Mektebinin açılması Erkân-ı Harbiye Mektebindeki “teknik” kısmın kaldırılmasıyla sonuçlanacaktı. Mühendishaneden mezun olduktan sonra kurmaylık eğitimi alarak askeri silke geçmek isteyenler de artık bu okulda öğrenim görmeye başlamışlardır (Yıldız, 2013, s.69). 1883-1895 seneleri arasında Mekteb-i Harbiyeden Erkân-ı Harbiye Mektebine ayrılan öğrenciler mezun olmadan evvel yakalarına özel bir arma takarlardı. Mekteb bittikten sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiyyeye devam eden erkân-ı harp namzetleri iki senelik eğitimin ardından kolağalığına terfi ettirilerek, ihtiyaca göre ordulara gönderilirdi (İskora, 1966, s. 21). 6 Teşrinievvel 1309 (18 Ekim 1893) tarihinde Goltz Paşa'nın da iştirak ettiği Teftiş-i Askerî Komisyonu'nda alınan kararla Erkân-ı Harbiye'de bulunan Askerî ve Fennî kısımlar birleştirilmiştir (İskora, 1966, s.28). Askerî Mühendishaneye bağlı olarak hendese-i mülkiye ve sivil mühendislik okullarının açılması Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde gösterilen mühendislik derslerine verilen ağırlığın hafifletilmesini sağlamıştır. Bundan sonraki süreçte Erkân-ı Harbiye Mektebinde daha fazla askerî derslere ağırlık verilmeye başlanmıştır.

1865 senesinden itibaren uygulanan Erkân-ı Harbiye Mektebine geçiş usulü, bu dönemde de aynı şekilde devam etti. Ancak bu süreçte meydana gelen önemli değişikliklerden birisi Erkân-ı Harp zabitlerine, 1900 tarihinden itibaren kıtada staj yapma yükümlülüğünün getirilmesiydi. Bundan sonra erkân-ı harp zabitleri, piyade, topçu, süvari bölüklerinde sekizer ay bölük komutanlığı yaparak komuta tecrübesi kazandıktan sonra Kolağası rütbesine terfi edileceklerdi (İskora, 1966, s. 28). Teorik eğitimin yanında uygulamaya verilen önemi gösteren bu yeni karar Osmanlı ordusunda büyük bir değişimi gündeme getirmekteydi. Nitekim bundan önce Erkân-ı Harbiye Mektebinden mezun olan zabitan kıtada değil, Erkân-ı Harbiye-i Umumiyyede iki yıl

görev yapmak üzere atanmaktaydı. Bu iki yıldan sonra Kolağalığına terfi ettirilerek ihtiyaca göre ordulara gönderilmekteydi.

1899-1900 tarihinde Harbiye Mektebi Ders Nazırı Esat Paşa zamanında Erkân-ı Harbiye Mektebinin hedeflerinde önemli bir değişikliğe gidilmiştir. Orduya erkân-ı harp zabiti yetiştirmek amacıyla kurulmuş olan okul, bundan sonra çok sayıda yüksek tahsil görmüş zabit yetiştirmek için eğitim vermeye başlayacaktı. Bu değişim kendisini, öncelikle isim değişikliği ile göstermiş ve Erkân-ı Harbiye Sınıflarının ismi Erkân-ı Harp Namzet Sınıfları olarak değiştirilmiştir. Bu değişikliğin yanı sıra okulun öğrenci sayısı da artırılmıştır. Zira Esat Paşa'dan önce mektebe onbeş civarı öğrenci kabul edilirken Esat Paşa dönemiyle beraber mektebe alınan öğrenci sayısının üst limiti kırka çıkartılmıştır.¹⁸ Öğrenci sayısının artırılmasından iki sene sonra Erkân-ı Harbiye Mektebinin mezuniyet koşullarında da değişikliğe gidilmiştir. Henüz Mekteb-i Harbiyede öğrenciyken namzet sınıfına ayrılanlar yakalarına sarı bir yıldız işaretini takarlardı. Birinci seneyi bitirip ikinci seneye geçenler eskiden olduğu gibi mülazım-ı evvel olurlar ve mektepten yüzbaşı rütbesiyle mezun olurlardı. Okulu üç sene sonunda başarılı olarak bitirenlerden sıralamada en üstte olanlar erkân-ı harbiye sınıfına terfi ederler ve yakalarına erkân-ı harplik armalarını takarlardı. Erkân-ı harp olarak mezun olanlar sırasıyla sekizer ay piyade, süvari, topçu bölüklerinde staj görürler ve iki sene sonra kolağası rütbesine nasbolunurlardı. Fransa'da yürürlükte olan kurmaylık sistemine benzer bir biçimde stajlarda başarı gösteremeyerek erkân-ı harp olamayan subaylar ise “*Namzet*” olarak kendi sınıflarına geri dönerler, mensup oldukları sınıfa göre terfi ederlerdi. Ancak erkân-ı harp eğitimi gördüklerine dair yakalarındaki yıldızı takmaya

¹⁸. 18 Eylül 1899 günlü İkdâm Gazetesi'nde çıkan bir haberde bu değişikliğin temel sebepleri ve uygulamanın nasıl olacağı konusu şu şekilde anlatılmaktadır: “Şimdiye kadar, Harbiye Okulu'nun en muvaffak mezunları kurmay sınıflarına ayrılıyor ve üç yıl eğitim gördükten sonra buradan otomatikman yüzbaşı olarak çıkıyordu. Yalnız bazı subaylar, kurmay sınıflarına ayrıldıktan sonra dersleri ihmal ediyordu. Diğer yandan, çok iyi derece alamamış olan Harbiye mezunları arasında da kurmaylığa yakın kimseler bulunabilir. Bu sebeple nizamnamenin değiştirilmesi kararlaştırılmıştır... Bundan böyle şu usul tatbik edilecektir: Harbiye Okulu'ndan teğmen olarak mezun olanların en iyilerinden; sınıfın mevcuduna nazaran yüzde beş ile on arasında subay seçilecek ve onlara ‘kurmay namzedi’ namı verilecektir. Namzetler özel bir işaret olarak yakalarına sarı bir yıldız takacaklardır. Üç yıl süre ile derslerinde ve hareketlerinde muvaffak olamayan namzetler, sarı yıldızı muhafaza ederek ‘mümtaz subay’ sıfatını taşıyarak orduya katılacaklardır. Muvaffak olanlar ise kurmay yüzbaşı olarak okulu terk edeceklerdir. İki yıl kıtalarda staj gördükten sonra da kolağası rütbesine yükselecek ve genelkurmayda görev alacaklardır...” Ali Güler, *Askerî Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgeleri Işığında)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001, s. 28-30.

devam ederlerdi.¹⁹ 1902 senesinde itibaren sekiz sene uygulanan bu sistem içerisinde mümtaz olarak mezun olan subaylardan birçoğu Meşrutiyet'in ilanından sonra erkân-ı harp olarak tayin edilmiştir (İskora, 1966, s. 32-33).

24 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesi sadece sosyal hayatın değil belki daha da fazla devlet organizasyonun değişimini de beraberinde getirecek olan bir gelişmeydi. Kısa bir süre içerisinde askeri sahayı da etkileyen Meşrutiyet'in yeni siyasi ajandası Osmanlı askeri eğitiminin de yeniden yapılandırılmasına sebep olacaktı. Nitekim bu döneme kadar Mekatib-i Askeriye Nezareti emrinde Mekteb-i Harbiye ile aynı binada hizmet veren Erkân-ı Harbiye Mektebi, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bağlanarak müstakil bir hale getirildi. Yıldız Sarayı'nda eğitimine devam etmekle birlikte bu tarihten itibaren Mekteb-i Harbiye Erkân-ı Harbiye Sınıfları yerine okula sadece Erkân-ı Harbiye Mektebi denilmeye başlanmıştır.

Meşrutiyetin ilanından sonra yapılan değişikliklerle beraber Mekteb-i Harbiyeyi bitirdikten sonra Erkân-ı Harbiye Namzet sınıflarına ayrılma usulü kaldırılmıştır. Bundan sonra zabıtlar iki sene kıtada hizmet edecek ve daha sonra sınava veya belgelerin diliyle müsabakaya girerek mektebe kabul edileceklerdi. 1908-1909 senesinde yapılan ilk sınava mahsus olarak sadece yüzbaşılar sınava alınmıştı. Sonraki dönemlerde sınavlara sadece mülazımlar kabul edildiyse de Balkan Harbi dolayısıyla daha sonra yüzbaşılardan da girmesine müsaade edildi hatta 1.Dünya Savaşı'ndan önce yüzbaşı rütbesiyle mektebe giren subaylar savaşın uzun sürmesi dolayısıyla binbaşı olmuşlar ve ardından erkân-ı harp zabiti olarak nasp edilmişlerdi. Erkân-ı Harbiye Mektebinde eğitimde bulunanların yakalarına yıldız takmaları, sınıf geçtikçe terfi etmeleri ve erkân-ı harbiye zabıtlarının iki sene kolağası olarak görev yapmalarını öngören uygulamalar da Meşrutiyetle beraber sonlandırılmıştır. Buna mukabil Erkân-ı Harbiye Mektebini bitirenlere iki sene kıdem zammı ve erkân-ı harp olarak nasp edilen subaylara da iki sene kıdem verilmeye başlandı. Erkan-ı harp subaylarının dördüncü sene aldıkları kıdemi ise Erkân-ı Harp Reisi vermeye başlamıştı. Bu kıdemin alınmasından sonra tüm erkân-ı harp zabıtları kıdem zamlarıyla beraber kendi sınıfları içerisinde terfi ederek silsileleri yürütülürdü. Bu yeniliklerle beraber erkân-ı harbliğe

¹⁹ 6 Zilhicce 1320 senesinde erkân-ı harbiye kolağası olarak nasp edilen 18 zabitten 10 tanesi 5'inci orduya, 6 tanesi 3'üncü orduya, 2 tanesi de 4'üncü orduya tayin edilmişlerdi (İ.AS. 45/15).

ayırılma sürecinde de değişikliğe gidilmişti. Bundan sonra erkân-ı harblık eğitimini tamamlayan zabitan arasında askerî derslerden ortalama on üzerinden yedi ve daha fazla alanlar 1-3 sene (Hâlihazırda staj süresi iki seneydi) arasında staj yapmak üzere Erkân-ı Harbiye-i Umumiyede görevlendirilirdi. Burada stajı onaylanan zabitan erkân-ı harp olarak atanırdı. (İskora, 1966, s. 45-46; H.H.Emir, 1340, s. 37-38).

1909 tarihinde yayınlanan “Erkân-ı Harbiye Mekteb-i Nizamname-i Dâhilîsi”, Erkân-ı Harbiye Mektebine giriş şartlarını ve öğrencilerin mektepten mezun oluncaya kadar geçirdikleri süreci tasvir etmektedir.²⁰ Nizamnameye göre: Her sene Ekim ayının başında Meclis-i Maarif tarafından mektebe giriş programı yayınlanır. Bu programda tarih ve coğrafya sorularının hangi asra ait olduklarıyla beraber dünyanın hangi ülkesine dair soru sorulacağı ve bu iki imtihana hazırlanmak için hangi eserlere müracaat etmek gerektiği açıklanmaktadır. Bu program, ayrıca Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi tarafından onaylanırdı. Sınavlar, usulen Mart ayının ortasında belirlenen bir günde icra edilirdi. Nizamnameye göre adaylar sınava girebilmek için belirli şartları yerine getirmek zorundaydı. Nitekim en az iki sene bölüklerde bilfiil hizmet etmiş olan mülazımlar, alay veya müstakil tabur kumandanları tarafından istenilen şartlara sahip oldukları tasdik edildikten sonra mektebe kabul sınavına müracaat edebilirlerdi. Bunun yanı sıra Erkân-ı Harbiye Mektebine girmek isteyen zabitanının sahip olması gereken vasıflar da nizamnamede tasvir edilmişti. Hidemat-ı ameliyede kendini göstermiş olmak, askerliğe kabiliyeti bulunmak, askerî ilimleri öğrenmek için hevesli ve kabiliyetli olmak, büyük hizmetlerde kullanılabilmek liyakatine işaret eden ahlak ve vasıflara sahip bulunmak, sıhhatli olup vücudunu korumak ihtiyacından beri bulunmak ve nihayet güzel ahlak sahibi olmak başvuru için zabitte bulunması gereken vasıflardı.

Yine aynı nizamnameye göre Erkân-ı Harbiye Mektebi sınavlarına girmek isteyen zabitan, yukarıda istenilen vasıflara sahip olmanın yanında belirli bir prosedürden geçmeliydi. Giriş sınavlarına girmek isteyen zabitanın esami cetveli ve askeri hizmetine ait sicil defteri, diğer evraklarıyla birlikte mensup oldukları kıt’a kumandanları

²⁰ Bu nizamnamenin kaydı arşivde (İ.A.S. 90/37) yer almakla birlikte Düstur içerisinde de yer almıştır (Tertib-i Sani, Cilt 1, s. 608-621). Bunun yanında nizamname müstakil olarak da yayınlanmıştır. Bkz. “*Erkân-ı Harbiye Nizamname-i Dâhilîyesi*, Matbaa-i Askeriye, Süleymaniye 1329. Nizamnamenin tamamı günümüz Türkçesine transkript edilmiş hali için Bkz. Muharrem Mazlum İskora, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, Ankara 1966.

tarafından ordu kumandanlıklarına ve oradan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine gönderiliyordu. Zabitanaya ait biyografilerin hepsine yukarıda sayılan Erkân-ı Harbiyeye giriş şartlarına sahip olduğuna dair alay ve müstakil tabur kumandanları tarafından birer şahadetname (diploma) eklenirdi. Liva/tugay, fırka/kolordu kumandanları zabitan hakkında verilen şahadetnameyi kendi görüşleriyle tamamlarlardı. Kolordularda bulunan Erkân-ı Harbiye Reisleri, her sene Şubat'ın on beşine kadar mektep müdürüne, kolordu kumandanlarına mektebe girmek için dilekçe veren zabitanın esami defterini göndermekle yükümlüydü.

Mektebe giriş sınavlarının ölçmeye çalıştığı temel nitelik, müracaat eden zabitanın Erkân-ı Harbiye Mektebi derslerini başarıyla takip edecek vasıflara sahip olup olmadığıdır. Yazılı olarak Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisi emri altında kolordu kumandanlıklarında gerçekleştirilen giriş imtihanları; tabiye nazariyatı ve tatbikatından, fenn-i esliha, fenn-i istihkâmata, topografyadan, kroki, coğrafya ve Fransızca'ya kadar çok çeşitli alanları kapsamaktaydı. Sınav soruları ile haritalar sınavdan evvel bir zarf içerisinde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi tarafından Kolordu Erkân-ı Harbiye Reislerine gönderilirdi. Kolordu Erkan-ı Harbiye Reislerinin sorumluluğunda gerçekleştirilen sınavlara girecek zabitan kolordu kumandanlıklarına gelir ve sınava kolordu binalarında girerdi. Sınav yapıldıktan sonra cevap kâğıtlarının değerlendirilmesi de yine kolordularda kurulan Eğitim Meclisleri tarafından yapılırdı. Sınavı başarı ile geçen zabitanadan kadro olanakları dâhilinde ihtiyaç oranında mektebe kabul edilecek adaylar sınav notlarına göre seçilir ve seçilen zabitanın bilgileri kolordu kumandanlıklarına iletilirdi. Mektebin eğitim süresi daha önce de belirtildiği üzere üç seneydi. Her bir eğitim yılı dokuz ila on ay sürüp, erkân-ı harp adayları yılın iki ila üç ayını kıt'alarda staj yaparak geçirmekteydi. Bu bağlamda okulun eğitim dönemi 1 Ekim'de başlayarak Haziran ayının sonuna kadar sürerdi. Mektepteki eğitim programı, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi tarafından düzenlenen programa göre uygulanırdı. Zabitanın eğitimden ne derece istifade ettiğini anlamak için her sene sonunda derslerin hocaları tarafından verilen notlar dikkate alınarak okulda oluşturulan bir heyet zabitanı sınava tabi tutardı.

Zabitan, mektepteki ilk yılın sonunda temmuz ayı başından Eylül ayı sonuna kadar mensup olduğu sınıf dışında bir başka sınıfa staj yapmak üzere gönderilirdi. Bu

bağlamda piyade zabitanı, kolordu sahra topçu alaylarından birinde; topçu zabitanı 1 veya 3'üncü Kolordu piyade alaylarında; istihkâm vesaire fenni sınıf zabitanları ya 1. Kolordu piyade alaylarında ya da henüz atış talimleri yapmamış her hangi bir sahra kale topçu alaylarında staj görüyordu. Staj uygulaması okulun ikinci sınıfında da devam etmekteydi. İkinci sınıfta olan zabitanıdan, piyade sınıfındaki öğrenciler kolordu süvari alaylarından birinde; süvari zabitanı 1, 2 veya 3'üncü Kolordu piyade alaylarından birinde yem istihkakına sahip olan topçu zabitanı 1, 2 veya 3'üncü Kolordu süvari alaylarından birinde; yem istihkakına sahip olmayan topçu zabitanı kolordulardaki süvari alaylarından birinde; istihkâm vesaire fenni sınıf zabitanı ise 2'nci Kolorduda bulunan süvari alaylarından birinde staj görerek tecrübe kazanıyordu.

Kimi öğrencilerin mezun olmadan Erkân-ı Harbiye Mektebi ile ilişkileri kesilebilmekteydi. Zira her eğitim yılı sonunda yapılan sınavlarda başarısız olduğu anlaşılan zabitan kıt'asına geri gönderilmekteydi. Hastalıktan dolayı mektebe devam edemeyen zabitan da usulen mektepten çıkartılırdı. Özel sebeplerden dolayı mektepten ayrılmak isteyenlerin dilekçeleri nadiren de olsa kabul edilmekteydi. Mektepten ayrılma süreci, mektep müdürünün yazısıyla beraber Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin onaylanmasıyla gerçekleşmekteydi. Üç senenin sonunda mektepten başarıyla mezun olan zabitanıdan en kabiliyetlileri doğrudan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesindeki şubelerde 1-3 yıl arasında görev yapmak üzere seçiliyordu. Bundan sonra içlerinde Erkân-ı Harbiye sınıfına ayrılacak olanlara rütbe nizamnamesine göre bir sene daha kıdem verilerek Erkân-ı Harbiye Yüzbaşılığına tayin edilirdi (Erkân-ı Harbiye Mekteb-i Nizamname-i Dâhilîsi, 1329, s. 1-20).

Ancak yukarıda teorik düzeyde tasvir edilmeye çalışılan okulun işleyişi her zaman nizamnamelerin öngördüğü şekilde gerçekleşmiyordu. Nitekim Meşrutiyet'le birlikte Erkan-ı Harbiye Mektebinde yapılan ıslahat çalışmalarının savaşlar sebebiyle tam olarak hayata geçirilemediğini ifade etmekte hiç bir sakınca yoktur. 1910-1914 seneleri arasında mektepten sadece 1912 ve 1914 senelerinde mezun verilebilmesi bu durumun bir sonucuydu. 1914 senesinde Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine de mektep kapatılmıştı. Dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı ordusu, Meşrutiyet döneminde yetiştirilen 138 genç erkân-ı harp zabitiyle girmişti. Meşrutiyetten önce okuldan mezun olan erkân-ı harp zabitlerinin çoğunun üst rütbelerde yer alması ise

Büyük Harpte karargâhlarda görev yapabilecek genç personel açığının ortaya çıkmasına sebep olacaktı. Bu eksikliğin kapatılması için Erkân-ı Harbiye Mektebini tamamlayıp, mezun olamayan fakat “erkân-ı harp olamaz” sicili almayanlar ve mektepte ikinci ve üçüncü sınıfa geçen subaylar karargâhlarda göreve başlatılmışlardı. Bunların yanı sıra geçmişte “mümtaz” unvanı ile okuldan çıkmış fakat erkân-ı harp kadrosuna geçememiş olanlara da erkân-ı harp zabiti unvanı verilerek, erkân-ı harp zabiti açığı kapatılmaya çalışılmıştır (TSK Tarihi, 1971, s. 434).

1.1.2. Erkân-ı Harbiye Mektebi’nde Okutulan Dersler

Erkân-ı Harbiye Mektebinin kurulduğu devirden itibaren, Mekteb-i Harbiyenin bir devamı olarak kabul edildiğini daha önce de ifade etmiştik. Bu durum ders programında kendisini en açık bir biçimde göstermektedir. Nitekim Erkân-ı Harbiye Mektebi ders programı Erkân-ı Harbiye Dördüncü veya Beşinci Sene dersleri olarak düzenlenmiştir. Fakat biz çalışmamızda programdan bahsederken bölümlemeyi Erkân-ı Harbiye Birinci ve İkinci Sene Dersleri olarak yapacağız. 1851 yılında okutulan ders programı aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir.

Erkân-ı Harbiye Birinci Sene Dersleri

Erkân-ı Harbiye İkinci Sene Dersleri

Fenn-i Harp	Topçuluk
Fenn-i Furuşiyet	Top Talimi
Fransızca	Heyet
Süvari Hidemat-ı Dâhiliye Kanunnamesi	Taksim-i Arazi
Manej Talimi Nazariyatı ²¹	Fenn-i Mimari-i Askerî ve Eşkâli
Manej Talimi Ameliyatı	Süvari Talim Nazariyatı
Tahdid-i Arazi Ameliyatı	Süvari Takım Bölük Talim Ameliyatı
Harita Tersimi	İstihkamat-ı Cesime
Meç ve Kılıç Talimi	Harita İnşası

Tablo 1: 1851 Yılında Okutulan Dersler²²

Okulun ihdas edildiği dönemdeki ilk ders programını gösteren yukarıdaki tabloda ilk dikkat çeken unsur, Mekteb-i Harbiyeden mezun olup Erkân-ı Harbiye Mektebine devam eden talebelerin gördükleri derslerin arasında büyük bir fark bulunmamasıdır.

²¹ Okutulan derslerin günümüzdeki anlamları için bkz. EK. 5: Erkân-ı Harbiye Mektebinde Okutulan Derslerin Açıklamaları s. 104.

²² Kolağası Mehmet Esat, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul, 1310, s. 58-59.

Erkân-ı Harbler, Mekteb-i Harbiyede geçirdikleri yıllar içerisinde gördükleri dersleri Erkân-ı Harbiye Mektebinde daha toplu ve daha ayrıntılı bir şekilde yeniden görmekteydi. Bunun yanı sıra Mekteb-i Harbiye ders programı ağırlıklı olarak piyade sınıfına yönelik dersleri içerirken Erkân-ı Harbiye Mektebinde öğrenciler daha çok süvari, topçuluk ve istihkâmla ilgili dersler görmekteydi. Bu bağlamda dikkat çeken bir diğer unsur ise Erkân-ı Harbiye Mektebi öğrencilerinin sadece teorik değil uygulamalı bir eğitime tabi tutulmasıdır. Nitekim Mekteb-i Harbiyede öğrenciler sırasıyla, Piyade Nefer Talimi, Piyade Bölük Talimi, Tabur Talimi ve Piyade Alay Talimi gibi dersler görürken, Erkân-ı Harbiye Mektebinde namzetler, talim ameliyatı hususunda da eğitiliyordu.²³

1848 senesinde Mekteb-i Harbiye içerisinde eğitime başlayan Erkân-ı Harbiye Mektebinde okutulan derslerin, günün şartlarına ve Avrupa'daki benzer okullara nazaran daha düşük seviyede olduğuna dair çağdaş ve modern literatürde genel bir kanı vardır. 1865 senesinde mektebin ders programının yenilenmesinde bu kanaatin büyük bir etkisi olmalıdır. Zira 1865'ten itibaren artık Harbiye'de okuyan öğrenciler arasından erkân-ı harp olarak yetiştirilmek üzere seçilen öğrenciler diğer subay adaylarından farklı bir ders programına tabi tutulmaya ve Harbiye'den Erkan-ı Harb rütbesiyle mezun olmaya başlamışlardı. Bu bağlamda 1865 senesinde okulun ders programı da yenilenerek çeşitlendirilmiştir. (Hün, 1952, 53-54).

²³ Bu karşılaştırmayı daha geniş incelemek için Bkz. Kolağası Mehmet Esat, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*, İstanbul 1310, s. 57-61.

Birinci Sene	İkinci Sene	Üçüncü Sene	Dördüncü Sene
İstihkamat-ı Hafife	Devlet-i Aliyye Tarih-i Askerî	Cerr-i Eşkâl	Cerr-i Eskal-i Tatbikiye
Topoğrafya	Tabiye-i Cesime	İnşaat-ı Aliyye	İnşaat-ı Aliyeden Mimari
Tabiye ve Sevk-ül Ceş	Hesab-ı Tefazuli ve Tamami	Tarih-i Harp	Turuk ve Şimendifer
Makine-i Adıye	İstihkamat-ı Cesime	Hücum ve Müdafaa	Taksim-i Arazi Ameliyatı
Cebr-i Ala ve Hendese	Talim Nazariyatı	Talim Nazariyatı	Tarih-i Harp
Kimaya-yı Askerî	Coğrafya-yı Askerî	Fenn-i Esliha	Eşkâl
Sath-i Rakım ve Hendese-i Resmîye Tatbikatı	Hıfz-ı Sıhha-i Askerî	Meç ve Kılıç Talimi	Balistik
Hikmet-i Tabiye	İstihkâm Şekli	Mimari-i Aliye	Nazariyatı Talim
Barut ve Efvahi Nariye ve Döküm ve Kundak Bahisleri (Topçu ve İstihkâm Sınıflarına)	Muharebe Fişenkçiliği (Topçu ve İstihkâm Sınıflarına)	Köprücülük, Sahra Topçuluğu (Yalnız Topçu Sınıfına)	Lağım ve Muhasara Ameliyatı (Yalnız İstihkâm Sınıfına)
Fransızca	Topçuluk İstihkâmât (Topçu ve İstihkâm Sınıflarına)	Fransızca	Fransızca
	Fransızca		

Tablo 2: 1865 Senesinde Erkân-ı Harblerin Gördüğü Dersler²⁴

1874 tarihine kadar “Erkân-ı Harblik” piyade, süvari, topçu gibi ordu içerisinde ayrı bir sınıf olarak kabul edilmekteydi (Harp Akademilerinin 132. Yılı, 1980, s. 2). 1874 tarihinde yapılan değişiklikle Erkân-ı Harbiye Mektebini bitiren subaylara piyade ve süvari erkân-ı harbi unvanı verilmeye başlanmıştır. 1877 senesinde yapılan bir diğer ıslahatla Erkan-ı Harbiye Mektebi, topçu erkân-ı harbleri de mezun etmeye başlamış ve bunu, 1878 senesinden itibaren istihkâm erkân-ı harplerinin mezuniyeti takip etmiştir. Okulun yapısında meydana gelen bu değişim ister istemez okul müfredatına da yansıtılmıştır. Buna göre, 1875-76 Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane programı aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir²⁵.

²⁴ Muharrem Mazlum İSKORA, *Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965*, Ankara 1966, s. 13-14.

²⁵ Kara Harp Okulu Arşivi 2 Numaralı Not Defteri (15 Ağustos 1291)

Beşinci Sene	Dördüncü Sene	Üçüncü Sene	İkinci Sene	Birinci Sene
Makine-i Aliye	Tarih-i Harp	İstihkamât-1 Cesîme Hücum ve Müdafaa	İstihkamât-1 Cesîme	Cebr-i Ala
İlm-i Heyet	Tefazuli ve Tamami	Tefazuli ve Tamami	Hendese-i Halliye	İstihkamât-1 Hafife
Mimari-i Aliye	İstihkamât-1 Cesime Hücum ve Müdafaa	Fransızca	Fransızca	Fransızca
Taksim-i Arazi	Talim Nazariyatı	Coğrafya-yı Askerî	Hidemat-1 Seferiye	Makine
Fransızca	İstihkamât-1 Cesime ve Eşkâli	Tarih-i Askerî	Tarih-i Askerî	Mebani'l-İnşa
Talim Nazariyatı		Fenn-i Esliha ve Köprücülük	Tarih-i Harp	Tarih-i Âlem
Talim Ameliyatı		Hıfz-ı Sıhhati Askerî	Mebani'l-İnşa	Talim Nazariyatı
Mimari Şekli		Meç ve Kılıç Talimi	Topografya	Talim Ameliyatı
Taksim-i Arazi Ameliyatı		Alay Talim Nazariyatı	Talim Nazariyatı	İstihkâm Ameliyatı
		Alay Talim Ameliyatı	Talim Ameliyatı	İstihkâm Şekli
		İstihkamât-1 Cesime Şekli	Meç Talimi	Tarama
		İstikşafat-1 Askerî	Cesime Şekli	
			Topografya Ameliyatı	

Tablo 3: 1875-76 Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen Piyade Erkân-ı Harbiye Dersleri

Beşinci Sene	Dördüncü Sene	Birinci Sene
Makine-i Aliye	Tarih-i Harp	Cebr-i Ala
İlm-i Heyet	Tefazuli ve Tamami	İstihkamât-ı Hafife
Mimari-i Aliye	İstihkamât-ı Cesime Hücüm ve Müdafaa	Fransızca
Taksim-i Arazi	Fransızca	Makine
Fransızca	Talim Nazariyatı	Mebani'l-İnşa
Talim Nazariyatı	Talim Ameliyatı	Tarih-i Âlem
Talim Ameliyatı	İstihkamât-ı Cesime Eşkâli	Hikmet ve Hendese-i Resmîye-i Askerî
Mimari Şekli		Talim Nazariyatı
Taksim-i Arazi Ameliyatı		Talim Ameliyatı
		İstihkâm Ameliyatı
		İstihkâm Şekli
		Manej Talimi Ameliyatı
		Tarama

Tablo 4: 1875-76 Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen Süvari Erkân-ı Harbiye Dersleri

Üçüncü Sene	İkinci Sene	Birinci Sene
İstihkamât-ı Cesime Hücüm ve Müdafaa	İstihkamât-ı Cesime	Topçuluk
Tefazuli ve Tamami	Hendese-i Halliye	Cebr-i Ala
Fransızca	Fransızca	İstihkamât-ı Hafife
Coğrafya-yı Askerî	Hıdmat-ı Seferiye	Fransızca
Muhasara ve Kal'a Topçuluğu	Tarih-i Askerî	Makine
Hıfzı Sıhha-i Askerî	Fenn-i Harp	Mebani'l-İnşa
Meç ve Kılıç Talimi	Mebani'l-İnşa	Tarih-i Âlem
Tabur Talim Nazariyatı	Topoğrafya	Hikmet ve Hendese-i Resmîye-i Askerî
Bölük Talim Nazariyatı	Talim Nazariyatı	Talim Nazariyatı
İstihkamât-ı Celime Şekli	Talim Ameliyatı	Talim Ameliyatı
İstikşaf	Meç Talimi	İstihkâm Eşkâli
Tarama	Cesime Şekli	İstihkâm Ameliyatı
Tabur Talim Ameliyatı	Topoğrafya Ameliyatı	Tarama

Tablo 5: 1875-76 Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen Topçu Erkân-ı Harbiye Dersleri

İkinci Sene	Birinci Sene
Endaht Bahsi	Topçuluk
İstihkamat-ı Cesime	Cebr-i Ala
Hendese-i Halliye	İstihkamat-ı Hafife
Fransızca	Fransızca
Hidemat-ı Seferiye	Makine Mebani'l-İnşa
Tarih-i Askerî	Tarih-i Âlem
Fenn-i Harp	Hikmet ve Hendese-i Resmîye-i Askerî
Mebani'l-İnşa	Talim Nazariyatı
Topoğrafya	Talim Ameliyatı
Talim Nazariyatı	İstihkâm Şekli
Talim Ameliyatı	Tarama
Meç Talimi	
İstihkamat-ı Cesime Şekli	
Topoğrafya Ameliyatı	

Tablo 6: 1875-76 Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen İstihkâm Erkân-ı Harbiye Dersleri

1877-78 Osmanlı Rus Harbi'nden sonra askerî alanda yapılan yeniliklerden biri de 1881 senesinde Erkân-ı Harbiye Mektebinin üç seneye çıkarılmasıdır. Eğitimin üç seneye çıkarılmasıyla beraber Erkân-ı Harbiye Mektebi 2. sınıfa geçen talebeler doğrudan 3. sınıfa geçirilmişlerdir. Talebelerin 3. Sınıfa geçirilmesiyle beraber ilk iki sınıf boş kalmıştır. Söz konusu boşluk, Halıcıoğlu'nda bulunan sivil mühendis mektebi ile Mekteb-i Harbiyenin ortak bir programda bir araya gelmesiyle doldurulmaya çalışılacaktı. Nitekim 1877 yılına kadar erkân-ı harpler sadece Mekteb-i Harbiye mezunları arasından seçilmekteydi. Ancak bu dönemde Mekteb-i Harbiyenin yeniden yapılandırılmasıyla beraber Halıcıoğlu Mühendis Mektebinden mezun olan öğrenciler de topçu ve istihkâm subay namzetleri olarak Erkân-ı Harbiye Mektebine kabul edilmeye başlamışlardır. Bunun yanı sıra Mekteb-i Harbiyeye idadilerden Erkân-ı Harbiye adayları olarak seçilerek gelen talebelerden üç tanesi (Ahmet Muhtar Paşa, İhsan Paşa, Sabit Paşa) kur'a ile Halıcıoğlu Topçu Mektebine gönderilmiş ve Topçu Mektebinde eğitimlerini tamamladıktan sonra Erkân-ı Harbiye Mektebinin boş kalan ikinci sınıfına yerleştirilmiştir. Yine aynı yıl içerisinde Mekteb-i Harbiye ile beraber Erkân-ı Harbiye Mektebinin eğitim süresinin 5 seneye çıkartılması ders programının da yenilenmesini gerektirmiştir.(Hün, 1952, s.53-54; İskora, 1966, s. 17). Bu

değişikliklerle birlikte 1878 senesinde Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede gösterilen dersleri:

Beşinci Sene
Tarih-i Harp
Heyet
Taksim-i Arazi
Mimari ve Tarik ve Şimendifer
Makine Tatbiki
Fransızca
Nazariyat

Tablo 7: 1878 Senesinde Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen Beşinci Sene Dersleri

Dördüncü Sene	Üçüncü Sene	İkinci Sene	Birinci Sene
Tarih-i Harp	Tarih-i Harp	Nazariyat	Fransızca
Heyet	Mimari	Coğrafya-yı Askerî	Hendese-i Halliye
Taksim-i Arazi	Makine	Fransızca	Hikmet ve Kimya ve Sath-ı Rakım
Mimari ve Tarik ve Şimendifer	Köprücülük	Tarih-i Harp	Makine
Makine Tatbikatı	Fransızca	Tefazuli	İstihkamat-ı Hafife
Fransızca	Fenn-i Esliha	İstihkamat-ı Cesime	Nazariyat
Nazariyat	Nazariyat	Ameliyat	Cebr-i Ala
	Hücum ve Müdafaa		Topoğrafya
	Ameliyat		Fenn-i Harp
			Talim Ameliyatı

Tablo 8: 1878 Senesinde Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen Piyade Erkân-ı Harbiye Dersleri

Dördüncü Sene	Üçüncü Sene	İkinci Sene	Birinci Sene
Lağım	Tarih-i Harp	Nazariyat	Fransızca
Tarih-i Harp	Mimari	Coğrafya-yı Askerî	Hendese-i Halliye
Heyet	Makine	Fransızca	Hikmet ve Kimya ve Sath-ı Rakım
Taksim-i Arazi	Köprücülük	Muharebe Fişençiliği	Makine
Mimari ve Tarik ve Şimendifer	Fransızca	Fenn-i Harp	İstihkamat-ı Hafife
Makine Tatbikatı	Nazariyat	Tefazuli	Nazariyat
Fransızca	Hücum ve Müdafaa	İstihkamat-ı Cesime	Topçuluk
Nazariyat	Ameliyat	Ameliyat	Topoğrafya
			Fenn-i Harp

Tablo 9: 1878 Senesinde Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen İstihkâm Erkân-ı Harbiye Dersleri

Dördüncü Sene	Üçüncü Sene	İkinci Sene	Birinci Sene
Topçuluk	Endaht Bahsi	Nazariyat	Fransızca
Tarih-i Harp	Tarih-i Harp	Coğrafya-yı Askerî	Hendese-i Halliye
Heyet	Mimari	Fransızca	Hikmet ve Kimya ve Sath-ı Rakım
Taksim-i Arazi	Makine	Muharebe Fişençiliği	Makine
Mimari ve Tarik ve Şimendifer	Köprücülük	Fenn-i Harp	İstihkamat-ı Hafife
Makine Tatbikatı	Fransızca	Tefazuli	Nazariyat
Fransızca	Nazariyat	İstihkamat-ı Cesime	Cebr-i Ala
Nazariyat	Ameliyat	Topçuluk İstihkamata	Topçuluk
			Topoğrafya
			Fenn-i Harp
			Talim Ameliyatı

Tablo 10: 1878 Senesinde Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen Topçu Erkân-ı Harbiye Dersleri

Üçüncü Sene	İkinci Sene	Birinci Sene
Tarih-i Harp	Coğrafya-yı Askerî	Fransızca
Mimari	Fransızca	Hendese-i Halliye
Makine	Fenn-i Harp	Hikmet ve Kimya ve Sath-ı Rakım
Köprücülük	Tefazuli	Makine
Fransızca	İstihkamat-ı Cesime	İstihkamat-ı Hafife
Nazariyat		Nazariyat
Hücum ve Müdafaa		Cebr-i Ala
Ameliyat		Topoğrafya
		Fenn-i Harp
		Talim Ameliyatı

Tablo 11: 1878 Senesinde Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahanede Gösterilen Topçu Erkân-ı Harbiye Dördüncü Sene Dersleri²⁶

Goltz Paşa'nın 1883 senesinden itibaren etkin olarak giriştiği ıslahatlardan etkilenen kurumların başında askerî okullar gelmekteydi. Yukarıda gösterilen ders programlarından da anlaşılacağı üzere Goltz Paşa'nın gelişine kadar Erkân-ı Harbiye Mektebi mühendislikle ilgili derslerin ağır bastığı bir yapıya sahipti. Mimarlık, Şimendifer gibi doğrudan mühendislik bilgisi gerektiren işler Erkân-ı Harbiye zabitlerinin sorumluluk alanı dâhilindeydi. Ancak programda, mühendislikle ilgili derslerin büyük bir ağırlığa sahip olması erkân-ı harp subaylarının askeri alandaki bilgilerini olumsuz yönde etkilemekteydi. Dolayısıyla Goltz Paşa öncelikli olarak, Erkân-ı Harbiye Mektebi müfredatında yer alan mühendislik derslerinin ağırlığını azaltmaya çalışacak fakat bu girişiminde başarılı olamayacaktı. Ancak Goltz Paşa'nın attığı bu adım iyi bir temel oluşturacak ve 1883 tarihinde Erkân-ı Harbiye Mektebi mühendislik derslerinin ağırlıkta olduğu "Fennî" ve askeri derslerin ağırlıkta olduğu "Askerî" olarak ikiye ayrılacaktı. Teftiş-i Askerî Komisyon'un bu konuda aldığı karara göre Mekteb-i Harbiye ve Mühendishane-i Şahanede (Topçu ve İstihkâm Okulları) erkân-ı harbiye talebeleri usulüne uygun olarak seçilen erkân-ı harp adayları tahsillerine üç sene daha Mekteb-i Harbiyede devam edeceklerdi. Ayrıca Erkân-ı Harbiyede ihdas edilen iki farklı ders programı gereğince erkân-ı harp adaylarının bir kısmı askerliğe ait ilimleri (askeri) ve ikinci kısım (fenni) birincide olan askerliğe ait ilimlerin başlıcalarını ve matematiğin bazı önemli kısımlarını tahsil etmeye başlayacaktı. Bu yeni uygulamaya

²⁶ Kara Harp Okulu Arşivi 2 Numaralı Not Defteri (15 Ağustos 1291)

uygun bir biçimde hazırlanan yeni ders programı üç kısımdan müteşekkildi. İlk program tüm öğrencilerin birlikte alması gereken derslere işaret ederken diğer iki program fennî ve askerî kısımların ayrı ayrı görecekleri dersleri ihtiva etmekteydi.

Erkân-ı Harbiye Hidematı'nın Nazariyat ve Ameliyatı
Fenn-i Esliha ve Endaht Nazariyatı
İstihkamat-ı Hafife Nazariyat ve Ameliyatı
İstihkamat-ı Cesime Nazariyatı
Fenn-i Muhasara ve Müdafaa
Talim Ameliyatı ve Nazariyatı
Fransızca Lisanı
Topoğrafya Ameliyatı ve Nazariyatı

Tablo 12: 1883 Senesinde Erkân-ı Harbiye Mektebinde Birinci ve İkinci Kısımın Birlikte Tahsil Edecekleri İlmî Dersler

Muhaberat-ı Meşhureden Bazılarının Mubahasat ve Muhakematı
Tabiye Tatbikatının Nazariyat ve Ameliyatı
Ecnebi Ordularının Tertibat ve Teşkilatı
İstatistik-i Devlet-i Aliyye ile Hem Civar-ı Devletlerin Sevkülceyş-i Coğrafyası
Fennî Harp Tarihi
Riyaziyeden Cebr-i Ala ve Hendese-i Halliyenin Elzem Olan Bahisleri ve Hendese-i Resmîyenin Tatbikatı
Usul-ü Kitabet-i Askeriye
Müellefat-ı Ecnebiye-i Askeriye Tetkikat ve Mubahasatı

Tablo 13: 1883 senesinde Erkân-ı Harbiye Mektebinde Birinci Kısımın Ayrıca Tahsil Edecekleri İlmî Dersler

Turuk ve Mebair, Demiryol ve Telgraf-ı Askerî İnşaatının Nazariyat ve Ameliyatı
Ebniye ve İnşaat-ı Askeriye ve Bunların Tersimi Eşkâli
Makine-i Aliyye
Tabakatülarz Fenninin Mekalat-ı Mühimmesiyle, Kimya-yı Sinaie ve İnşaat-ı Askeriyede Müstamel Mevada dair Mubahasat
Cebr-i Ala
Hendese-i Halliye
Hendese-i Resmîye
Tamami ve Tefazuli
Fenn-i Taksim-i Arazi ve Buna Mümasil

Tablo 14: 1883 senesinde Erkân-ı Harbiye Mektebinde İkinci Kısımın Ayrıca Tahsil Edecekleri İlmî Dersler

Okulun programının yeniden yapılandırılmasını öğrenciler ve ders seçimleri hususundaki düzenlemeler takip etti. Aynı sınıflarda eğitim gören Erkan-ı Harbiye Mektebi ve Mühendishane-i Şahane öğrencileri yukarıdaki program çerçevesinde askerî ya da fennî sınıflardan birisini kendi isteklerine göre seçmekte serbestti. Öğrenciler bunun yanı sıra yabancı dil konusunda da bir serbestliğe sahiptiler ve Rusça ya da Almanca'dan her hangi birini öğrenebilmekteydiler. Aynı düzenlemeyle Erkan-ı Harbiye Mektebine kabul edilecek öğrenci sayıları da yeniden belirlenmişti. Buna göre, Mekteb-i Harbiye ve Mühendishane-i Şahanenin 3. Sınıf talebelerinden usulüne uygun olarak Erkân-ı Harbiyeye seçilecek talebelerin adedi o sene mekteplerde okuyan talebenin %15'inden fazla olmayacaktır. (İskora, 1966, s. 21-22). Bu düzenlemelerin ardından okulda 1894 senesine kadar uygulanacak olan ders programı aşağıdaki gibi şekillenmiştir²⁷:

Birinci Sınıf

Kısm-ı Askerî

Kısm-ı Fennî

Mufassala-i Askerî	Mufassal Topoğrafya
Kitabet-i Askeriye	Cebr-i Ala
Riyazat-ı Aliye'nin Mühim Kısımları	Hendese-i Halliye
Tarih-i Askerî	Hendese-i Resmiye Tatbikatı
İstihkamat-ı Hafife Tatbikatı	İstihkamat-ı Hafife Tatbikatı
Fenn-i Ešliha-i Hafife ve Endaht Nazariyatı	Fenn-i Ešliha-i Hafife ve Endaht Nazariyatı
Süvari Talim Nazariyatı	Süvari Talim Nazariyatı
Fransızca	Fransızca
Almanca, Rusça	Almanca, Rusça
Topoğrafya Ameliyatı	Topoğrafya Ameliyatı
Talim ameliyatı	Talim ameliyatı

Tablo 15: 1883-1894 Senesi Arasında Okutulan Birinci Sınıf Dersleri

²⁷ İSKORA, a.g.e., s. 23-24.

İkinci Sınıf

Kısm-ı Askerî

Kısm-ı Fennî

Düvel-i Ecnebiye Orduları Teşkilleri	Hesab-ı Tefazuli ve Tamami Şimendifer ve Turuk-ı Mütenevvia
Tarih-i Harp	Mimar-ı Aliye
Muharebet-ı Meşhure Muhakematı	Tabakatülarz ve Malzeme-i İnşaiye
Tabiye Tatbikatı	Tabiye Tatbikatı
Esliha-i Sakile ve Muhtasar Tarihi	Esliha-i Sakile ve Muhtasar Tarihi
Hücum ve Müdafaa	Hücum ve Müdafaa
Talim Nazariyatı	Makine-i Aliye
Fransızca	Talim Nazariyatı
Almanca, Rusça	Fransızca
İnkişafat-ı Askeriye	Almanca, Rusça
Talim Ameliyatı	İnkişafat-ı Askeriye
	Talim Ameliyatı

Tablo 16: 1883-1894 Senesi Arasında Okutulan İkinci Sınıf Dersleri

Üçüncü Sınıf

Kısm-ı Askerî

Kısm-ı Fennî

Muharebet-ı Meşhure Muhakematı	Şimendifer ve Turuk-ı Mütenevvia
Hücum ve Müdafaa	Hücum ve Müdafaa
Mükellefat-ı Askeriye Tatbikatı ve Teracime	Taksim-i Arazi ve Heyet
Erkân-ı Harbiye Vezaifi	Erkân-ı Harbiye Vezaifi
Coğrafya-yı Sevkülceş	Makine-i Aliye
Ameli Telgraf-ı Askerî ve Şimendifer İşletilmesi	Ameli Telgraf-ı Askerî ve Şimendifer İşletilmesi
Talim Nazariyatı	Talim Nazariyatı
Fransızca	Fransızca
Almanca, Rusça	Almanca, Rusça
İnkişafat-ı Askeriye	İnkişafat-ı Askeriye
İstihkam-ı Cesime Eşkâli	Mimarî Eşkâli
Talim Ameliyatı	Talim Ameliyatı

Tablo 17: 1883-1894 Senesi Arasında Okutulan Üçüncü Sınıf Dersleri

1894 senesi Erkan-ı Harbiye Mektebi tarihine ikili sistemin kaldırıldığı yıl olarak geçti. Bu tarihten sonra ‘Fennî’ kısım kaldırılarak askerî eğitime ağırlık veren bir ders

programı uygulanmaya başlanmıştır. (İskora, 1966, s. 20-21). Bu değişikliğin temel sebebi ise 1894 senesinde sivil mühendis yetiştiren yeni okulların açılmasıdır. Bu yeni düzenleme okulun ders programına da derhal yansıtılmış ve program aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere şekillenmiştir²⁸:

Birinci Sene Dersleri	İkinci Sene Dersleri	Üçüncü Sene Dersleri
Tabiye Tatbikatı	Tabiye Tatbikatı	Erkân-ı Harbiye Vezaifi
Muharebat-1 Meşhure Münakaşatı	Muharebat-1 Meşhure Münakaşatı	Tabiye Tatbikatı
İstihkamat-1 Hafife Nazariyatı	Düvel-i Ecnebiye Ordu Teşkilatı	Muharebat-1 Meşhure Münakaşatı
Süvari Talim Nazariyatı	Fenn-i Esliha-i Şakile	Süvari Talim Nazariyatı ve Ameliyatı
Topoğrafya Nazariyatı	İstihkamat-1 Cesime Hücüm ve Müdafaa	Muharebat-1 Kıla
Fenn-i Esliha-i Hafife ve Endaht Nazariyatı	Coğrafya-yı Sevkülceyi ve İstatistiki	Taksim-i Arazi ve Heyet
Kitabet-i Askeriye	Süvari Talim Nazariyatı ve Ameliyatı	Amelî Telgraf Askerî ve Şimendiferlerin İşletilmesi
Mebahis-i Riyaziye	Tabakatülarz	Müellefat-1 Ecnebiye-i Askeriye
Coğrafya Sevkülceyi	Mebahis-i Riyaziye	Şimendifer ve Köprücülük
Fransızca	Şimendifer ve Köprücülük	Fransızca
Almanca	Fransızca	Almanca
Topoğrafya Ameliyatı	Almanca	İstikşafat-1 Askeriye
	İstikşafat-1 Askeriye	İstihkâm Eşkâli

Tablo 18: 1894 Senesinde Erkân-ı Harbiye Mektebi Ders Programı

Bundan sonra Erkan-ı Harbiye Mektebinin yapısında gerçekleştirilen önemli düzenlemelerden bir diğeri de 1899-1900 tarihinde Harbiye Mektebi Ders Nazırı Esat Paşa zamanındaki isim değişikliğidir. Erkân-ı Harbiye Mektebi bu tarihte Erkân-ı Harbiye Sınıflarının ismi “*Erkân-ı Harp Namzet Sınıflarına*” çevrilmişti. Okulu üç sene sonunda başarılı olarak bitirenlerden sıralamada en üstte olanlar Erkân-ı Harbiyeye geçiyorlar ve yakalarına Erkân-ı Harblik armalarını takıyorlardı. Bu dönemde okulun ders programında da değişikliğe gidilmiş ve Erkan-ı Harbiye Mektebi II. Meşrutiyet

²⁸ İSKORA, a.g.e., s. 29-30.

devrine kadar aşağıda gösterilen programla eğitimini sürdürmüştür²⁹. (İskora, 1966, s. 32-34).

Birinci Sene Dersleri	İkinci Sene Dersleri	Üçüncü Sene Dersleri
Coğrafya Sevkülceyişi	Topçuluk ve Topçu Maliyesi	Erkân-ı Harbiye Vezaifi
İstihkamat-1 Hafife Tatbikatı	Muharebat-1 Meşhure Münakaşatı	Tabiye Tatbikatı
Fenn-i Esliha ve Balistik	Coğrafya Sevkülceyişi	Muharebat-1 Kıla
Tarih-i Fenn-i Harp	İstihkamat-1 Cesime	Muharebat-1 Meşhure Münakaşatı
Mebahis-i Riyaziye	Tabiye Tatbikatı	Talim Nazariyatı
Talim Nazariyatı	Ecnebi Ordu Teşkilatı	Şimendifer Telgraf-1 Askerî
Hitabet-i Askeriye	Tabakatülarz	Müsellesat-1 Ecnebiye-i Askeriye
Tabiye Tatbikatı	Fransızca	Heyet ve Taksim-i Arazi
Muharebat-1 Meşhure Münakaşatı	Talim Nazariyatı	Fransızca
Almanca veya Rusça	Mebahis-i Riyaziye	Almanca veya Rusça
Topoğrafya	Almanca veya Rusça	İstikşafat-1 Askeriye
Topoğrafya Ameliyatı	İstikşafat-1 Askeriye	İstihkamat-1 Cesime Eşkâli
Talim Ameliyatı	Talim Ameliyatı	Talim Ameliyatı

Tablo 19: 1906 Senesinde Erkân-ı Harbiye Mektebi Ders Programı

II. Meşrutiyetin ilanı sadece sivil alanda değil bunun yanı sıra askerî alanda da büyük bir değişimi beraberinde getirmiştir. Erkan-ı Harbiye Mektebi müfredatının yenilenmesi askerî alanda yaşanan değişiklikler arasında önemli bir yere sahiptir. Zira 1909 senesinde yayınlanan Erkân-ı Harbiye Mektebi Ders Programında, erkân-ı harblik eğitiminin diğer mekteplerde uygulanan usul ve kurallardan farklı olarak daha serbest bir biçimde yapılması karara bağlanmıştır. Bundan sonra Mekteb-i Harbiye mezuniyetinin ardından kıtaya gönderilecek olan zabıtların iki senelik kıta hayatlarında edindikleri tecrübeler mektepteki derslerine temel olacaktır. Yeni oluşturulan müfredat eğitimin ilk yılında temel dersleri içerirken programın ikinci ve üçüncü seneleri giderek zorlaşan ve daha karmaşık bilgi gerektiren dersleri ihtiva etmekteydi. Nitekim program değişikliğinin sebebi günün harp şartlarının gerektirdiği erkân-ı harp zabıtlarını yetiştirmek

²⁹ Kara Harp Okulu Arşivi 33 Numaralı Not Defteri (1906)

olarak belirlenmişti. Dolayısıyla alınan yeni karara göre askerî derslerde esas olan erkân-ı harp namzetlerinin sadece dersleri dinlenmesi değil, ders konularının zabıt tarafından özümşenerek bir sonuca bağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda Erkan-ı Harbiye Mektebinde interaktif bir eğitim ortamının sağlanması için derslerin, talebe ve hoca arasında sürekli tartışılarak işlenmesi gerekliliği, yeni düzenlemeler konusunda alınan kararlarda vurgulanmaktadır. Bunun yanı sıra konuların mümkün oldukça tafsilatlı plan ve haritalar üzerinden işlenmesi de yeni ders esasları arasında yer almaktadır. 1909 senesinde oluşturulan yeni müfredata göre Erkân-ı Harbiye Mektebinde okutulacak dersler şunlardır³⁰:

Birinci Sene Dersleri	İkinci Sene Dersleri	Üçüncü Sene Dersleri
Tabiye	Tabiye	Tabiye
Tarih-i Harp	Tarih-i Harp	Tarih-i Harp
Esliha	Fenn-i İstihkamat-ı Cesime	Muharebet-ı Kıla
İstihkamat-ı Cesime	Topoğrafya ve Harita Ahzı	Erkân-ı Harbiye Vezaiifi
Kavanini Askeriye	Vesait-i Muhabere ve Muvasala	Muharebat-ı Bahriye
Tarih	Tarih	Hukuk-u Düvel
Coğrafya-yı Sevkülceyi ve Etnografi	Fransızca	Taksim-i Arazi
Fransızca	Rusça ve Almanca	Fransızca
Rusça ve Almanca	Esfar-i Osmaniye	Rusça ve Almanca

Tablo 20: 1909 Senesinde Erkân-ı Harbiye Mektebinde Okutulan Dersler

1909 senesinde yayınlanan Erkân-ı Harbiye Mektebi müfredatında ayrıca bazı derslerin içeriklerine de yer verilmektedir. Ders içeriklerinin bu şekilde belirlenmesi, hiç şüphesiz okulun standardizasyonu açısından da önemli bir gelişmedir. Bu bağlamda Erkan-ı Harbiye Mektebinin müfredatı içerisinde yer alan derslerin içeriklerini şöyle sıralamak mümkündür:

A. Tabiye (Taktik)

Her dersten farklı olarak büyük öneme sahip olan tabiye dersinin mektepte okutulmasının amacı gerek ordunun ve gerekse komşu orduların tabiye kanunlarına dair esaslı bilgi vermek, birkaç ders ve meselelerle komşu devletlerin tabiye konusundaki kanunlarının harbe yönelik tatbik edebilmek bilgisini sağlamaktır.

³⁰ *Erkân-ı Harbiye Ders Programı*, Matbaa-i Askeriye, 1325.

Okulun birinci senesinde okutulan tabiye dersinde Osmanlı ordusunun teşkilat-ı esasiyesiyle tabiye teşkilat ve kanunları hakkında kısa tarihi bilgiler verilir; yeni talimnameler, seferberlik nizamnamesi ve atış talimnamelerin harpte kıtaların sevk ve idaresine ait olan kısımları anlatılır ve Avrupa ordularının muharebe nizamlarının etraflı bir şekilde münakaşa ve mukayesesiyle Osmanlı ordusunda uygulanan yürüyüş, muharebe, ikamet kanunlarının mesele tarzında esaslı ve uygulamalı olarak uygulanması. Bu sırada diğer sınıfların birlikte uygulayacakları faaliyetlerde birbirlerine tesiriyle bir diğerinin yardımcı olma usulünün esaslı şekilde beyan edilmesi. İkinci senede piyade ve süvari fırkalarına (kolorduları) dair konular gösterilirken üçüncü senede sahra ordusu ağır topçusunun bir kolorduya katılmasıyla birlikte kıtaların sevk ve idaresinin ne şekilde tezahür edeceği tartışılmaktaydı. Harp durumunun doğru bir şekilde anlatabilmek için bahse mevzu olan fırkaların büyük bir ordunun kısmı olarak düşünülmesi ve bu bağlamda ordunun bütün parçalarının müşterek harekâtını talebinin anlayabileceği şekilde izah edilmesi büyük bir öneme sahipti. Dolayısıyla öğretmen, dersi daima harp tarihinden seçilen örneklerle ve harita ve arazi üzerinden anlatmaya çalışıyordu. Ders esnasında çağdaş muharebelerden alınan dersler tartışmaya açılıyordu.

B. Tarih-i Harp (Harp Tarihi)

Tarih-i Harp dersi, harp zamanını barış zamanında öğrenmek için en etkili bir vasıta olarak düşünülmekteydi. Zabitanın şevk ve gayretinin yanı sıra kabiliyetinin de arttırılmasına dönük olarak tasarlandığından Erkan-ı Harbiye Mektebinin en önemli derslerinden birisiydi. Zira Tarih-i Harp dersinde öğretmen, harp sanatı ile sevk ve idare sanatının değişmez kanun ve şartlarını, değişken taktik formasyonlarla olan münasebetiyle birlikte açık olarak beyan etmeye çalışmalıydı. Bunun yanı sıra büyük kumandanların harbin cereyanına yaptıkları etki ve kıtalarda istenmeyen veya öngörülmeven durumlarda ortaya çıkan harp vasıtalarının kıymet ve ehemmiyeti de bu ders bağlamında tartışılmaktaydı. Derste sadece muharebelerin safahatı anlatılmayıp bunun yanı sıra diğer muharebelerle olan karşılaştırılması da gözetilmekteydi. Bu şekilde savaşın değişen doğası ve ordunun ve seferberliğin değişen yapısı konusunda da öğrenciler bu ders çerçevesinde bilgilendiriliyordu. Ancak bu amaçlara ulaşabilmek için ders hocası kuru bir anlatımla yetinmeyerek öğrencilerle interaktif bir tartışma ortamı yaratmaya çalışmaktaydı.

Okulun ilk senesinde haftalık dört saatlik Harb Tarihi dersinde önceden seçilen bir yüzyılın seferleri (Campagnes d'une siecle) işlenmekteydi. Harb tarihi dersinin haftada altı saat olarak düzenlendiği ikinci senede, Napoléon'un 1805 ve 1806'da kazandığı zaferlerin yanı sıra Osmanlı ordusunun savaştığı en son muharebeler dersin temel konularıydı. Haftada dört saatlik harb tarihi dersinin yapıldığı üçüncü senede ise 1866 Prusya-Avusturya Savaşı ve 1870-1871 Prusya-Fransa Savaşı, 1904-1905 Rus-Japon Savaşı ve Birleşik Krallığın, bugünkü Güney Afrika Cumhuriyeti'nin kurulu olduğu topraklarda 1880-1881 ve 1899-1902 yıllarında yaptığı gayr-ı nizami operasyonların (Boer harekâtı) en mühim parçaları işleniyordu.

C. Fenn-i Ešliha (Silah Bilgisi)

Okulun ilk yılında haftada iki saat verilen Fenn-i Ešliha dersinde sadece topçuluk açısından ayrıntılara girilmeyerek ateşli silahlara ait bilimsel esaslara ait kanunlar ile çağdaş ateşli silahların eğitimi verilmekteydi. Ancak derste ateşli silahların çalışma esaslarına dair bilimsel kanunlar lüzumu görüldüğü derecede gösterilmekteydi. Avrupalı büyük devletlerin envanterinde kayıtlı olan silahların birbiriyle karşılaştırıldığı derste, muhtelif cins ve çeşit topların tesir kabiliyetleri ve uygulamalı atışlar hakkındaki kanunlardan da bahsedilir ve çağdaş mermilerin çeşitli taktik ve harp şekilleri üzerindeki tesirleri açıklanırdı. Silah müzelerinin ziyaretlerini de içeren bu ders içerisinde kurmay adayları silah çeşitlerini ve kullanım amaçlarını anlatan kitaplar okumaktaydı.

D. Fennî İstihkâm

Okulun ilk yılında haftada iki saat İstihkâmat-ı Daime,³¹ ikinci senesinde yine haftada iki saat İstihkamât-ı Hafife,³² geçici ve istihkâmlar ve uygulamaları gösterilmekteydi. Daimi istihkâmların, barış zamanında harbin genel hazırlık tertibatından sayılan ve stratejik açıdan önemli görülen bir noktayı mümkün olduğu kadar az bir kuvvetle temin ve muhafaza etmek maksadıyla inşa edildiği dikkate alınarak çağdaş daimi istihkâmların bütün tertibatı derste etraflı bir şekilde açıklanamaya çalışılıyordu. Muharebe meydanını inşa edilen hafif istihkâmlar ise sahra istihkâmatı ve istihkâmat-ı muvakkata

³¹Bir kısım taş, bir kısmı topraktan yapılarak zırhla tahkim edilebilecek şekilde inşa edilmiş ve ateşli silahlarla donatılmış olan büyük siperler, sığınaklar.

³² Harpte kısa zamanda yapılan sığınaklar.

bahislerinde yine ayrıntılı bir biçimde ve arazi üzerinde tatbikat ve harp tarihinden örneklerle (Sivastopol, Dubel, Plevne, vs.) ile izah ediliyordu.

E. Muharebat-ı Kıla (Kale Muharebeleri)

Okulun üçüncü senesinde haftada üç saat olarak programlanan bu derste çağdaş kale muharebelerinin ne şekilde uygulandığı gösterilmektedir. Ancak ders sırasında öğrencilere, sadece topçuluğa ve mühendisliğe ait bilgiler verilmek yerine bu gibi muharebelerde büyük kumandanlara ait vazifeler her yönüyle incelenmeye çalışılıyordu. Uzak Doğu'da vuku bulan kale muharebelerinden de örnekler verilen bu derste, büyük komutanların komutasında bulunan erkân-ı harb subaylarının vazifeleri de anlatılmaya çalışılıyordu.

Topoğrafya, Harita Ahzı ve Harita Tersimi

Arazinin harbin sevk ve idaresine olan tesirlerinin anlatıldığı topoğrafya dersi taktik ve kale muharebeleri derslerinin tamamlayıcısı olarak görülmekteydi. Zira derste yer şekillerinin incelenmesi mümkün olduğu kadar taktik meselelerle beraber ele alınıyordu. Arazinin muharebe tarzlarına etkisi çeşitli ölçeklerdeki haritalar yardımıyla öğrencilere gösterilirken haritaların nasıl değerlendirileceği de derste işlenmekteydi.

Harita ahzı dersinde ise arazinin topoğrafik metodlarla haritasını çıkarmak için büyük önem arz eden kurallar ele alınarak erkân-ı harb adaylarının harpte istenilen biçimde kroki yapma kabiliyeti geliştirilmeye çalışılıyordu. Okulun ikinci senesinde haftada iki saat olarak planlanan dersin sonunda erkân-ı harb adayları, üç ila dört hafta uygun bir bölgede sahaya çıkararak topoğrafya uygulamaları yapmaktaydı. Söz konusu uygulamalar yine okulun ikinci senesinin de haftada iki saat olarak planlanan ve Mart ayı sonuna kadar işlenen harita çizimi dersini de destekleyecek nitelikteydi.

F. Vesait-i Muvasala ve Muharebe (Ulaştırma Araçları ve Muharebe)

Okulun ikinci senesinde haftada bir saat olarak planlanmış olan bu derste sahra trenleri, sahra telgraf hatları ve sahra balonları hizmetlerinden bahsedilmekteydi. Harp esnasında fennî kıtalar ile münasebette bulunacak olan diğer sınıf zabitanına fen kıtalarının hizmetlerine dair bilgilerin verildiği derste, erkân-ı harbiyenin görev alanına giren askerlik açısından trenlerden nasıl istifade edileceği gösterilmemekteydi. Bu dersin de

uygulamalı bir biçimde işlenmesine dikkat edilmekte ve öğrenciler fırsat oldukça fennî sınıfların talim meydanlarını ziyaret ederek onların tertibat ve teçhizatı gösterilmekteydi.

G. Muharebat-ı Bahriye (Deniz Muharebeleri)

Okulun üçüncü yılında haftada bir saat gösterilen bu derste deniz muharebelerine ait kaideler öğretilerek talebenin bu husustaki heves ve bilgileri arttırılmaya çalışılıyordu. Osmanlı Devleti'nin deniz kuvveti, teşkilatı, gemilerin çeşit, cins ve teçhizatı, seferberlikte deniz yoluyla asker sevki, muharebe ve büyük denizlerde sevk ve harbin idaresi, sahil istikameti tarafından harp, donanmanın kara kuvvetleri ile müşterek harekâtı ve büyük devletlerin deniz kuvvetleri dersin içeriğini oluşturmaktaydı.

H. Usulü İdare, Hukuk-ı İdare, Hukuk-ı Düvel

Okulun üçüncü senesinde haftada iki saat olarak planlanan bu derste Osmanlı Devleti'nin mülkî nizam ve kanunlarının bütün hükümet dairelerinin ayrı ayrı ve ortaklaşa vazifeleri ile bilhassa ordunun devlet içerisindeki durumuna dair bilgiler verilmektedir. Dersin temel amacı erkân-ı harb subayları ile hükümet memurları arasında çıkabilecek hukukî bir ihtilafta subayların kendiliklerinden, kesin bir karara ulaşabilmelerini sağlamaktır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin münasebette bulunduğu devletlerle, özellikle de harp durumunda ortaya çıkması muhtemel hukuki meselelere dair önemli görülen bilgiler de bu ders kapsamında öğrencilerle paylaşılmaktaydı.

İ. Kavanin-i Askeriye (Askeri Kanunlar)

Okulun ilk yılında haftada bir saat olarak düzenlenen bu derste erkân-ı harb adayları herhangi bir harp divanı meselesinde esaslı ve duruma uygun bir karar verebilecek derecede eğitime çalışılıyordu. Ceza Kanunnamesi, Dâhiliye Kanunnamesi, Usulü Muhakemat-ı Cezaiye-i Askeriye, şahsi namus davalarını görmek için teşkil olunan harp divanı nizamnamesi ve harp divanı nizamnamesiyle ceza kanunnamesinin ilişkileri içtihat oluşturan kararlar üzerinden değerlendirilmesi dersin temel konuları arasında yer almaktaydı.

J. Tarih

Tarih bilgisi ve dersi Erkan-ı Harb adaylarının eğitiminde özel bir yere sahipti. Okulun birinci ve ikinci senelerinde haftada iki saat verilen tarih dersinde, adaya genel bir

tarih bilgisi vermek amaçlanmıyordu. Dersin temel hedefi subaylara tarihi olayların diğerleriyle olan bağlantıları hakkında faydalı bilgiler vermek ve ileride bizzat inceleme yaparak bilgilerinin artırabilmeleri için önemli olan metodolojik bir perspektif sunarak doğru tarihi bilgiye nasıl ulaşılabileceğini göstermektir. Bu metodolojik yaklaşım genel olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşu, genişlemesi ve bu genişlemeye sebep olan faktörler, gerileme, doğu sorunu ve yaşanan dönemin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesiyle sunulmaya çalışılmaktaydı.

K. Coğrafya-yı Sevkülceyi ve Etnografya

Okulun ilk yılında bir saat olarak planlanan bu dersin içeriği erkân-ı harbiye adaylarının, coğrafya ve devletlerin genişlemesi arasındaki bağlantıları etnografik bilgilerle birleştirerek kavramasına yönelik olarak oluşturulmuştu. Bu bağlamda devletlerin yaptıkları harekâtların, askerî açıdan taktik uygulamalarının ve gelişmişlik düzeylerinin, milletlerin yayılması ile arasındaki ilişkiler derste işlenen temel konular arasındaydı. Avrupa kıtasına ayrıca önem verilen bu derste Osmanlı Devleti ile komşu devletler, dersin esas konusunu oluşturmaktadır.

L. Taksim-i Arazi

Üçüncü sene da haftada bir saat gösterilen bu derste arazideki kesişme noktalarının tayin ve hesapları için bilinmesi gerekli görülen konular öğretilmekteydi. Matematik bilgisinin büyük bir öneme sahip olduğu bu derse sadece bu konuda kabiliyeti olan subaylar devam etmekteydi.

M. Erkân-ı Harbiye Seyahatleri

Erkân-ı Harbiye Mektebinde gösterilen önemli derslerden biri de Erkân-ı Harbiye Seyahati dersidir. Erkân-ı Harbiye Seyahati, ilk olarak Prusyalı General August Friedrich Ludwig Karl von Reiche (1774-1854) ve halefi Prusyalı General Helmuth Karl von Moltke tarafından Prusya ordusunda uygulamaya konulmuştur. Söz konusu dersin Erkân-ı Harblerin savaş öncesinde büyük orduların sevk ve idaresi hususundaki hazırlık safhalarının en önemli aşamalarından biri olduğu söylenebilir. Büyük orduların çoğunda da yapılan Erkân-ı Harbiye Seyahatlerindeki asıl maksat, harp sırasında harekâtın muhtemel arazi üzerinde nasıl gerçekleşeceğini ve haritaların nasıl uygulanacağını görmek ve göstermektir. Erkân-ı Harbiye Seyahatlerinde uygulama

esaslarından biri de acemi zabitanın muharebe meydanlarına çıkmadan önce muharebe meydanındaymışcasına harekâtı icra ederek, tecrübe kazanmasıdır. Erkân-ı Harbiye Seyahatlerinde edineceği tecrübeyle zabitin, muharebe ortamı konusunda bir fikre sahip olması da hedeflenmekteydi. (Erkân-ı Harbiye Seyahatleri..., 1326, s. 1-16).

Erkan-ı Harbiye Seyahatlerinin Osmanlı Devleti'nde uygulamasına ön ayak olan kişi Osmanlı askeri eğitiminin yeniden yapılandırılmasında en önemli rollerden birisini oynayan Goltz Paşa'dır. 1909 tarihinde yayınlanan Erkân-ı Harbiye Ders Programına göre ders, Erkân-ı Harbiye Mektebinin 3. senesinin sonunda uygulanmaktaydı. Bu seyahatte amaç zabitanın kabiliyetini, bilgisini, gücünü ve meşakkatli seferlere karşı dayanıklılığını ortaya çıkarmaktır. Seyahate katılan talebeler burada harp meselelerini tertip etmekte ve erkân-ı harbiye zabitanı olarak çözüme kavuşturmaya çalışmaktaydı. Sahada işlenen derste iki taraf oluşturularak subayların idaresine birer piyade fırkası verilmekteydi. Zabitan burada sırasıyla emirlerin uygulanması, arazi üzerinde durumun münakaşası, alınan kararların kıtaya uygulanıncaya kadar araştırılması, uygulamaya konulması, askerlerin sevk edilmesi gibi konularda mülahazalarda bulunuyordu.

Seyahatin icrası esnasında öncelikle bütün talebeler farklı erkân-ı harbiye zabitlerinin idaresine verilerek dört müfrezeeye ayrılmaktaydı. Her bir müfrezenin başında bir nazır bulunduğu halde uygulama sırasında müfreze amirleri serbestti. Nazırın görevi ise harekât gerçekleşirken geçen zamanı tutmaktı. Seyahatin ilk günlerinde arazi hakkında mütalaalar yapılarak krokiler hazırlanıyordu. Zabitan bir taraftan hayvan üzerinde sorunları çözebilmesi öğretilirken ve diğer taraftan da konak zamanlarında tecrübelenmesi için bir takım vazifeler yerine getirtirilirdi. Bu sayede gerek nazır gerekse müfreze amiri, zabitanın liyakatini ve gücünü anlamaya çalışırdı. Zabitin buradaki başarısı kariyerini şekillendirecek nitelikteydi. Zira zabitin başarısına göre nazır, mektep müdürüne adayın muallimliğe mi, büyük kıtaatın yaverliğine mi, yoksa erkân-ı harp zabıtlığına mi liyakati olduğuna dair bir rapor yazmaktaydı

Yabancı Diller

1. Fransızca

Okulun ilk iki senesinde dilin esas kaideleri, cümle oluşturulması, konuşma ve yazılı tercüme öğretilmeye çalışılırken, öğrencilerden bir konu hakkında basit düzeyde

Fransızca metinler kaleme alması bekleniyordu. Öğrencilerden üçüncü sene, ayrıntılı kompozisyon yazmayı başarması, çağdaş Fransız yazarlarının eserlerini değerlendirilmesi, serbest bir biçimde konuşabilmesi işlenmekteydi. Birinci sene derslerinin düzeyi, öğrencilerin Fransızca bilgileri göz önünde bulundurularak belirlenmekteydi.

2. Rusça

Ders içeriğinden erkân-ı harb adaylarının en baştan öğrenmeye başladıkları anlaşılan Rusça dersinin ilk senesinde Rusça'nın temel bilgileri ve çoğunlukla askerî alanda kullanılan harita ve eserlerin nasıl okunacağına dönük bilgiler verilmekteydi. Takip eden öğretim yılındaysa birinci sınıfta öğrenilen bilgiler biraz daha genişletilerek öğrencilerden gazete okuyabilmeleri ve basit cümleler oluşturabilmeleri bekleniyordu. Okulun üçüncü yılında Rusça eserlerinin okunması ve tercümesine geçilerek, basit kompozisyonlar kaleme alınmaya ve askeri meseleler hakkında söyleşiler yapılmaya başlanıyordu. Rus edebiyatına dair çeşitli bilgiler verilmesi de yine üçüncü senenin konuları arasındaydı.

3. Almanca

Fransızca dersinin içeriği ile aynı olan Almanca dersinde özel olarak telaffuza vurgu yapılması dikkat çekicidir.³³

³³ Söz konusu ders içerikleri için Bkz: (*Erkân-ı Harbiye Mektebi...*, 1325, s. 4-15).

1. Sene	2. Sene	3. Sene
Saat	Saat	Saat
4 Tabiye	4 Tabiye	4 Tabiye
4 Tarih-i Harp	4 Tarih-i Harp	4 Erkân-ı Harbiye Vezaifi
3 Esfar-ı Osmaniye	3 Esfar-ı Osmaniye	4 Tarih-i Osmaniye
2 Coğrafya	2 Tarih-i Siyasiye	Esfar-ı Osmaniye
2 İstihkâm	2 Coğrafya	3 Mevzi ve Kale Harbi
2 Esliha	3 Mevzi ve Kale Harbi	1 Muharebat-ı Bahriye
1 Vesait-i Muhabere	2 Topçuluk	1 Hukuk-u Düvel ve İdare
1 Vesait-i Havaiye	4 Lisan	4 Lisan
1 Vesait-i Muvasala		
4 Lisan		
24	24	24

Tablo 21: 1909 Tarihinde Yayınlanan Erkân-ı Harbiye Ders Programına Göre Üç Senelik Ders Programının Özeti

Erkân-ı Harbiye Mektebinin kurulduğu dönemdeki ders programında yer alan dersler Mekteb-i Harbiye programının bir devamı hükmündeydi. İlk dönemlerde Mekteb-i Harbiyede ders konularının teorik cephesi ağır basarken, talebeler Erkân-ı Harbiye Mektebine geçtiklerinde ders konularının pratik uygulamalarını tedris etmeye başlıyorlardı. Erkan-ı Harbiye Mektebi öğrencileri 1877 senesine kadar piyade ve süvari erkân-ı harbi olarak okuldan mezun olurken, mektep 1878 de topçu ve 1878 istihkâm erkân-ı harbi subaylarını mezun etmeye başlayacaktı. Bu durum okulun ders programını askeri sınıflara göre yeniden şekillendirilmesini de beraberinde getirecekti. 1883 senesinde Goltz Paşa, Osmanlı ordusunda göreve başlayana kadar, Erkân-ı Harbiye Mektebi programında mühendislikle alakalı derslerin ağırlıkta olduğu gözlemlenmektedir.. Goltz Paşa'nın da etkisiyle mühendislik derslerin yanında askerî dersler de okulun çeşitli sınıfları için düzenlenen programlarda ağırlıklı kazanmaya başlamıştır. Askeri derslerin programdaki ağırlığı 1894 senesinden itibaren zirveye ulaşmıştır. Zira bu tarihte Osmanlı İmparatorluğunda sivil mühendis okullarının kurulmasıyla, mühendis adaylarının Erkan-ı Harbiye Mektebine değil bu okulları tercih etmesine sebep olmuş ve okulun ders programlarında yer alan mühendislik dersleri çıkartılarak askerî derslere ağırlık verilmeye başlanmıştır.

1.1.3. Savaşta ve Barışta Erkân-ı Harbler

Bir Erkân-ı Harbiye Zabiti, savaşı kaybettiğinde sorumluluğu üstüne almalı, savaşı kazandığında milletine ve kumandanına isnat etmelidir.

Bronsart von Schellendorf

1.1.3.1. Erkan-ı Harp Subaylarında Bulunması Gereken Özellikler

Erkan-ı Harb subaylarının, icra ettikleri vazifelerin hassasiyetine binaen, diğer subaylardan farklı niteliklere sahip olmaları gerektiğine dair sadece Osmanlı ordusuna değil genele hâkim olan bir kanaat oluşmuştur. Bu kanaatin oluşmasında şüphesiz askeri düşüncenin XIX. yüzyıldaki temellerini atan Clausewitz önemli bir yere sahiptir. Nitekim Clausewitz'e göre, Erkân-ı Harbiye Heyeti, kumandanın fikir ve maksadını emir suretinde kabul etmek zorundadır. Fakat verilen emri sadece tebliğiyle yetinmeyip, verilen emrin uygulanmasında da görev alarak bu surette kumandanın boş yere yorulmasını da engellemekle görevlidir (Ali Mümtaz, 1324, s. 35: H.H.Emir, 1340, s. 107).

Clausewitz'in Avrupa'da ideal erkân-ı harp subayı tipinin oluşumunda oynadığı rolün bir benzerini Osmanlı ordusunda Goltz Paşa oynamıştı. Bu bağlamda Goltz Paşa ve Osmanlı ordusunda görev yapmış olan diğer Alman askeri uzmanlarının bu konuya dair görüşleri çalışmamız açısından ayrı bir yere sahiptir. Nitekim Goltz Paşa, erkân-ı harp zabitanın ahlak ve vasıflarını şöyle tasvir etmektedir: “Bir erkân-ı harp zabiti, daima zevat-ı aliye ile ihtilata mecbur olduğundan iktidar, liyakat, malumat ve melekeden başka bir de terbiyeye sahip olmalı aynı zamanda insanlara karşı nasıl bir tavır ve harekette bulunacağını bilmelidir. Bundan dolayı her fikir ve hareketinde emniyet ve sağlamlık olmakla beraber tevazu sahibi olmalıdır. Erkân-ı harp zabiti kendisini sevdirmeye vazifesinden dolayı mecbur bulunduğu için kendini küçültmeden veya yalalaklık yapmadan amirinin huyuna göre harekette bulunmalıdır. Fakat kumandanın söylediği fikirleri hatalı dahi olsa onaylamayı huy edinirse vazifesini kötü bir surette yerine getirmiş olacaktır (Ali Mümtaz, 1324, s. 36). Bu konuda görüş bildiren bir başka Alman subay da Bronsart von Schellendorf'dur. Ona göre “bir erkân-ı harp zabiti,

tertibattaki herhangi bir eksiklikten dolayı, kumandanın kendisine bir emir vermediğini beyan etmekle mesuliyetten kurtulamaz. Bu gibi noksanlıklara meydan vermemek için kumandanına hatırlatması gereken şeyleri söylemesi görevinin gerekliklerindedir. Erkân-ı harp zabiti, bu türden bir hatırlatmada bulunup da kumandanı tarafında bu hatırlatma dikkate alınmazsa neticede ortaya çıkacak sorumluluktan mesul olmaz” (Ali Mümtaz, 1324, s. 36).

Bunların yanı sıra Kaim-makam Ober Bey, erkân-ı harbiye zabitanın barış zamanında karargâh dairelerinde görev yapmamaları gerektiğini belirtmekteydi. Nitekim bu durumun erkân-ı harp zabitanının kıtalarla münasebetini ortadan kaldırdığını belirten Ober Bey, dairelerde görev yapmanın erkân-ı harp zabitanını hayvana bile binmeye aciz hale getireceğini ve bunun da savaş zamanında ağır neticeler verebileceğini belirtmektedir. Erkan-ı Harb subaylarının ayrıca uzun yıllar aynı yerde çalışmasının da yanlışlığına dair ciddi bir kanaat oluşmuştur. Zira erkân-ı harp zabitanının barış zamanındaki icra edeceği vazifeler savaş zamanındaki mesai tarzı düşünülerek ayarlanmalıydı. Bu bağlamda erkân-ı harb subayları sefer zamanındaki vazifeleri ve günlük rutini göz önünde bulundurularak yetiştirilmeli ve hazırlanmalıydı (Kaim-makam Ober Bey, 1328, s.9).

Goltz Paşa da *Vakt-i Sefer ve Hazerde Erkân-ı Harbiye Vezâifi Kısım-ı Nazari* adlı eserinde erkân-ı harbiye zabitanın sahip olması gerek özellikler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Nitekim ona göre erkân-ı harbiye zabiti seferberlik ve barış zamanında ordu kumandanının mahir ve muktedir bir yardımcısı olmalıydı. Kumandanın maiyetine verilen yaverler, kumandanların bazı özel hizmetlerinde istihdam olundukları ve daha doğrusu onların hizmetleri, kumandanın zatına ait bulunduğu halde erkân-ı harbiye zabitleri kumandanın bütün emirlerinin yerine getirilmesinden mesuldü. Zira erkân-ı harb zabitleri askerin sevk ve idaresi gibi mühim vazifeleri kumandanlarının emirleri çerçevesinde en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmalıydı. Bundan dolayı diğer zabitler tabur hizmeti gibi sınırlı görevler icra ederken erkân-ı harbiye zabiti genç yaşında bile daha yüksek bir amaca hizmet etmek ve daha geniş bir vazife dairesinin içerisinde bulunmaktaydı. Kısa bir süre içerisinde terfi almaları sebebiyle erkân-ı harb zabitlerinin henüz fiziki gelişimleri tamamlamadan mühim görevlerde bulunabilme ihtimalini göz önünde bulunduran Goltz Paşa, erkân-ı harbiye zabitlerinin büyük kumandanlarla

yapacakları karşılıklı görüşmeler esnasında kendilerini komuta görevlerine hazırlamaları gerektiğinin ve sahip oldukları bu imtiyazları hatırlarından çıkarmayarak kendilerini yetiştirmeleri gerekliliğinin altını çizer. Zira bir erkân-ı harp zabiti her hal ve zamanda bir zabitanın talep edilebilecek hizmet ve vazifenin iki katına muktedir bulunmalıydı. Bununla birlikte sadece muktedir olmakla yetinmeyip, askerî alanda da yeterli eğitim ve liyakate de sahip olmalıydı. Ayrıca erkân-ı harbiye zabitanının bilgisi sadece ordunun bir sınıfıyla sınırlı kalmayıp piyade, süvari ve topçu sınıflarından yararlanmanın hangi maksatta olduğunu, her sınıftan ne suretle yararlanacağı ve her sınıfın özel hizmetlerinin neden ibaret olduğunu da mükemmelen bilmelidir. Erkan-ı Harbiye subaylarının kişilik özellikleri üzerinde de duran Goltz Paşa'ya göre, erkân-ı harbler kumandanlarına karşı nasıl tavır ve harekette bulunacağını bilmeli ve mütevazı olmalıydı (Goltz, 1308, s. 1-6).

Az önce görüşleri paylaşılan askerlerin yanı sıra erkân-ı harp zabitlerinin sahip olmaları gereken nitelikler resmi belgelerden de takip edilebilir. Örneğin 1928 yılında yayınlanan “*Türkiye Cumhuriyeti Umumiye Riyaseti 7. Şube Erkân-ı Harbiye Muhtırası 1*” isimli belge erkân-ı harbiye zabitlerinin özelliklerini ve sorumluluklarını sayarken erkân-ı harp zabiti için şöyle tanımlamaktaydı: “*Her Erkân-ı Harp Zabiti için vasıf ve şiarı; çok tahammül etmek, benliğini az göstermek ve görüldüğünden daha fazla değerli bulunmaktır*”. Bu muhtıraya göre harp, diğer zabitlere göre erkân-ı harp zabiti için daha fazla şeyler talep etmektedir. Erkân-ı harp zabiti, istirahat zamanı az olmasına rağmen bu sürede vücutta zindeliğini ve mesuliyetini üzerine almak kudretini ispat edecek kabiliyette olmalıdır. Erkân-ı harp zabiti tarafından kumandana yapılacak teklifler, güçlükleri vicdan dairesinde tartılmak suretiyle, fakat her şeyden önce düşmana üstün bir manevi his ile yürütülen olgun mütalaalardan sonra yapılmalıdır. Beklentileri karşılamayan sonuçlar ortaya çıktığında erkân-ı harp zabiti dalgalı deniz ortasında bir kaya gibi metin olmalıdır. Erkân-ı harp zabiti kendi vazifesinin ve memleketinin sıhhatini düşünerek politikaya karışmaz. Bu süreçte sağlam vücut erkân-ı harp zabiti için hakiki vazifesini teşkil eder. Bundan başka erkân-ı harp zabiti için, her çeşit arazide gece, gündüz ve senenin her mevsiminde, ata binmesi beklenebilir. Erkân-ı harp zabiti kendini tayyareye de kendini binmeye alışkın tutmalıdır. Erkân-ı harp zabiti harp sevk ve idaresinin icap ettirdiği fennî altyapıyı iyi kavramış bulunduğu takdirde kumandanın en büyük yardımcısı konumunda olur. Ancak yoğun mesai ve kıta hayatı ve tatbikatlara

fazla iştirak, harbin önemini anlanmasına engel olabilir. Harbin mahiyetini ve önemini ise tarih-i harp incelemelerini okuyarak kazanabilir. Erkân-ı harp zabiti, zaferi elde edebilmek için kendi mesleğinde bir işçi gibi değil bilakis bir zanaatkâr olmaya mecburdur. Harp sahası bilinmeyenlerle doludur. Erkân-ı harp zabiti, daha önceden düşünerek ortaya çıkması mümkün olan her türlü şartlarıyla harp sahasını ele almalıdır. (Erkân-ı Harbiye Muhtırası 1, 1928, s. 1-2).

1.1.3.2. Erkan-ı Harp Subaylarının Görevleri

Büyük Friedrich, erkân-ı harblerin ilk ortaya çıktığı dönemlerdeki vazifelerini şu şekilde sıralamaktadır: Ordugâh mevkilerini seçmek, harita yapmak, bir yeri tahkim etmek, askerî köprüler inşasını idare etmek, yürüyüş kollarını sevk etmek, akarsular ve bataklık arazi hakkında araştırma yapmak (Kaim-makam Ober Bey, 1328, s.2). 1800 tarihli talimatnamede ise Alman Erkân-ı Harbiyesinin yapması gereken vazifeler sıralanmaktadır. Bu talimatnameye göre erkân-ı harbler, ordugâhların keşfinden ve bunların arazi üzerinde sınırlandırılmasından (Civarında ordunun ihtiyacını görecekt derecede su vb. ihtiyaçlar) sorumluydu. Bunun yanında kıtaları ordugâhlara dâhil ederek yürüyüş kolları için istikametlerin belirlenmesi, bu yürüyüş kollarına rehberlik edilmesi, muharebe mevzilerinin belirlenmesi, muharebede kıtaların kollarını sevk ve idare ederek harbin işleyişine yönelik tertip alınması da erkân-ı harbin görevlerindendi. Erkân-ı harp zabiti, fenni zabitan bulunmadığı zamanlarda onların sorumluluğundaki vazifeleri icra etmek durumundaydı. Örneğin muhasara edilmiş bir müstahkem mevki karşısında fenni hizmetleri dahi erkân-ı harp subayları görmekte, fenni zabitan bulunmadığı durumda sahra tahkimatını yapmak zorundaydı. Muharebe kolordu kumandanı nezdinde mülhaklık ve yaverlik hizmetinde bulunmak, istihbarat ve casusluk hizmetlerinden sorumlu olarak düşman mevzilerini keşfetmek, muharebe sahasında kayıt ceridelerini tutmak ve tutturmak da erkân-ı harblerin vazifeleri arasındadır. Bu devirde Alman erkân-ı harp zabitanı, barış vaktinde yaz mevsimini seyahat ederek ve seyahatleri esnasında harita ve keşif yaparak geçirmekteydi. Kış mevsimi ise kıdemli erkân-ı harbiye zabitanının vasıtasıyla gençlerin yetiştirilmesi için kullanılmaktaydı (H.H.Emir, 1340, 75-76).

Alman askeri uzmanlar subaylar aracılığıyla Osmanlı erkân-ı harblığı üzerinde müessir olan Alman ekolünün yanı sıra eserleri Türkçeye tercüme edilen yabancı subayların da Osmanlı erkân-ı harb subaylarına atfedilen vazifelerin şekillenmesinde etkili olduğu düşünülebilir. Bunlardan birisi olan General Yanzen, erkân-ı harblerin savaştaki görevlerini seferberliğin ilan edilmesiyle birlikte başlatmaktaydı. Yanzen'e göre seferberlik sürecinin idare edilmesi ve harekâtın planlanması erkân-ı harbleri görev tanımını içerisinde yer alıyordu. Ancak erkân-ı harblerin görevleri harekâtın başlamasıyla son bulmuyor fakat aksine daha da artıyordu. Nitekim erkân-ı harbler mensup oldukları ordunun harekât sırasında ihtiyaç duyduğu keşifleri yapmakla, askeri birliklerin emniyetini alarak gerekli yerlere sevk edilmelerini sağlamakla ve gerektiğinde geri çekilmelerini sağlamakla görevliydi. Erkân-ı harbler bir muharebe sahasındaki lojistikten de sorumlu subaylardı. Savaş sırasında sıhhiye hizmetlerinin düzenlenmesi ve sağlıklı işlemesinden de erkân-ı harbler sorumluydu. Muharebenin sona ermesinin ardından lüzum görülen tertibat ve tedbirlerin alınmasından ve nihayet harp tarihi için gerekli olan ceridelerin tutulmasından da erkân-ı harbler sorumluydu.

General Yanzen, savaşta her türlü vazifeyi üstlenen erkân-ı harblerin barış zamanında da önemli vazifelerinin olduğunu belirtmektedir. Bu görevlerin başında seferberliğin her sene hazırlanması ve sınırlara komşu bölgelerdeki seferberlik hattının oluşturulması gelmektedir. Bunun yanı sıra General Yanzen'e göre ordu yapısının bu hatta uygun bir biçimde yapılandırılması ve müstahkem mevkilerin mükemmelleştirilmesi de erkân-ı harb subaylarının vazifeleri arasındaydı. Bu görevlerin yanında erkân-ı harb subayları Büyük kıtaların talimlerinin hazırlanmasında ve bu talimlerin idaresinde ve teftişlerinde kumandana yardımcı olmalıydı. Bununla birlikte gerek kendi ve gerekse diğer zabitlerin (Ali Mümtaz, 1324, s.40).

General Yanzen gibi Kaim-makam Ober Bey de, *Erkân-ı Harbiye Vezâifî Notları* adlı eserinde, seferde erkân-ı harbiye zabitlerinin vazifelerini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Buna göre erkân-ı harbiye zabitanı, konak, keşif ve emniyet hizmetine dair bütün emirlerin hazırlanmasından ve yazılmasından, bu emirlerin zamanında sözlü veya yazılı olarak ulaştırılmasından ve her bir kıtanın bilmesi gerekenlerin hızlı bir şekilde ayırt edilmesinden sorumluydu. Bunun yanı sıra kıtaların harekâtı ve muharebe alanında idaresi de erkân-ı harblerin önemli vazifelerinin başında gelmekteydi. Yine

araziye ait bilgilerin birleştirilmesi, harekât sırasında iaşenin temini ve aksatılmadan dağıtılması da Kaim-makam Ober Bey'e göre erkân-ı harb zabitlerinin görev tanımı içerisindeydi. Kaim-makam Ober Bey ayrıca düşman ordusunun teşkilatına ait bütün bilgilerin ve görüşlerin birleştirilmesinden ve orduyu vaziyetin gerektirdiği her türlü probleme karşı hazır bulunmasından da erkân-ı harbleri sorumlu tutmaktaydı. Harp ceridesinin yazılması ve ardından harp tarihi açısından harekâtı bütün ayrıntısıyla ortaya çıkaracak olan rapor ve bilgilerin toplanması da Erkân-ı harb zabitlerinin görevleri arasındadır. Bunların yanı sıra Kaim-makam Ober Bey, hususi vazifelerin icrası ve müfreze komutanları nezdinde Başkomutanın fikir ve nüfuzunun tesirinin temin edilmesi görevlerini de erkân-ı harb zabitlerinin yüklemekteydi (Kaim-makam Ober Bey, 1328, s.7).

Erkân-ı harblerin vazifeleri hakkında ayrıntılı bilgi veren Goltz Paşa'ya göre erkân-ı harblerin en mühim görevleri seferberlik zamanında icra edilenlerdi. Harp hazırlıkları dâhilinde harekât planını yapılması bu hazırlıklar içerisinde belki de en önemlisiydi. Yapılan planları yazılı hale getirirken mükemmel bir emir kaleme almak için en önemli faktörlerden biri de düşmana ve ordunun alt kademelerine dair alınan istihbarat bilgilerini elde etmek ve bunları hazırlanacak plana uygulamaktır. Bu noktada erkân-ı harbler ordunun genel kuvvet durumunu gösteren jurnalleri tutarak ve orduda ortaya çıkan olayları Başkumandana ve yüksek makamlara ileterek harekât planlarının hazırlanmasına aktif bir biçimde katılırlardı. Ordunun lojistik kaynaklarıyla yakından ilgilenen ve harp sırasında vuku bulan her türlü zayıtın belirlenmesinden sorumlu olan erkân-ı harb zabitleri bunların yanı sıra demiryollarının kullanımı ve demiryolları vasıtasıyla askerî sevkiyatların icrasından, deniz yoluyla asker nakliyesinin gerçekleştirilmesinden de sorumluydu (Goltz, 1308, s. 53-165).

Barış ve savaş zamanında erkân-ı harblerin görevlerinin yanı sıra savaşta büyük karargâhın yani Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin veya bu dairenin reisi olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin sorumlulukları da konumuz açısından büyük bir öneme sahiptir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye, memleket ve milletin bütün vasıtalarından ve kabiliyetlerinden optimum düzeyde yararlanmanın çarelerini arar. Bir savaş halinde düşmanın önüne sayı ve vasıf olarak üstün bir ordu çıkarmak ve bu orduyu en kısa süre içerisinde seferber ederek, harbin şekline göre orduyu sevk edebilmek için gereken

hazırlıkları tamamlamak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin en önemli vazifelerinden birisidir. Dolayısıyla Erkân-ı Harbiye-i Umumiyenin en mühim sorumluluğu harp planı hazırlamak ve bu planı uygulamaya koymaktır. Ancak ordunun, harbin olacağı bölgeye sevk edilmesi yeterli değildir. Bunun ötesinde harp esnasında yaşanacak gelişmelere bağlı olarak karşılaşılabilecek hadiseler de önceden en ince ayrıntısına kadar düşünülmeli ve planlanmalıdır. Bu planlama Erkân-ı Harbiye-i Umumiyenin içerisinde yer alan heyet tarafından yapılmaktadır. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye, hazırladığı harp planını her yıl gelişen olaylara göre yeniden düzenlemeli veya duruma göre yeniden yapmalıdır. Erkân-ı Harbiye-i Umumiyenin harbe hazırlık noktasında harp planını hazırlarken karşı taraftaki gelişmeleri ve coğrafyayı da bilmesi gerekmektedir. Özellikle de Avrupalı devletlerin askerî alandaki gelişmelerini yakından takip etmek bu bakımdan büyük bir öneme sahiptir. Harp planı hazırlanırken karşı tarafı tanımak esastır ve burada istihbarat faaliyetleri devreye girmektedir. İstihbarat bilgileri, İstihbarat Şubesi aracılığıyla resmi (Ataşemiliter, Siyasi Memurlar gibi) ve gayri resmi (Hafiyeler, Seyyar Memurlar gibi) olarak elde edilmekteydi. Bu bilgiler söz konusu şubede en ince ayrıntısına kadar incelenerek harekât planları hazırlanmaktaydı (H. Hüsnü Emir, 1340, s.144-49). Ataşemiliterlerin genellikle erkân-ı harp subaylarından seçiliyor olması bu bağlamda büyük bir öneme sahiptir.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin genel olarak ordu yapısı içerisindeki fonksiyonlarının yanı sıra kolordu karargâhlarında görev yapan erkân-ı harp zabitlerinin görevlerinin tasviri konumuz açısından önem arz eden bir diğer husustur. Buna göre kolordu karargâhlarında görev yapan erkân-ı harp subayları ve icra ettikleri görevler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Erkân-ı Harbiye Reisi: Karargâhın Heyet-i Umumiye Reisi ve Nazırı, aynı zamanda Birinci Şube'nin hakiki müdürüdür.

Birinci Erkân-ı Harp: Seferberlik, büyük tatbikatlar ve manevralar, sınır işleri, barış zamanında asayişle alakalı silahlı kuvvetlerin idaresi, seferberlik sırasında hazırlıkların tamamlanması ve nakliye işleri onun görev alanı içerisinde yer almaktadır.

İkinci Erkân-ı Harp: Kıtanın talim ve terbiyesi, erkân-ı harbiye zabitanının mesleki gelişimleri adına yapılan işlerin takibi, harp oyunları ve erkân-ı harbiye seyahatleri,

teşkilat, ıslahat, muharebe sonuçları, kalelerin teçhizatları, istihbarat, kolordu mıntıkası ve civarının kontrolü ve askerî haritaların hazırlanması onun sorumluluğundaydı.

Üçüncü Erkân-ı Harp: Her kolordu karargâhında bulunmayan üçüncü erkân-ı harp rütbesine sahip subaylar genellikle Erkân-ı Harbiye Reisinin doğrudan emri altında çalışmakta ve onun vereceği vazifeleri yapmaktaydı. İkinci Erkân-ı Harbiye Zabitanı'nın bazı görevleri Erkân-ı Harbiye Reisi tarafından Üçüncü Erkân-ı Harp Zabitanına verilebilirdi (H. Hüsnü Emir, 1340, s.172-73).

Erkân-ı harblerin görev tanımlarını veya ordu hizmeti içerisinde nerelerde görev yaptıklarını nizamnamelerden ya da talimnamelerden de takip etmek mümkündür. Bu bağlamda yukarıda altı çizilen hususlara ek olarak, erkân-ı harp zabitleri için nadir yazılmış talimnamelerden birisi olan 1912-13 (1331) talimatnamesine göre erkân-ı harp zabitleri genel olarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi, Ordu Müfettişlikleri, Kolordular, Sunuf-ı Muhtelif Müfettişi Umumilikleri, Fırkalar, Kaleler, Erkân-ı Harbiye Mektebinde görevlendirilmekte ve ataşemiliter olarak elçiliklerin bulunduğu ülke başkentlerine gönderilmekteydi. Bununla beraber aynı talimatnameye göre erkân-ı harp subayları derecelerine göre sırasıyla Kolordu Erkân-ı Harbi, Fırka Erkân-ı Harbi, Kale Erkân-ı Harbi ve Kolordu Erkân-ı Harbiyesindeki diğer erkân-ı harblik görevlerine atanmaktaydı (İskora, 1944, s. 49-50).

2. BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA ERKÂN-I HARBİYE-İ UMUMİYE RİYASETİ'NİN TEŞKİLATLANMASI

2.1. ERKÂN-I HARBİYE-İ UMUMİYE DAİRESİ

Erkân-ı Harbiye mesleği bir dirayet ve zekâ ve kabiliyet mesleğidir. Dirayet ve kabiliyet ve yetiştirmenin bu derece icra-yı tesir eylediği diğer bir meslek nadirdir.

Hüseyin Hüsnü Emir

Osmanlı Devleti'nde erkân-ı harp zabiti yetiştirilmeye başlandıktan sonraki ilk büyük savaş 1853 Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Ancak bu savaşta Osmanlı erkân-ı harplerinin etkin bir rol oynamadığı görülmektedir. Zira bu döneme kadar mezun olan erkân-ı harp zabitlerinin çoğunluğu mekteplerde öğretmenlik yaptığından kıtada görev yapan erkân-ı harp zabiti yok denecek kadar azdı. (Hün, 1952, s. 66). Erkân-ı Harbiye-i Umumiye teşkilatının bu devirdeki yapısına dair bilgilerimiz de oldukça kısıtlıdır. Bu bilgi azlığının sebebinin kaynak yoksunluğundan ziyade erkân-ı harbliğin ordu içerisinde henüz tam manasıyla teşkilatlanamamış olmasından kaynaklandığı belirtilmelidir. Nitekim 1845-1860 yıllarına ait elimizdeki bilgilere göre Seraskerlik bünyesinde Erkân-ı Harbiye Reisi isminin altında sadece birkaç sivil memur bulunmaktadır. Bu sivil memurlar merkezde yazışmaları düzenlemekteydi. Ordulara dağılmış olan erkân-ı harp zabitleri ise lüzum görüldüğü zaman toplanmakta veya yazılı olarak görüşleri alınmak suretiyle çalışmalarına devam etmekteydi (Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, 1978, s. 303).

1860 yılına kadar Mekteb-i Harbiye bünyesinde erkân-ı harbiye talebeleri yetişse de Erkân-ı Harbiye Dairesi oluşturulmamıştı. 1845 senesinde ilk erkân-ı harp atamaları tevcih yoluyla yapılmış ve öncelikli olarak erkân-ı harp zabitleriyle ilgili işlerle

ilgilenen Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin 1860 senesinde kurulmuştu. 1845-1860 yılları arasında erkân-ı harbiye zabitleri münferiden askerî birliklerde istihdam edilmekle birlikte, askerî okullarda öğretmen olarak da görev yapmaktaydı. Ayrıca erkân-ı harbler süreç içerisinde yurt dışında sefaretler³⁴ bünyesinde de görev yapıyor ve eğitim için yurt dışına³⁵ gönderiliyorlardı (İskora, 1944, s. 10-11). Göreve atanan erkân-ı harblerin tayinleri ve özlük haklarıyla ilgili işlerin görülmesi için Seraskerlikte uygun bir yer ayarlanmış ve eğitimini Avrupa'da almış olan Mirliva Abdi Paşa (Çırpanlı Abdülkerim Paşa) da 1845 senesinde Erkân-ı Harbiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) olarak tayin olunmuştu (Mahmut Şevket Paşa, 1325, s.16).

Kurumsallaşma yolunda atılan bu ilk adımın ardından Erkân-ı Harbiye Dairesi, 1860 (1276) tarihinde Serasker Müşir Namık Paşa tarafından, Bab-ı Seraskerî teşkilatlanmasına bağlı olmak üzere bir şube şeklinde oluşturuldu. Kurulduğu dönemde Erkân-ı Harbiye Dairesinin görev alanının harita çizmekle sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. 1864 senesinde yayınlanan Erkân-ı Harbiye Nizamnamesi ise kurumsal yapının tam manasıyla teşekkül etmeye başladığına işaret etmektedir.

³⁴ Ayrıntı için Bkz. 1282, 1283,1286, 1291 ve 1293 yıllarında yayımlanmış olan Salname-i Askerîler de ayrıntılı olarak isimler nerelerde görev yaptıkları verilmektedir. 1282 senesinde Liva Şevket Bey Petersburg Sefiri maiyetinde, 1291 senesinde Binbaşı İzzet Viyana Sefaretinde memur, Binbaşı Osman Nuri Petersburg Sefareti maiyetinde, Kolağası Hilmi Efendi Viyana Sefareti maiyetinde, Binbaşı Mehmet Şakir Bey Paris Sefareti maiyetinde, Kolağası Abdurrahman Efendi Londra Sefareti maiyetinde, Kolağası Rasim Efendi Petersburg Sefareti maiyetinde, Kolağası Vehbi Berlin Sefareti maiyetinde, 1293 senesinde Kolağası Rasim Efendi Petersburg Sefareti maiyetinde, Kolağası Abdurrahman Efendi Londra Sefareti maiyetinde, Kolağası Şevki Bey Viyana Sefaret-i Seniyesinde görev yapmaktaydılar. Bununla birlikte 1282-1293 yılları arasında bazıları aynı olmak üzere on bir erkân-ı harp zabiti görev yapmıştır.

³⁵ Ayrıntı için Bkz. 1283,1286, 1291 ve 1293 yıllarında yayımlanmış olan Salname-i Askerîler de ayrıntılı olarak isimler nerelerde eğitim aldıkları verilmektedir. 1283 senesinde Miralay Ali Nizami Bey Tahsil-i Viyana'da, Kaim-makam Necip Bey Tahsil-i Belçika'da, Binbaşı İsmail Hakkı Bey Tahsil-i Paris'de, Kolağası Reşit Efendi Tahsil-i Paris'de, Yüzbaşı Hüsnü Efendi Tahsil-i Paris'de olmak üzere beş erkân-ı harp zabiti, 1286 senesinde Miralay Ali Nizami Bey Tahsil-i Viyana'da, Miralay İsmail Hakkı Bey Tahsil-i Paris'de, Kaim-makam Necip Bey Tahsil-i Belçika'da, Binbaşı Ethem Bey Tahsil-i Paris'de, Binbaşı Neşet Bey Tahsil-i Paris'de, Kolağası Hüsnü Efendi Tahsil-i Paris'de olmak üzere altı erkân-ı harp zabiti, 1291 senesinde Mirliva Ali Nizami Paşa Tahsil-i Viyana'da, Mirliva Necip Paşa Londra'da, Mirliva İsmail Hakkı Paşa Tahsil-i Paris'de, Kaim-makam Mehmet Raşit Tahsil-i Paris'de, Binbaşı Hüsnü Tahsil-i Paris'de, Kolağası Hüsnü Efendi Tahsil-i Paris'de olmak üzere altı erkân-ı harp zabiti, 1293 senesinde Mirliva Ali Nizami Paşa Tahsil-i Viyana'da, Mirliva Necip Paşa Londra'da Tahsil-i Belçika'da, Mirliva İsmail Hakkı Paşa Tahsil-i Paris'de, Ferik Faik Paşa Erkân Tahsil-i Viyana'da olmak üzere dört erkân-ı harp zabiti eğitim almak üzere görevlendirilmişti. 1283-1293 yılları arasında bazı personel aynı olmak üzere toplamda yirmi bir erkân-ı harp zabiti eğitim için Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde görev yapmışlardır.

1864 yılında yayımlanan Ceride-i Askeriye'nin içerisinde yer alan bu nizamnamede, Erkân-ı Harbiye Nizamnamesi ile Erkân-ı Harbiye teşkilatlanmasına dair ilk bilgiler yer almaktadır. Bu nizamnameye göre: Ordu-yı Hümayunların her birinde bir mirliva, bir miralay, bir kaymakam, bir binbaşı ve yedi nefer kolağası ve yüzbaşı olmak üzere on bir zabitanadan müteşekkil birer Erkân-ı Harbiye Kalemî oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bab-ı Vala-yı Seraskeri'de de bir mirliva, altı miralay, altı kaymakam, altı binbaşı ve kırk altı kolağası ve yüzbaşı olmak üzere toplam altmış bir ümera ve zabitanadan oluşan Erkân-ı Harbiye Merkez-i Umumisi'nin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Hedeflenen sayılara ulaşılmasıyla birlikte Erkân-ı Harbiye teşkilatının mevcudunun on iki miralay, on iki kaymakam, on iki binbaşı ve seksen dört kolağası ve yüzbaşı olmak üzere toplamda yüz yirmi yedi ümera ve zabite ulaşması hedeflenmektedir. Ancak ordularda, bulunan mirlivalar Erkân-ı Harbiye sınıfının reisi olacaktır³⁶ (Hayta-Ünal, 2010, s. 51).

1864 senesinde yayınlanan Erkân-ı Harbiye Nizamnamesi, Erkân-ı Harbiye Dairesinde istihdam edilen personelin görevlerini beş kısım hâlinde ele almaktaydı. Birinci kısım, askerlerin yoklama, mühimmat, zahire, yürüyüş, bir yerden bir yere ordunun tayini, ikametlerinin değiştirilmesi haberlerinin düzenlenmesi, askerlerin günlük hizmetleri, nöbet cetvelinin tanzimi, günlük emir ve işlere dair talimat, bina ve istihkamât işleri, Erkân-ı Harbiyeyi Umumiyyeye dair haberleşme ve yazışma işlerinin kayıtları ile ilgilenmekteydi. İkinci kısım, topoğrafya, litoğrafya, fotoğraf işleri, jurnallerin ve basılacak evrakın hazırlanmasıyla ilgilenmektedir. Üçüncü kısım; harp sırasında firarilere dair çeşitli işleri, askeriyeye dair disiplin işlerini ve harbe dair keşif vazifelerini yürütmekteydi. Dördüncü kısım; askeriyeye dair nakliye, yol düzenlenmesi, köprü inşasına dair işler ile askerî ıslahatlara dair kaleme alınacak olan layihaların kontrolü gibi vazifelerle meşguldü. Erkân-ı Harbiye Dairesinin idari işleri, askerî kanunların toplanması ve düzenlenmesi, tercüme işleri, askerî ceridenin basılması, kütüphane ve defterhane işleri, geometri aletleri, resim ve haritaların korunması vazifeler beşinci kısmın görev alanı içerisindeydi (Hayta-Ünal, 2010, s. 89-91).

Ordu-yı Hümayun Miralaylıkları boşaldığı zaman bu göreve Erkân-ı Harbiye Miralaylarından birisi atanabilirdi. Ancak Ordu-yı Hümayun Mirlivası aynı zamanda o

³⁶ Bu konuda ayrıca Bkz. Düstur-ı Askerî, “Ba İrade-i Hazret-i Padişahî Müesseses Olan Erkân-ı Harbiye Nizamnamesi”, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, 1287, s. 127-133.

ordunun Erkân-ı Harbiye Reisi olduğundan mirlivalığın boşalması hâlinde yalnız Erkân-ı Harbiye Miralaylarından atama yapılmaktaydı. Ordu-yı Hümayunlarda boşalan feriklik rütbelerine de Erkân-ı Harbiye Mirlivaları diğer mirlivalar gibi atanabilirdi. Bunların yanı sıra Ordu-yı Hümayunlarda Erkân-ı Harbiye kalemlerini teşkil eden zabitanın, mirliya rütbesini taşıyan erkân-ı harp subayı haricinde diğerleri 2 sene bir İstanbul'da bulunan Erkan-ı Harbiye dairesinde görevli zabitan ile yer değiştirirdi. Ordu-yı Hümayunlardan merkeze gelen zabitan 2 sene sonra geldiği orduya değil, diğer orduların Erkân-ı Harbiye Kalemlerine tayin olunuyordu. 1864 senesinde erkân-ı harbiye teşkilatı yüz yirmi yedi zabıt olarak hedeflenmekle birlikte erkân-ı harbiye teşkilatı sadece elli dört zabitten oluşmaktaydı. Hedeflenen yüz yirmi yedi zabite ulaşmak için Mekteb-i Harbiyenin mezun vermesi ve yurtdışında eğitim gören zabıtların geri dönmesi beklenenecekti. Yüz yirmi yedi sayısına ulaşılincaya kadar beş kısma ayrılan Ordu-yı Hümayun Erkân-ı Harbiye Kalemleri beşer zabitten teşkil edilecekti. Genel merkezin ise yirmi dört zabitten oluşması planlanmıştır. Hedeflenen yüz yirmi yedi sayısına yedi sekiz sene içerisinde ulaşılması düşünülmekteydi. (Hayta-Ünal, 2010,s. 105-107).

1866 senesinden itibaren ordu karargâhlarında birer Erkân-ı Harbiye Reisi ile ehemmiyetine göre erkân-ı harp zabiti görevlendirilmeye başlanmıştır. Bu dönemde henüz tümenlere erkân-ı harp zabiti verilmemiştir. Ancak bundan on iki sene sonra 1878'de yayımlanan askeri salnamede, önemli mevkilerde bulunan tümenlere de erkân-ı harp zabitinin tayin olduğu görülmektedir. Bu durum doğrudan İmparatorluğun içinden geçmekte olduğu siyasi krizle ilişkiliydi. Örneğin, 1876 senesinde Bosna ve Hersek bölgelerinde ihtilal başladığında İstanbul'da Erkân-ı Harbiye Dairesi beş şube hâlinde bulunmaktaydı. Bu dönemde barış zamanında ordu karargâhlarında bir general ve iki ila dokuz arasında değişen erkân-ı harp zabiti bulunmaktaydı. Tümen karargâhlarında bir yarbay rütbesinde erkân-ı harp reisi bulunmakla birlikte tümen karargâhlarında başka erkân-ı harp zabiti bulunmamaktaydı (Hün, 1952, s. 67-70).

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı öncesinde İstanbul'da bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi yine beş şube hâlinde teşkilatlanmıştır. Ordularda general rütbesinde bir Erkân-ı Harbiye Reisi ile orduların ehemmiyetine göre değişen sayılarda erkân-ı harp zabiti bulunduruluyordu. Tümenlerde bir Erkân-ı Harbiye Reisi ile tümenlerin

ehemmiyetine göre en fazla bir erkân-ı harp zabiti daha bulunduruluyordu. Bu tarihlerde birliklerde tatbikat ve manevralar yapılmadığından, ordu ve tümenlerde görevli erkân-ı harp zabitleri talim ve terbiye ile meşgul olmazlardı. İdari ve günlük işlerle vakit geçirirlerdi.

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı seferberliği ilan edilmesiyle birlikte seferberliğe ayrılan kadroda erkân-ı harbiye zabiti yine yetersizdi. Generallik rütbesinde bulunup erkân-ı harp olanlar ordu, cephe ve başkomutanlık gibi görevlerde bulunuyorlarken yetişmiş erkân-ı harp zabitlerinin önemli bir kısmı İstanbul'da Erkân-ı Harbiye Dairesinde, seferber olmayan ordularla tümenlerde bulunmakta bir kısmı da okullarda öğretmenlik yapmaktaydı. Bu sebeple seferber olan ordu ve tümenlerde görev alan erkân-ı harp zabiti nerdeyse hiç yoktu. Erkân-ı harblerin vazifeleri arasında önemli bir yeri teşkil eden istihbarat görevi tamamen ihmal edilmiş durumdaydı. Bu bakımdan düşman hakkında yetersiz ve ehil olmayan yerlerden alınan bilgiler savaşın gidişatını önemli bir şekilde etkilemiştir (Hün, 1952, s. 73-74). Ordu içerisindeki yetersizliklerin fark edilmesiyle beraber erkân-ı harbiye sisteminin gözden geçirilerek eksiklerin tespit edilip düzenlenmeye tabi tutulması gerekecekti. Bu düzenlenme, 1880 senesinde çıkarılan "*Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Umumisinin ve Erkân-ı Harbiye Dairesinin Vezaif-i Dâhiliyesi Nizamnamesi*" ile yapılmaya çalışılacaktı.

Osmanlı Devleti'nde erkân-ı harbiye teşkilatının genişlemesi Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir. 1879 senesinde yayınlanan ordu esas teşkilatı layihasına göre Erkân-ı Harbiye-i Umumiye, Harbiye Nezareti dairelerinden hemen sonra gelmektedir. 1879 askerî tensikatına göre her orduda bir erkân-ı harbiye zabiti bulundurulmaktaydı (Hün, 1952, s. 80). Bu yeniden yapılanma sürecinde Erkân-ı Harbiye Dairesi ve Reisi'nin görev tanımının yeniden yapılarak daha aktif hâle getirilmesi amaçlanmıştı. Bu süreçte teşkilat yapısı 1880'de (1296) yürürlüğe giren Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Umumisinin ve Erkân-ı Harbiye Dairesinin Vezaif-i Dâhiliyesi Nizamnamesine göre yeniden düzenlenmişti. Bu düzenlemeye göre Erkân-ı Harbiye Dairesi doğrudan Başkumandana bağlı olarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin idaresi altındaydı. Reisin bir de yardımcısı bulunmaktadır. Erkân-ı Harbiye Reisi ve yardımcısına bağlı olarak bir şube-i mahsus ve bu şubeden başka altı şube daha ihdas edilmişti. Bu daireler ve görevlerine bakacak olursak: Birinci Şube, Seferberlik ve teşkilat şubesi,

İkinci Şube İstihbarat şubesi, Üçüncü Şube Harekât şubesi, Dördüncü Şube Demiryolları şubesi, Beşinci Şube Fen ve Harita şubesi, Altıncı Şube Kanunlar şubesi ve son olarak da Şube-i Mahsusa Özel işler şubesi olarak tasarlanmıştı (Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi....., 1880, s.19-23).

1880 tarihli askerî tensikata göre kolordu ve fırkalarda görev yapacak olan erkân-ı harblerin hangi görevlerde bulunacakları ve buralarda sayı olarak kaç kişi bulunacakları belirtilmiştir. Kolorduda, mirliva rütbesinde bir reis ile üç erkân-ı harbiye zabiti ve üç erkân-ı harbiye mülhak zabiti istihdam edilmekteydi. Kolordu erkân-ı harbiyesi iki şubeye ayrılmış olarak; genel yürüyüşler, askerî teçhizat, askerî talimnamelerin kanun mevzuatlarına uygun olarak uygulatılması gibi işlerle meşgul olmaktadır. Kolordu erkân-ı harbiyesinin diğer şubesi ise askerinin nakil ve harekât işleri, kur'a ve redife ait işlerle uğraşılırdı. Kolordulardan başka her piyade ve süvari fırkasında reis vazifesini görmek üzere bir erkân-ı harbiye zabiti ile iki mülhak zabit istihdam olunmaktaydı. Burada görevli olan erkân-ı harbiye zabiti kolordu erkân-ı harbiyesince geçerli görevleri burada da icra ederdi. Her piyade ve süvari livasında erkân-ı harbiyeye ait işleri yerine getirmek üzere erkân-ı harbe mülhak bir zabit istihdam edilirdi. Bu dönemde Osmanlı erkân-ı harbiyesinin mevcudu yaklaşık 180 zabitten oluşmaktaydı. Bunlardan 22 zabit askeri mektep hocalıklarında, 5 zabit Ebniye ve Arazi-i Seniyye işlerinde ve 42 zabit kolordu ve fırkalarda istihdam olup kalanı da İstanbul'daki Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinde görev yapmaktaydı (Goltz, 1308, s. 290-291).

1880'de yürürlüğe giren değişikliklerin ardından 1882'de Osmanlı Devleti Erkân-ı Harbiye-i Umumiye teşkilatının yapısında, personelin sayısı ve görev dağılımı gibi alanlarda bir dizi değişiklik daha yapıldı. Yeni teşkilat yapısına göre dairenin başında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Reisin yardımcısı olarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Sanisi bulunmaktaydı. Buna göre kurum şu şubeler ve kadrolardan oluşmaktaydı: Birinci Tanzimat Şubesi bir müdür, on altı erkân-ı harbiye zabiti, altı mülhak subaydan oluşmaktayken İkinci İstatistik Şubesi, bir müdür, on iki erkân-ı harbiye zabiti, dokuz mülhak subaydan oluşmaktaydı. Üçüncü Harekât Şubesi bir müdür, on beş erkân-ı harbiye zabiti; Dördüncü Konak ve Menzil Şubesi bir müdür, on iki erkân-ı harbiye zabiti, bir mülhak subaydan oluşmaktaydı. Bununla birlikte Beşinci Fen Şubesi bir müdür, on iki erkân-ı harbiye zabiti, on dört mülhak subay; Altıncı

Muhaberat Şubesiye bir müdür, üç erkân-ı harbiye zabitinden oluşmaktaydı (Hün, 1952, s. 82).

1882 Salnamesine göre Osmanlı Devleti'nde barış zamanında birliklerdeki erkân-ı harbiye teşkilatı bu noktada daha ayrıntılı bir tasviri hak etmektedir. Buna göre mühim görülen yerlerde konuşlu tümenlerde bir erkân-ı harbiye reisi ile bir ila üç arasında erkân-ı harbiye zabiti bulundurulurdu. Diğer tümenlerde yalnız erkân-ı harbiye reisi bulunmakla birlikte bazı tümenlerde erkân-ı harbiye reisi dahi bulunmamaktaydı. Kolordulardaysa, ancak 1879 teşkilat nizamında seferde kolordu teşkilatı oluşturulduğu için bu tarihten sonra bir erkân-ı harbiye reisi ve iki-altı arasında erkân-ı harbiye zabiti istihdam edilmeye başlanmıştır. Nitekim 1890 tarihinden itibaren kolordu teşkilatı tekrar kaldırılmıştır. Ordular söz konusu olduğunda, Birinci Hassa Ordusunda erkân-ı harbiye teşkilatı iki şubeye ayrılırken diğer ordularda bir şube hâlinde teşkilatlanmıştır. Ordularda erkân-ı harbiye reisi ve duruma göre üç-dokuz arasında erkân-ı harbiye zabiti bulunmaktaydı (Hün, 1952, s. 82).

1860 senesinden 1881 senesine kadar Erkân-ı Harbiye Dairesi ismiyle anılan daire, 1881 senesinden itibaren “Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi” adını aldı. 2 Aralık 1882'de Harbiye Nezareti unvanı Seraskerliğe çevrilmiş ve dolayısıyla bu tarihten itibaren Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi yeniden Seraskerliğe bağlanmıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar bu yapı aynen korunmuştur (Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, 1978, s. 304).

1889-1890 (1307) yılında Piyade Kolağalarından Mehmed Rüştü tarafından kaleme alınan *Devlet-i Aliyye Ordu Teşkilatı* adlı eser, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi ve teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgiler ihtiva etmektedir. Bu eserde kurumun teşkilat yapısı ve görevleri şu şekilde sıralanmaktaydı: Dairenin başında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Reisin idaresinde Şube-i Mahsusa'dan ayrı olmak üzere altı şube bulunmaktadır) bulunmaktaydı. Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi Sanisi ise reisin yardımcısıydı. Teşkilat yapısına bakacak olursak Şube-i Mahsusa, Erkân-ı Harbiye teşkilatı içerisinde memuriyette bulunanların kayıtlarının tutulmasından sorumludur. Erkân-ı Harblik vazifesinden dolayı fevkalade memurluklara tayin olanların şahsi meselelerinin tutulması ve düzenlenmesi de yine bu şubenin sorumluluğundadır. Birinci Şube,

nizamiye askerleri ve rediflerin umumi tertibatlandırılması işleriyle ilgilenirken, İkinci Şube ecnebi ordularının askerî kuvvetlerinin araştırılması, orduların teşkil ve tertibatlandırılmasına ve toplanmasına dair işler ile ilgilenmekteydi. Harekât-ı askeriye'nin, harekât-ı askeriyece Osmanlı memleketlerinin taarruz ve müdafaa tertibatının hazırlanması üçüncü şubenin görevleri arasındaydı. Ayrıca bu şubenin Tarih ve Seferî Topoğrafya olmak üzere iki kısmı vardır. Dördüncü Şube, menzil hizmetleri, demiryolları hizmeti, askerlerin bir mevkidenden başka mevkiye demiryolu, kara yolu veya deniz yoluyla nakledilmesinden sorumluydu. Bunun yanında bu şubenin demiryolları hizmetleri ve asker nakliyatlarından sorumlu olmak üzere iki kısmı vardır. Beşinci Şube arazi ve topoğrafya olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Osmanlı memleketlerinin arazi taksimini, genel haritasını ve topoğrafya haritalarını yapmak bu şubenin göreviydi. Altıncı Şube ise üç kısma ayrılmaktadır. Bu şubede askerî nizam ve kanunların yapılmasıyla alakalı işlerle meşgul olunurdu (Piyade Kolağalarından Mehmed Rüşdü, 1307, s. 16-23).

1889-90 senesinde teşkilat yapısı yukarıdaki şekilleyken, 1890 senesinde II. Abdülhamid, ordu idaresini tamamıyla kendi kontrolüne almak için Yıldız Sarayı'nda yeni kurumlar oluşturmuştu. Bu kurumların en önemlilerinden birisi de hiç şüphesiz Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiye teşkilatıdır.³⁷

Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878) sonrasında askerî anlamda yeni bir oluşum içerisine giren Osmanlı Devleti, ilk meyvelerini 1897 Osmanlı-Yunan Muharebesinde alacaktır. Erkan-ı harbiyesinin de yeniden teşkilatlandırıldığı bu süreçte erkân-ı harp subaylarının da kalitesi, hedeflenen seviyeye ulaşmaya başlamıştır. 1897 Osmanlı-Yunan Muharebesi'ni cephede takip etmek üzere Teselya'ya giden İngiliz Parlamenter Sir Ashmead Bartlett'in izlenimleri bu konuda bir fikir vermektedir. Bartlett, Osmanlı kurmay heyeti için şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Teselya'da Osmanlı ordusunun kurmay heyeti mükemmeldi. Kurmay subayların çoğunluğu Almanya'da eğitim almışlar, Almanca ve Fransızca'yı konuşabiliyorlardı. Bunlar, Avrupa'nın en muntazam ordularında seçkin subaylar sınıfına girebilecek derecede bilgi sahibi, faal ve vatanperver kimseler idi.*” (Bartlett, 2014, s. 65)

³⁷ Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiye ayrı bir başlık halinde değerlendirilmiştir.

Osmanlı-Yunan muharebesinde erkân-ı harb zabitlerinin oynadığı kritik rol göz önünde bulundurularak sayıları arttırılmış, bütün nizamiye ve redif tümenlerinde erkân-ı harbiye zabiti görevlendirilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra ordularda ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesindeki şubelerde erkân-ı harp zabiti kadrosu arttırılırken, tümen teşkilatında fazla bir değişikliğe gidilmemiştir. Erkân-ı harp zabitinin sayı olarak artmasıyla beraber erkân-ı harbiye hizmetlerinin daha düzgün bir halde işlenmesini sağlamıştır (Hün, 1952, s. 85).

1907 senesinde mevcut Erkan-ı Harbiye teşkilatının yenilediği gözlemlenmektedir. Aynı tarihli Askerî Salnamede Erkân-ı Harbiye teşkilatı şu şekilde düzenlenmişti: Dairenin başında yine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve yardımcısı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Sanisi bulunmaktaydı. Teşkilat yapı itibariyle biri şube-i mahsusa olmak üzere altı şubeden oluşmaktaydı. Sırasıyla teşkilatı oluşturan şubelere bakacak olursak ilk olarak Erkân-ı Harbiye Şube-i Mahsusa sırasıyla Birinci Tanzimat Şubesi, İkinci Tercüme ve Tanzimat Şubesi, Üçüncü Harekât Şubesi, Dördüncü Konak Şubesi ve Beşinci Fen Şubesi oluşturmaktaydı.

1908 senesinde Meşrutiyet'in ilanı ile beraber devletin her alanında yapılan yenilikler ve değişikliklerden, askerî teşkilat yapısı da etkilendi. Askerî alanda yapılan yeniliklerden biri de Yıldız Sarayı'nda faaliyet gösteren Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiyye Dairesinin kaldırılmasıdır. Bu dairenin kaldırılmasıyla beraber askeri alanda yaşanan ikiliğe son verilerek Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi tek söz sahibi kurum hâline geldi. Meşrutiyetin ilanından sonra da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi yine Harbiye Nezareti'ne bağlı olarak çalışmaya devam etti. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin başına Müşir Ahmet İzzet Paşa getirilerek kısa süre içerisinde yeni bir ıslahat programı yürürlüğe kondu. Ancak ümit vaat eden bu gelişmeler fazla sürmeyecek ve Ahmet İzzet Paşa'nın Yemen'deki isyanın bastırılması için görevlendirilmesiyle bu program tam manasıyla uygulanamayacaktı. Ahmet İzzet Paşa'nın yerine vekil olarak 2'nci Ordu Müfettişi Ferik Hadi Paşa (13 Mart 1911) Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis Vekili olarak atanmıştır. Ahmet İzzet Paşa göreve atandıktan hemen sonra kurumda bazı yapısal değişiklikler yapmıştı. Buna göre, dairenin başında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye

Reisi (Müşir Ahmet İzzet Paşa³⁸) bulunurken, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Sanisi makamında oturan yardımcısı idari görevlerde reise yardım etmekteydi. Bununla beraber teşkilatı oluşturan şubelerin de görev tanımları ve isimleri değişmişti. Dairede bulunan, Tahrirat Kalemi, bazı müteferrik işlerle ve erkân-ı harp zabitlerinin hususi işleriyle ilgilenmekteydi. Bu şube aslında daha önceki kuruluş şemasında yer alan şube-i mahsusanın görevlerini üstlenmişti. Birinci Şube, talim ve terbiye, manevralar, harp tarihi gibi askerî eğitim konularıyla uğraşırken İkinci Şube, ecnebi orduların askerî teşkilatı, ataşemiliterlik işleri, yerli ve ecnebi askerî eserler ve istihbarat işleriyle meşguldü. Üçüncü Şube, seferberlik, harekât planı, kaleler, demiryolları, teşkilat, konuş, genel kuvvet, asayiş ve jandarma işlerinden sorumluydu. Son olarak Dördüncü Şube'de görev yapan subaylar harita ve topoğrafya işleriyle meşgul olurlardı (Hün, 1952, s. 87: H.H.Emir, 1340, s. 40).

II. Meşrutiyetten evvelki süreçte ordu içerisindeki karmaşıklık had safhadaydı. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber ordunun ve erkân-ı harbiyenin durumunu Tüccarzade İbrahim Hilmi, Balkan Harbini Niçin Kaybettik adlı eserinde şöyle değerlendirmektedir: *"Abdülhamit devrinden miras kalan ordunun savaşma kabiliyeti çok düşüktü. Talim ve terbiye hemen hemen hiç yoktu. Askerî eğitim yavaşık düzen hareketlerinden ibaretti. Ne atış talimi, ne de seferberlik hizmeti tatbikatı yapılırdı. Subayların talim ve terbiyesi esasen orduda belli değildi. Tabi olarak kumanda heyeti de hiç yoktu. Yalnız piyade ve topçu silahları söz söylenmeyecek derecede iyiydi. O zaman iş başında olan askerî erkânın çoğunluğu askerlik ihtisası üniforma taşımaktan ibaretti. Bu sebepten dolayı harp kabiliyetinin ne derece arttırılabileceğini idrak edemiyorlardı. Redif teşkilatı talim maksadıyla silahaltına davet edilmediğinden dolayı bunlar üniformalı bir güruhtan, muvazzaf kıtalar ise ancak düzgünce durmayı ve yürümeyi bilir bir topluluktan ibarettiler. Subayların önemli bir kısmı bu şekilde silahaltında vakit geçiren kişiler arasından seçilip tayin ediliyorlardı. Diğerleri de kendi askerî hayatlarında nispeten en yüksek bilgi seviyesini Harp Okulundan diploma aldığı zaman elde edip bu tarihten itibaren seneler geçtikçe askerî ehliyetlerini hızla yitirmekteydiler. Erkân-ı harp zabitleri ancak üniformalı büro memuru mertebesindeydiler. Meşrutiyetle beraber*

³⁸ Müşir Ahmet İzzet Paşa'nın Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi olarak görev yaptığı zamanda yaptığı faaliyetler için Bkz. Metin AYIŞIĞI, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa Askerî ve Siyasî Hayatı*, TTK, Ankara 2013, s. 23-45.

Mekteb-i Harbiye bir dereceye kadar ıslah edilmiş, Erkân-ı Harbiye Mektebi eskisine oranla âdeta ihya edilmişti." (Yıldız-Akyol, 2012, s. 61-62). Ordunun en önemli gücü olan subay kadrosuyla beraber dinamizmi olan askerler bu karmaşık yapı içerisinde yeniden yapılanmaya ihtiyaç duymaktaydı. Bu yeniden yapılanma sürecine Meşrutiyetle birlikte başlanılmasına rağmen ordu teşkilatı içerisindeki sorunlar bir türlü çözüme kavuşturulamamıştı.

Meşrutiyetle birlikte gündeme gelen ordunun yeniden yapılandırılma sürecinden Erkân-ı Harbler de etkilenmişti. Bu dönemde Erkân-ı Harblerin görevleri yeniden düzenlemiştir. 1909-10 (1326) tarihinde yayınlanan *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Ordusu'nun Teşkilat-ı Esasiye* Nizamnamesi çerçevesinde Erkân-ı Harbiye'nin görevlerini içeren yeni bir nizamname yayınlanmıştı. Bu nizamnameye göre Erkân-ı Harbiye-i Umumiyenin başında Erkân-ı Harbiye Reisi bulunmaktadır. Erkân-ı harbliğe seçilecek zabitanın talim ve terbiyesi zamanında tesis edilen Erkân-ı Harbiye Mektebi, Erkân-ı Harbiye Reisinin idaresi altında bulunacaktı. Bu bağlamda Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi, ordunun talim ve terbiye, istihdam ve kullanılmasına ait bütün işlerin en büyük askerî makamıdır artık. Zabitan heyetinin eğitimi ve harbe dair bilgilerinin geliştirilmesi, kıtaların harbe hazırlıklarına yönelik talim ve terbiyeleri, kanun ve nizamların hazırlanması, talimnamelerle teşkilat projelerinin uygulanması ve harp zamanında askerî harekâtın başarılı bir şekilde yönetilmesine yönelik bütün vasıtaların hazırlanması erkân-ı harbiyenin başlıca vazifelerindedir. Bu vazifeler esas olmak üzere ecnebi ordularının bütün teşkilat, tertibat ve tesisatından malumat alınması, muharebe alanı olması muhtemel alanların mükemmel haritalarının hazırlanarak ve kale planlarının tedarik edilmesi, harita ve planların hazırlanmasının ardından eldeki mevcut layihaların değerlendirilmesi sonucunda muhtemel muharebe alanlarına yönelik sefer planlarının hazırlanması da Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin görevlerindedir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin en önemli vazifelerinden biri de ordunun barış zamanında mümkün olduğunca hızlı bir şekilde seferberlik hâline geçirilmesi ve hudutlara yığınakların yapılmasıdır. Bu sebeple memleketteki şose, şimendifer, telgraf şebekesi vb. ulaşım ve muharebenin devamı içerisinde askerî alanda faydalı olacak her şeyin temininden Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi sorumludur. Bununla birlikte askerî amaçlara hizmet eden demiryolu hatlarının tesisi ve inşasından da doğrudan

doğruya Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi sorumluydu. Bu sebeple stratejik öneme sahip şimendifer kıtası bu dairenin emri altındaydı.

Erkân-ı harp zabitleri içerisinde seçilerek ataşemiliter sıfatıyla elçiliklere tayin edilen erkân-ı harp subayları, ecnebi ordulardan edindikleri tecrübeleri aktarmakla görevliydi. Ordu-yu hümayunun askerî tarihin yazılması ve yazılan eserlerin bir araya toplanması, Osmanlı memleketlerinin haritalarının yapılması ve bunların tertiplenmesi de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin vazifelerindendir. Erkân-ı Harbiye Heyeti'nin harpteki vazifesi ise askerî harekâtın idaresi hususunda Başkumandana ve diğer kumandanlara yardımcıdır (Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1326, s. 21-22).

Meşrutiyetin Osmanlı erkân-ı harbliğine bir diğer yansıması da eğitim alanındadır. Bu dönemde Erkân-ı Harbiye Mektebi, birçok Alman erkân-ı harp zabitanın askeri uzman olarak istihdam edilmesi büyük bir öneme sahiptir. Okulda istihdam edilen Alman uzmanların yanı sıra Almanya'ya iki defa çeşitli sınıflardan çoğu erkân-ı harp olmak üzere yaklaşık kırk subay ve kısa süreliğine de olsa rütbeli ümera gönderilmiştir. II. Abdülhamid devrinde ihmal edilen piyade ve topçu sınıflarının bilfiil atış talim ve terbiyesi, çeşitli sınıfların birlikte yaptıkları tatbikatların yapılmaya başlanması ve erkân-ı harbiye seyahatlerine çıkılması da bu döneme rastlar. Fakat dört sene içerisinde alelacele yapılmaya çalışılan reformlar, Balkan Harbi'nde zaferi temin için yeterli olmayacaktı (H.H.Emir, 1340, s. 49).

2.1.1. Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiye Teşkilatı

Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiye teşkilatı ilk olarak 1890 senesinde kurulmuştur. Kuruluşunda etkili olan faktör, selefi Sultan Abdülaziz'in şüpheli ölümü ve Serasker Hüseyin Avni Paşa'nın bu olayda başrolü oynamasıydı. II. Abdülhamid selefiyle aynı sonu paylaşmamak için Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde rol oynayan bu kurumları ve kişileri pasivize etmeyi planlamış olmalıydı. Maiyyet-i Seniyye-i Erkan-ı Harbiye ve Teftiş-i Umumi-i Askerî Komisyon-ı Alisi söz konusu planın önemli bir parçası olarak görülmektedir (Çelik, 2009 s. 589).

Mevcut düzende padişahlar ordulardaki Başkomutanlık vazifelerini resmi olarak sürdürseler de uygulamada, görevlerini yakınlarında bulundurdıkları erkân-ı harp

zabitleriyle veya erkân-ı harp zabitlerinin oluşturduğu heyetlerle paylaşmaktaydı. II. Abdülhamit döneminde bu sistemin biraz daha farklı yürüdüğünü söyleyebiliriz. Zira II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'nda Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiye adında özel bir erkân-ı harbiye heyet kurarak Başkomutanlık vazifesini yürütme işini tam manasıyla üzerine almaya çalışmaktaydı.

Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiye, kurulduğu sırada bir erkân-ı harbiye feriki ve üç erkân-ı harbiye zabitanından müteşekkildi. Sonraları bu teşkilatın kadrosu bir müşir, üç ferik, üç mirliva ve iki binbaşı görevlendirilerek dokuza çıkarılmıştır. Bu teşkilat, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Yıldız Sarayı'nda görevine devam etmiş ve sonrasında dağıtılmıştır (İskora, 1944, s. 35; Hün, 1952, s. 83).

Ordu idaresinde çok başlılığın iyice görünür hale geldiği II. Abdülhamid devrinde Bab-ı Seraskeri ve seraskerlik teşkilatı altında bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi varlığını devam ettiriyordu. Ancak bunun yanı sıra Yıldız Sarayı içerisinde oluşturulan Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiyye Dairesi adıyla hususi bir erkân-ı harbiye teşkilatı mevcuttu. Bu dönemde Bab-ı Seraskeri idaresi altında bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin görev tanımı içerisinde yer alan pek çok konu Yıldız Sarayı'na devredilmiş durumdaydı. Nitekim Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi, asker alımı harita tercümesi ve basımı gibi tali meselelerle meşgul olmaktaydı. İstihbarati faaliyetleri ya da harekât planlarının hazırlanmasında oynadığı rol tamamıyla Yıldız Sarayı'nda görev yapan Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiyye Dairesine transfer edilmişti. Bütün önemli işler ve evraklar Yıldız'a gider ve orada işleme koyulurdu. Bazen yapılan bu işlemlerden Bab-ı Seraskeri'de faal olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin haberi dahi olmazdı (H.H. Emir, 1340, s. 34-35).

Sıra	İsim	Görev Yılları	Görev Süresi
1	Ferik Tevfik Paşa	1860-1862	3 Sene
2	Ferik Hüseyin Paşa	1863	1 Sene
3	Mirliva Mahmut Paşa	1864-1879	16 Sene
4	Müşir Gazi Ahmet Muhtar Paşa	1880-1881	2 Sene
5	Yaver-i Ekrem Ali Nizami Paşa	1882	1 Sene
6	Ferik Ethem Paşa	1883-1905	22 Sene
7	Müşir Ömer Rüştü Paşa	1906-1908	3 Sene
8	Ferik Ahmet İzzet Paşa	1908-1912	4 Sene
9	Enver Paşa	1913-1918	5 Sene

Tablo 22: 1860-1914 seneleri içerisinde görev yapmış olan Erkân-ı Harbiye Reisleri (İskora, 1944, 72-73).

Sıra	İsim	Görev Yılları	Görev Süresi
1	Ferik Rıza Paşa	1890-1892	2 Sene
2	Ferik Mehmet Şakir Paşa	1893-1905	13 Sene
3	Müşir Saadettin Paşa	1906-1908	3 Sene

Tablo 23: 1890-1908 seneleri içerisinde görev yapmış olan Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiye Reisleri (İskora, 1944, 74-75).

2.1.2. 1330 (1911-12) Erkân-ı Harbiye Zabitanının Yetiştirilmelerine, Terfi ve Tefeyyüzlerine Dair Talimat

1911 senesinde erkân-ı harbiye zabitanının eğitimleri ve terfilerine dair yayınlanan talimat, bu konudaki ilk talimattı. Erkân-ı harbiye zabitanının sahip olmaları gereken özelliklere, eğitimlerine ve görevlerine yönelik nizamnameler veya talimnameler daha önce de yayınlanmış olsa da bunların hiç birisinde ayrıntıya girilmemiştir. 1330 tarihli talimatta bir erkân-ı harbiye zabitanının ilk mesleğe atanmasıyla başlayan süreç, meslek hayatında geçireceği safahat ve bu safahatta kendilerini geliştirmelerine yönelik faaliyetler ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Bu talimata göre:

A. Erkân-ı harbiye zabitanının suret-i istihdamı

Erkân-ı harbiye zabitanının muhtelif mühim hizmetlerine layık bir surette tamamıyla belirlenmiş ve muntazam bir usule dayanarak yetiştirilmeleri için 1330 (1911-12)

senesinden itibaren erkân-ı harbiye zabitanının sureti terbiye, geliştirilmeleri ve istihdamları aşağıdaki gibi usule tabi tutulacaktır:

Erkân-ı Harbiye Mektebini başarıyla bitiren zabitanın içerisinde erkân-ı harbliğe layık görülenler Erkân-ı Harbiye Mektebi Nizamnamesi Dâhilisine dayanarak en az bir sene istihdam olunmak üzere Erkân-ı Harbiye-i Umumiyyeye tayin olunurlar. Erkân-ı Harbler, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye şubelerinde hizmet ederek bilgilerinin genişletme imkânı bulurlar. Erkân-ı Harp Mektebinde olduğu gibi henüz kendi sınıflarına mensup kalırlar ve o sınıfın üniformalarını taşırlar. Ancak maaş pusulaları mektepten Erkân-ı Harbiye-i Umumiyyeye nakledilir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiyede hizmet ettikleri müddetçe haklarında kısım ve şube müdürleriyle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği tarafından özel surette sicil tutulur. Görev yaptıkları ilk sene sonunda gerek ahlak, tavır, iktidar ve kabiliyetleriyle başarılı kabul edilen erkân-ı harbiye silkine dâhil edilir. Bu zamandan itibaren erkân-ı harbiye üniformasını giymeyi hak ederler ve kendilerine iki sene kıdem verilir. Erkân-ı Harbiye Mektebinden diploma almış ve fakat Erkân-ı Harbiye-i Umumiyyeye ayrılmamış olanların hepsinin yazıları, kıtalara tayin edilmek üzere özlük işlerine gönderilirdi.

Erkân-ı harbiye silkine dâhil edilen zabitan önceki emre göre ya Erkân-ı Harbiye-i Umumiyede bırakılır ya da derhâl en kідemsiz erkân-ı harp zabiti olarak bir kolorduya gönderilirdi. Bu gibi zabitan iki, üç sene kadar kolordu erkân-ı harbiyesinde bulunarak kıtalardaki erkân-ı harbiye hizmetlerini tamamen öğrenmeleri sağlanır. Erkân-ı harbiye zabitanı uzun müddet Erkân-ı Harbiye-i Umumiyede kalmamalıdır. Bunu müteakip iyi bir küçük birlik komutanı olabilmesi için iki sene müddetli kendi sınıfından bir bölüğe kumanda etmek üzere kıtaya gönderilir. Bunun için merkez şube müdürü her sene kimlerin kıtaya tayin edileceğini reisliğe arz eder ve reislik vasıtasıyla uygulanacak hal özlük işleri müdürlüğüne tebliğ olunurdu.

Kıtalarda mükemmelen hizmet eden ve tekrardan erkân-ı harbiye de istihdama şayan olanlar hâle göre ya Erkân-ı Harbiye-i Umumiyyeye veya bir fırka veyahut bir müstahkem mevki erkân-ı harp zabıtlığına tayin olunurlar. Bu mevkilerde piyade ve topçuda tabur, süvaride alay kumandanı oluncaya kadar kalırlar. Erkân-ı harbiye zabıtları bu son kumanda mevkilerinde en az iki sene bulunurlar. Artık bundan sonra

tekrar erkân-ı harbiyeye naklolunacak zabitan ancak büyük rütbede erkânı harp zabıtlığı ile hizmetlerini en iyi şekilde etmiş olanlardır. Erkân-ı harp zabitanı duruma göre ya Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Şubelerinde kısım müdürlükleriyle Erkân-ı Harbiye Mektebi muallimliklerinde veya kolordu birinci erkân-ı harp zabıtlığında istihdam edilir. Bazıları da ordu müfettişlikleri ve çeşitli sınıfların müfettişi-i umum-i erkân-ı harp zabıtlığına (Heyet-i erkân zabıtlığına) tayin olunurlar.

Bundan sonra erkân-ı harp zabıtları en az iki seneliğine piyade ve topçu alay kumandanı, süvari liva kumandanı veya müfettiş olurlar. Bundan sonraki erkân-ı harp makamları gayet sınırlandırılmış ve büyük bir kabiliyet istediğinden zabıtların çoğunluğunun erkân-ı harbiye kariyeri burada son bulur. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye şube müdürlüklerinde ve kolordu erkân-ı harbiye reisliklerinde kadro açıklığı oluşursa bu makamlara, alay (süvaride liva) kumandanlığı yapmakta olan erkân-ı harbiye ümerasından müsait olanlar, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye şube müdürlüklerine veyahut evvelce kolordularda birinci erkân-ı harp zabıtlığı vazifesini başarıyla tamamlamış olmak şartıyla kolordu erkân-ı harbiye reisliğine tayin edilirler.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiyede her hangi bir vazifede gelişime açık olanlar daima takibe mecbur oldukları kıta kumandanlıklarından sarf-ı nazar olunarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiyede bu hizmette istihdam olunabilir. Dolayısıyla bu tür subaylar kıtaların erkân-ı harbiyesinde istihdam olunmaktan vazgeçmelidirler. Fırka ve kolordu kumandanlıklarında dahi istihdam olunamazlar. Bunlar için en yüksek makam şube müdürlükleridir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Şube Müdürlükleri ile Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisliği, erkân-ı harbiye hizmetinin en yüksek makamlarıdır. Bundan sonra ancak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reis-i Sanisi ve evveliyesi gelir ki bunların seçilmesi ve tayini Harbiye Nazırı'nın kararına bağlıdır. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Şube Müdürlüklerini veya kolordularda erkân-ı harbiye reisliğini başarıyla yerine getirenler fırka kumandanlıklarına tayin olunurlar.

B. Talim ve Terbiye

Gerek erkân-ı harbiyenin çeşitli hizmetlerinde ve gerek bölük komutanlığında ve çeşitli hizmetlerde (mesela Harbiye Nezaretinde, ordu müfettişliklerinde, atışemiliterliklerde vb.) istihdamları zamanında erkân-ı harbiye ümera ve zabitanının talim ve terbiyesi

devamlı surette gayet muntazam bir usul altında cereyan etmelidir. Burada amaçlanan, erkân-ı harp zabitanının evvel emirde amirlerine yardımcılık edebilmesi ve ileride müstakil kumandanlıklar için yetiştirilmeleridir.

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi kendi perspektifini bütün orduya telkin için erkân-ı harbiye ümera ve zabitanını – bunlar kısa süreli olarak çeşitli hizmetlerde istidam olunsalar da- taktik konularda bilgilendirir. Bundan başka Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, büyük oranda harp oyunları, atlı tatbikatlar ve erkân-ı harbiye seyahatleri vasıtasıyla erkân-ı harbiye zabitanının fikirlerini ve bilgilerini geliştirmelerine gayret eder. Büyük erkân-ı harbiye seyahati en fazla 14 gün sürer ve bu seyahate Erkân-ı Harbiye Nazırı'nın emriyle büyük kıtaların kumandanları, özellikle de süvari kumandanları ve bazen büyük makamlarda bulunan tabip ve levazım memurları iştirak eder.

Bundan başka hususi bir emir ve talimat gereği bir iaşe seyahati de icra olunur. 1.Şube müdürleri şubelerine memur zabitanı küçük amelî ve nazarî vazifeler verirler. Harp oyunları, atlı ameliyat ve keşifler, konferanslar tertip ederler. Bu konferanslarda mühim askerî meselelerden bahsedilir. Atlı ameliyatların, duruma göre harp oyunlarının bitmesini müteakip icrası maksada daha muvafık olabilir. Erkân-ı harbiye ümera ve zabitanı arazi üzerinde uzun uzadıya vazifelerle görevlendirilmemelidir. Bilakis bunlar atlı ameliyatlarda müşkül hâllerde – yağmurlu ve fırtınalı havalarda- harpte olduğu gibi kısa bir zamanda nasıl karar verileceğini emir ve raporların nasıl yazılacağını öğrenmelidirler. Dolayısıyla emirlerin açık ve kısa olmasına dikkat edilmelidir. Kıtalar ile temasını daima muhafaza için erkân-ı harbiye zabitanına en az haftada bir kere kıtaların icra edecekleri tatbikatlarda bulunabilmeleri için fırsatı verilmelidir. Erkân-ı harp ümera ve zabitanı faaliyet ve bedenî kudretini muhafaza ve daire vazifelerinden dolayı zihin yorgunluğunu ortadan kaldırmak, güzel havadan istifade eylemek için usulen her gün ata binmelidir.

Ordu müfettişleri ile çeşitli sınıfların müfettiş-i umumileri, kolordu ve fırka kumandanları ile kale kumandan yardımcılarını kendi erkân-ı harp zabitanına karşı aynı şekilde hareket etmelidirler. Kolordularda her sene azami 14 gün süreli bir erkân-ı harbiye seyahati yapılır. Bu seyahatlerde vaziyet-i harbiye gayet basit bir biçimde

tasarlanıp kolordu kıtaları üzerine kurgulanmalıdır. Geri hizmetleri (cephane ikmalî, iaşe vb.) hakkında genişletilmiş bilgilere önem verilmesi önemlidir. Bu seyahate kolordu ve fırkaların erkân-ı harp zabitanı ile kolordu mıntikasında çeşitli hizmetlerde bulunan erkân-ı harp zabitanı iştirak eder. Ordu müfettişliğinde görevli erkân-ı harp zabitanı müfettişlik ile kolordular arasında verilecek karar üzerine mümkün merteye her sene başka bir kolordu nezdinde seyahate iştirak eder. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'de bulunan genç erkân-ı harp zabitleriyle sunuf-ı muhtelif müfettişi umumilikleri maiyetlerindeki erkân-ı harp her sene - Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğinin tertibatı üzerine- birinci ordu müfettişliğine mensup kolorduların erkân-ı harp seyahatlerine iştirak ettirilir. Seyahate en müsait zaman mayısın son yarısı yahut düzenlenen bir manevradan sonradır. Bundan başka bazı liyakatli ve müsait yaverler ve kıta zabitanı dahi bilgilerini ve iktidarlarını genişletmek için bu seyahate iştirak ederler.

Bunların miktarının sınırlı olması gerekir. Fakat kıtaların amelî hizmetleri ile meşgul bulunan erkân-ı harp zabitanı celp olunamaz. Zira bunlar amelî kıta zabıtlığı hizmetini ifa etmekle sorumludurlar. Keza her iki tarafa da en az birer tane düşmek üzere birkaç levazım ve sıhhiye zabiti iştirak etmelidir. Bunlara her taktik meselesinin son vaziyetinde kendisine ait emirler verilir. Bilcümle erkân-ı harbiye ve iaşe seyahatlerine iştirak eden erkân, ümera ve zabitanı her gün kat edilen mesafeye göre beş kilometre bir saat hesabıyla harcırah verilir. Gece ikamet edilen mekân değiştirilmediği hâlde dahi arazi üzerinde gidip gelmek üzere katledilen mesafe hesap olunur. Seyahat esnasında her günlük saat toplamları kaydedilir. Ancak seyahatin sonunda iştirak edenlerin her birine ne kadar harcırah verileceği bu saat toplamlarının toplamına göre hesap ve tayin olunur. Her günlük seyahat saatlerinin seyahati idare eden zat tarafından tasdik edilmesi lazımdır. Vapur ve şimendiferle katledilen mesafeler için ayrıca nizamnameye dayanarak harcırah verilir.

Erkân-ı harbiye seyahat planları (seyahat planı, tahmini masraflar, seyahate iştirak edecekler, takriben düşünülen hareket tarzı ile beraber vaziyet-i harbiye) her sene 1 Kanun-u Sani (Ocak) ye kadar oluşturulan düşünce tarzı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisine gönderilir. Gerek erkân-ı harp seyahatlerinde gerekse hususi ve resmî seyahatlerde bilcümle erkân-ı harp zabitanı mevcut haritaların düzeltilmesiyle alakalı hususları harita şubesine bildirmeye daima gayret etmelidir. Mesela haritada henüz

mevcut olmayan yeni bir cadde, demiryolu yahut köprü inşa edilmiş ise bu değişiklikler ya doğrulanmış bir harita halinde yahut yalnız doğrulanması gereken yer düzeltildikten sonra harita şubesine gönderilmelidir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ve kıta erkân-ı harbiyelerindeki erkân-ı harbiye ümera ve zabitanın icra edilen kıta tatbikatlarında vazifeyi üzerine alması veya bir kıtayı sevk ve idare etmeleri pek ziyade arzu edilir (İskora, 1944, s. 54-59).

Balkan Harbi öncesinde çıkarılan bu talimatname ile erkân-ı harbiye zabitanının yetiştirilmesi ve geliştirilmesi için yeni düzenlemeler yapılmıştı. 1911 senesinde yapılan bu düzenlemeler ordu içerisinde pek fazla tesir uyandırmasa da erkân-ı harblik sisteminin gözden geçirilmesi adına önemli bir adımdı. Bu düzenlemelerle birlikte 1912 Balkan Harbi'ne girmeden önceki Erkân-ı Harbiye teşkilatına bakacak olursak teşkilatın başında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve yardımcısı olan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Sanisi bulunmaktaydı. 1911 senesinde dört şubeden oluşturulan Erkân-ı Harbiye teşkilatında değişikliğe gidilerek şube sayısı arttırılmış ve teşkilat yedi şubeye çıkarılmıştı. Birinci Şube, manevra, erkân-ı harp zabitlerinin yetiştirilmesi, tarih kısmı, askeri cerideler, Erkân-ı Harbiye Mektebi gibi eğitim ve zabitanın geliştirilmesine yönelik işlerle uğraşırken, İkinci Şube ecnebi ordularıyla, diğer ülkelerde bulunan Osmanlı zabitleriyle ve Osmanlı ordusunda istihdam edilen ecnebi zabitlerle meşgul olmaktaydı. Üçüncü Şube, Osmanlı ordusunun seferberliği ve toplanması, kaleler, teçhizat, sefer nakliyatı, kuvve-i umumiye ile Dördüncü Şube, barış teşkilatı, mevaki-i askeriye hidemat-ı dâhiliyesi, barış zamanındaki nakliyat ve asayişle meşgul olmaktaydı. Beşinci Şube, askerî kanunlar, ordu teşkilatı ve bütçe meselelerinin hallinden sorumluydu. Altıncı Şube, erkân-ı harp zabitlerinin memuriyet ve terfileri ve ecnebi memleketlere ait işlerle uğraşmaktaydı. Son olarak Yedinci Şube, coğrafya ve kütüphaneden sorumluydu (İskora, 1944, s. 36-37; Kaim-makam Ober Bey, 1328, s. 13-14).

II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber Erkân-ı Harbiyede süren ikilik sonlandırılmış ve yeniden bir yapılanmaya girilmişti. Bu yapılanmanın başında Ahmet İzzet Paşa yer alırken son zamanlarda Yemen'deki isyan bastırmak için görevlendirilmesi değişim rüzgârlarının tersten esmesine neden olmuştu. Bu süreçte Balkan coğrafyasında Osmanlıya karşı isyan hareketinin başlaması bu olumsuzlukları ortaya çıkarmıştır.

Balkan Harbi'nde alınan mağlubiyetle birlikte Tüccarzade İbrahim Hilmi subay ve erkân-ı harp subaylarını şu şekilde değerlendirmekteydi:

"Subay heyeti uyumlu değildi. Genel olarak subayların yetiştirilmesine gereği gibi önem verilmiyordu. Vazifelerini hakkıyla bilen, gayretli ve fedakâr subaylar mevcut olmakla beraber, ehliyetsizler de pek çoktu. Son senelerde Almanya'ya epeyce subay gönderilmiş ve geri kalanın da bilgilerinin arttırılması için pek çok Alman subayı getirtilmiştir. Daha önce yazdığımız üzere birçok askerî okul ve talimgâhlar açılarak görünüşte subayların bilgilerinin ve iktidarlarının arttırılmasına gayret ediliyordu. Fakat mükâfat ve cezanın hakkıyla uygulanmaması, çalışanların teşvik ve taltif, çalışmayanların cezalandırılıp ihraç edilmemeleri faydalı sonuçlar almaya engel oluyordu. Erkân-ı Harbiye heyeti üzerine düşen ciddi görevlere uygun değildi. Erkân-ı harp zabitlerinin bilgi ve becerilerinin arttırılması için devamlı ve sürekli olarak ne harp oyunları ne tabya tatbikatları ne de kurmay seyahatleri yapıyordu. Kıtalarla temasları ve bağlantıları hemen hemen yok gibiydi. Büyük kıtaları sevk ve idare edecek, büyük harp harekâtına vakıf kumanda heyetleri tamamıyla yoktu. Bazı sahte şöhretlerin hakiki mahiyetleri de bu harp esnasında tamamıyla ortaya çıktı. Ordunun en seçkin ve fedakâr subaylarının önemli bir kısmı Yemen, Trablus ve Bingazi'de bulunuyordu. Anadolu'da kalan subaylar ise askerî vazifelerinden daha çok siyasi ihtilaflar ve iç meselelerle meşgul oluyorlardı. İşte harp hazırlığı bu derece eksik olan bir ordudan büyük başarılar beklemek abesle iştigaldir." (Yıldız-Akyol, 2012, s. 73).

"Ordunun en büyük derdi, büyük rütbeli subayların cehalet ve ataletinde toplanıyordu. Büyük rütbeli subayları çalıştırmak, bunların harp kabiliyetlerini arttırmak için hiçbir şey yapılmıyordu. Komuta heyeti yoktu. Erkân-ı harbler vazifesinin ehli değildi. Mevcut heyetler II. Abdülhamit'ten yadigâr kalanlardı. Yeni askerî okulların ürünlerinden istifade edebilmek için çok zaman gerekliydi. Ayrıca şu andaki yöntem sürdükçe yeni yetişecek olanlarda birkaç sene sonra eskilerin hâline gelecekti. Eskiler de herhâlde yeni mektepten çıktıklarında bir şeydiler. Ordunun dimağı olan erkân-ı harbiye heyeti için ciddi ve kesin girişimler uygulanmadı. Elde bulunan erkân-ı harblerin iktidarları, II. Abdülhamit zamanındaki derecede kaldı." (Yıldız-Akyol, 2012, s. 63).

Balkan Harbi'ne girmeden evvel yedi şubeden oluşan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin teşkilatında şube sayısı bir önceki sistemde olduğu gibi yeniden dörde düşürülmüştür. 1912 Balkan Harbinden alınan mağlubiyetten sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin teşkilatında yeniden bir düzenlemeye gidildi. Bu düzenlemeye göre teşkilatın başında yine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi bulunmaktaydı. Bunun yanında Reis'e yardımcı olmak üzere Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Sanisi adı altında bir yardımcı vazifeliydi. Teşkilat yapısı dört şubeden oluşmaktaydı. Birinci Şube harekât işleriyle meşgul olurken, İkinci Şube istihbarat faaliyetlerini yürütmekteydi. Üçüncü Şube talim ve terbiye ile eğitim işlerinden sorumluydu. Dördüncü Şube ise şimendifer yani ulaşım vazifelerinden sorumluydu (Hün, 1952, s. 96: İskora, 1944, s. 37).

Ordu müfettişliklerinin oluşturulduğu Balkan Harbinden sonraki süreçte, erkân-ı harp zabitleri bu müfettişliklerde görevlendirilmeye başlanmıştı (İskora, 1944, s. 37). Bunun yanı sıra Alman subaylar Erkân-ı Harbiye Umumiye Dairesinde göreve getirilerek, orduda yeni bir ıslahat hamlesine girişilmiştir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi teşkilatında yapılan değişiklik bu hamlenin bir ürünüdür. Harbiye Nazırlığı ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği elinde bulunan Ahmet İzzet Paşa'nın istifasından sonra yapılan bu değişiklikler teşkilat yapısıyla sınırlı kalmamıştır. Zira Rütbesi Mirliya olan Enver Paşa 3 Ocak 1914 tarihinde Harbiye Nazırlığı ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği görevini de üzerine almıştı (TSK Tarihi, 1971, s. 256). Harbiye Nazırlığına atanan Enver Paşa Osmanlı ordusunda köklü bir ıslahat programını yürürlüğe koydu. Bu programın ilk adımı, orduda büyük bir tasfiyenin başlamasıydı. Bu zamana kadar uygulamada olan 1296 (1880) tarihi nizamnamenin yetersizliği anlaşılacak Almanlar tarafından kaleme alınan "Hıdemat-ı Erkân-ı Harbiye Talimatnamesi" 1331 (1912-13) tarihinde uygulanmaya konuldu.

I. Dünya Savaşı sırasında da uygulanan 1912-13 (1331) Hıdemat-ı Erkân-ı Harbiye Talimatnamesine göre, erkân-ı harbiye zabitanının vazifesi: Harbiye Nezareti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiyede, kıtalarda, mühim askerî mevkilerde veya üst makamlarda görev yapan kumandanlara yardımcılıktan ibaretti. Bu talimatnameye göre Erkân-ı Harbiye-i Umumiye teşkilatı bir Şube-i Merkeziye, Harita Şubesi ve bunlara ilaveten dört şubeden oluşmaktaydı. Şube-i Merkeziye, Erkân-ı Harbiye-i Umumiyenin idari işlerinin

tamamıyla ilgilenmekteydi. Bunun yanında erkân-ı harp ve erkân-ı harbiye tahsili görmüş olan zabitanın özlük işleri, Erkân-ı Harbiye-i Umumiyenin gelen ve giden evrak işleriyle de uğraşmaktaydı. Şube-i Merkeziye aynı zamanda İstanbul'daki yabancı misyonların ataşemiliterlerinin kabulü ve muhabereleleri ile ecnebi ordularındaki Osmanlı zabitanıyla Osmanlı ordusunda müstahdem olan ecnebi zabıtana ait malumat işlerinden mesuldü. Osmanlı ateşemiliterlerinin özlük işlerine de bu şube bakardı.

Birinci Şube, ordunun ve bilhassa erkân-ı harbiye zabitanının talim ve terbiyesiyle meşgul olmaktadır. Levazım heyetinin taktik ve iaşe konularındaki talim ve terbiyesinden, Erkan-ı harbiye seyahatlerinden, idare (iaşe) seyahatlerinden, manevra ve diğer tatbikatların hazırlanmasından yine bu şube sorumluydu. Bu hizmetlerin yanında Edebiyat-ı askeriye, ordu emirnamesi, tarih-i harp, matbaa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Kütüphanesi de bu şubenin kontrolü altındaydı. İkinci Şube, istihbarat işlerinin yanı sıra ecnebi ordularının gelişimi ve takibatı, hudut işleri, yolların, telgraf hatlarının ve nehir yollarının kontrolü ve düzenlenmesi bu şubenin görevleri arasındaydı. Üçüncü Şube, seferberlik, toplanma ve yığınak (cem ve tahşid), memleket müdafaası, seferberlik teşkilatı, bütçe teşkilatıyla beraber bilumum sevkiyat ve asayiş hareketlerinden sorumluydu. Dördüncü Şube şimendifer şirketleriyle ilişkiler, hudut şebekelerinin ikmali, nakliye filosu, seferberlikte iaşe müesseseleri, seyr ü sefer planlarının hazırlanması görevleri ile meşguldü. Harita Şubesi ise memleket haritasının yapılması ve bu haritaların basılmasından mesuldü (H.H.Emir, 1340, s. 60-61: TSK Tarihi, 1971, s. 256-257).

Balkan Harbi sonrasında ordunun ıslah edilmesi ve Harbiye Nezareti ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi arasındaki uyumlu çalışmalara ve bu bağlamda. Dünya Savaşı öncesinde yapılan hazırlıklara Hüseyin Hüsnü Emir dikkat çekmektedir. Bütün orduda askerî makamlardaki iş sahiplerinin ve bilhassa kumandanların Erkân-ı Harbiyenin gençleştirilmesi için artık eskimiş sayılan eski erkân ve ümeranın emekliye sevk edilmesi yapılmıştı. Seferberlik işlerinin memleket ve ordunun durumu gözetilerek yapılması ve o zamana göre nispeten mükemmel, açık ve seferberlik talimatnamesinin toplanarak neşredilip, uygulamaya konulması yapılan yeniliklerin başında geliyordu. Talimatnameyle orduya asker alımının düzenlenmesi konusunda da yeniliklere gidilmişti. Orduya yeni askerlerin senenin belirli bir zamanında celbi ve yine senenin

belirli bir zamanında bunların terhisi sağlanmış ve orduda muntazam zamanlarda yapılan talimlerin uygulanmasının garanti altına alınması için esaslı tekrarlar ve hazırlıklar yapılmıştı. Şimdiye kadar redif esaslarına göre uygulanan asker alma sistemi değiştirilerek bir başı ordu dairesine bağlı ve aynı zamanda Kolordu ve Fırkalara tabi yeni bir askere alma teşkilatı ve şebekesi kurulmaya çalışılmıştı. Bu yeni sistem memleketin bütün insan, hayvan, araba vesair tüm harp vasıtalarını ve kaynaklarını içermektedir. Barış zamanında ordunun savaşa hazır hale getirilebilmesi için Erkân-ı Harbiye Mektebi, Süvari Tatbikat Mektebi, Topçu ve Endaht Mektebi, Piyade Endaht ve Nehir Mektebi radikal bir surette yenilenmeye ve savaşa hazır halde bulundurulmaya çalışılmıştır (H.H.Emir, 1340, s. 68-69).

2.1.3. Erkân-ı Harbiye Reisi'nin Vazifeleri

1880 (1296) tarihli Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Umumisinin ve Erkân-ı Harbiye Dairesinin Vezaif-i Dâhiliyesi Nizamnamesine göre Erkân-ı Harbiye Dairesi doğrudan Başkumandana bağlı olarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin idaresi altındadır. Reisin bir de yardımcısı bulunmaktadır. Bu nizamnameye göre Erkân-ı Harbiye Reisinin Vazifeleri şunlardır:

Erkân-ı Harbiye Reisi, Erkân-ı Harbiyeye ait bütün işlerden sorumludur. Erkân-ı Harbiye Reisi, kumandaya ait hususlarda Başkumandana, Erkân-ı Harbiye-i Umumisinin idare ve masraflarıyla alakalı meselelerde Harbiye Nazırına bağlıdır. Erkân-ı Harbiye Mektebinin eğitim ve geliştirilmesine dair layiha hazırlamak, var olan layihaların güncellenmesi ve yeni layihaların kumandana arz edilmesi, Erkân-ı Harbiye Dairelerinde, ordular ve fırkalarda görev yapacak erkân-ı harblerin tayini Erkân-ı Harbiye Reisinin temel sorumluluklarıydı. Erkân-ı Harbiye Reisi, erkân-ı harbiye ümera ve zabitanının hususi vazifelerinden dolayı son merci olmasının yanında Erkân-ı Harbiye Dairelerinde, ordular ve fırkalarda görev yapan erkân-ı harbiye zabitanının da icra ettikleri görevler itibarıyla son başvuru noktasıydı. Bu bağlamda ordu, fırka ve merkezdeki dairelerde alınan kararların icraya konması yine Erkân-ı Harbiye Reisinin göreviydi. Her sene Erkân-ı Harbiye teşkilatı saflarına dâhil olacak ve ayrılacak olan personelle ilgili kararların verilmesi, erkân-ı harbiye derslerinin düzenlenmesi ve ıslah edilmesi, Mekteb-i Harbiyeden Erkân-ı Harbiye Mektebine geçecek olan talebelere

yapılacak olan imtihanların hazırlayan komisyonun oluşturulması da Erkân-ı Harbiye Reisi görev tanımı içerisinde yer alıyordu. Erkân-ı Harbiye Reisi, harbe yönelik olarak başkumandanandan aldığı emirleri gerekli yerlere iletmekle sorumluyken, fennî işlerle alakalı konularda her türlü harp planlarının ayrıntısının hazırlanması doğrudan Erkân-ı Harbiye Reisine aitti. Erkân-ı Harbiye Reisi, ordularda vs. yerlerde eksik olan veya olması gerektiğini düşündüğü maddeleri kumandana doğrudan arz etme yetkisine sahipti (İskora, 1944, s14-19).

Erkan-ı Harbiye Reisi'nin görev tanımı Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesiyle birlikte değişecekti. Bu bağlamda 1909-10 (1326) tarihinde yayınlanan *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Ordusu'nun Teşkilat-ı Esasiye Nizamnamesi*'ne göre Erkân-ı Harbiye Reisi'nin vazifeleri şunlardır: Erkân-ı Harbiye-i Umumiyenin başında Erkân-ı Harbiye Reisi olarak bulunmaktadır. Erkân-ı harbiyeye seçilecek zabitanın talim ve terbiyesi için tesis edilen Erkân-ı Harbiye Mektebi Erkân-ı Harbiye Reisi'nin idaresi altındadır. Erkân-ı Harbiye bünyesi içerisinde gerçekleştirilen bütün faaliyetler Erkân-ı Harbiye Reisi'nin idaresi altında gerçekleştiriliyordu (Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, 1326, s. 21).

Dünya Savaşı öncesinde Erkan-ı Harbiye Reisi'nin görevlerine dair yayımlanan son talimatname 1912-13 (1331) senesine rastlamaktadır. Hıdmat-ı Erkân-ı Harbiye Talimatnamesi'ne göre Erkân-ı Harbiye Reisi'nin vazifeleri şunlardır: Reis, Harbiye Nezaretine bağlı olarak nazırın görüşüne gerek olmadığı yerde kıtalarla ve lazım olan makamla doğrudan doğruya muamelelerde bulunma yetkisine sahiptir. Reis, bütün ordulardaki gelişmeleri takip ederek orduların askerî gelişmelerden istifade etmesini sağlar. Reis, sık sık orduları gezer, büyük manevralara katılarak orduların eksikliklerine yönelik Harbiye Nazırına teklifte bulunur. Erkân-ı Harbiye Reisi, erkân-ı harbler ve kumandanlar vasıtasıyla talimatnameler, talimnameler hazırlatarak, taktik, sevkülceys ve iaşe meseleleri, küçük ve büyük erkân-ı harp seyahatleri, kale seyahatleri düzenleyerek orduların tamamına aynı fikirlerin hâkim olmasına çalışır. Reis, Erkân-ı Harbiye-i Umumiyedeki erkân-ı harbiye zabitanına karşı ceza ve mezuniyet hususlarında bir kolordu kumandanı yetkisine sahipti. Reis, erkân-ı harbiye zabitanının bir göreve tayiniyle alakalı doğrudan Harbiye Nazırı ile müzakerelerde bulunma yetkisine sahiptir. Erkân-ı harbleri çeşitli işlerde kullanmak ve nakletmek yine Reis'in emriyle gerçekleşir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi, seferberlikte başkumandanlık

erkân-ı harbiye reisliği görevini ifa eder (Hıdemat-ı Erkân-ı Harbiye Talimatnamesi, 1331, s. 6-8).

Bizim örnek olarak aldığımız Almanya'da Erkân-ı Harbiye Reisi'nin görevleriyle paralellik göstermektedir. Almanya'da seferberlik planları ordunun Umum Erkân-ı Harbiye Reisi tarafından yapılır. Bu seferberlik planının tek bir kafadan çıkması kadar son derece gizli tutulması da önemlidir. Bu konuda Erkân-ı Harbiye Reisine yardım edecek kişiler de, ordunun seferberlikle işgal eden şubeler, düşman ordunun ahvalini, seferberlik planlarını, hudutta toplanmalarını araştırarak şube müdürleridir. Muhtelif ahval ve siyasi vaziyete göre tertip ve düşünülen seferberlik planları esas olarak kabul edilerek Umum Erkân-ı Harbiye Reisi tarafından yazın yapılacak olan Büyük Erkân-ı Harbiye Seyahati ve kışın yapılacak olan Büyük Harp Oyunları vasıtasıyla görülecek bazı eksikliklerin Reis tarafından tamamlanması önemliydi. Bu sebepten ötürü seferberlik planının tek elden çıkması, eksikliklerin kolayca giderilmesini sağlayacaktı. Bu büyük seyahatlerle, oyunlarla önemli makamlarda bulunacak olan Erkân-ı Harbiye ümerasının iştirak etmesi seferde ifa edecekleri vazifeler açısından önemlidir (Osman Senai, 1324, s. 67-68).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

18. yüzyıldan itibaren devletlerarası ilişkilerin yoğunlaşmasıyla beraber ordu organizasyonlarında önemli değişiklikler meydana geldi. Ordu nüfuslarında gözlemlenen büyük artış bu değişimlerin önde gelenlerinden birisiydi. Bu gelişmelerle birlikte savaşın en önemli unsuru olan askerlerin sevk ve idaresi için eğitilmiş askerlere ihtiyaç duyulmaya başlanacaktır. Subay ihtiyacını gidermek için devletler tarafından askerî okullar (Harp okulları, Mühendislik okulları gibi) açılmıştır. Ancak ordu nüfusunun artması ve sevk ve idarenin karmaşıklaşması ordu kumandanlarının işlerinin yoğunlaşmasına ve gereksiz her türlü ayrıntılarla meşgul olmalarına sebep olmuştur. Bundan dolayı esas işleriyle ilgilenmekte zorlanmaya başlayan ordu kumandanları yardımcıya ihtiyaç duymaya başlayacaktır. Kurmaylık bu gelişmeyle beraber doğmuş olsa da XIX. yüzyıl sonlarına kadar kurmay subaylar ordu içerisinde yeteri kadar aktif değildi. Ancak aktif olarak kumandanların yanında görev almaya başlayan kurmay subaylar, ilerleyen süreç içerisinde ordunun en önemli mevkilerine gelerek söz sahibi olmuşlardır.

Osmanlı İmparatorluğunda kurmaylık mesleğinin ortaya çıkışı ve gelişimi ise doğrudan askeri okullaşmanın bir sonucuydu. Kurmay adayları için Mekteb-i Harbiye ile başlayan eğitim süreci, belli şartların yerine getirilmesiyle Erkân-ı Harbiyeye ayrıldıktan sonra da devam etmekteydi. İki kademeli olarak düşünülebilecek bu eğitim sürecinin başlarında, bir okuldan diğerine geçebilmek için aranan nitelikler büyük bir değişiklik göstermemekle birlikte II. Meşrutiyet'ten sonra tamamıyla yeni bir sistem uygulamaya konulmuştur. Erkân-ı Harbiye Mektebi, II. Meşrutiyet'in ilanına kadar olan süreçte Mekteb-i Harbiye ile aynı mekânları paylaşırsa da II. Meşrutiyet'in ilanı ile Yıldız Sarayı Şehzadegan Dairesine taşınarak bağımsız bir okul statüsünü kazanmıştır.

Erkân-ı Harbiye Mektebinde okutulan dersler de okulun kuruluş aşamasında Mekteb-i Harbiye'nin programından çok farklı değildir. Zira Mekteb-i Harbiyede alınan dersler daha çok talim üzerine iken Erkân-ı Harbiye Mektebinde görülen dersler biraz daha ayrıntılı ve teoriktir. Bunun yanı sıra Erkan-ı Harbiye Mektebi'nde 1866 senesine kadar daha fazla teknik derslere ağırlık verilmekteyken, bu tarihten itibaren askerî derslere

ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bu dönemden itibaren derslerde teorik eğitimden çok tatbikat ve uygulamalı eğitimin ön plana çıktığı görülmektedir.

Erkân-ı Harblerin savaşta ve barış zamanında icra ettikleri görevler arasında da fazla bir fark yoktur. Harp zamanında en önemli ve savaşın gidişatını etkileyen mevkilerde bulunana erkân-ı harb subayları barış zamanını harp dönemindeki faaliyetlerine hazırlık içerisinde geçirmekteydi. Barış döneminde tamamen harp ihtimalleri üzerinde durularak harp oyunları, harp gezileri vb. faaliyetlerde bulunulurdu. Bunun yanında karargâh hizmetinde bulunan erkân-ı harbler genç personelin yetiştirilmesinde görev almaktaydılar.

Erkân-ı Harbiye teşkilatlanması resmî olarak 1860 senesinde Seraskerlik bünyesinde kurulmuş olsa da bu tarihten önce de Seraskerlik bünyesinde Erkân-ı Harbiye Reisi ve birkaç sivil memur bulunmaktaydı. Erkan-ı Harbiye Reisi ve memurlarının 1860 öncesindeki temel görevi erkân-ı harplere ait evrak vs. işlerini yapmaktı. 1879 senesinde Harbiye Nezareti oluşturulana kadar Seraskerlik bünyesinde faaliyet gösteren Erkân-ı Harbiye Dairesi bu tarihten itibaren Harbiye Nezaretine bağlanarak faaliyet göstermiştir. Harbiye Nezareti bünyesinde faaliyet gösteren Erkân-ı Harbiye Dairesi, 1884 senesinde Harbiye Nezaretinin Seraskerlik makamına dönüşmesinden sonra da burada faaliyetlerine devam etmiştir. 1908'de tekrar Harbiye Nezareti kurulana kadar Seraskerlik'e bağlı kalan Erkân-ı Harbiye Dairesi, 1908 senesinden sonra da aynı şekilde varlığına devam etmiştir. 1890 tarihinden itibaren Yıldız Sarayı'nda Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiyenin oluşturulmasından sonra Erkân-ı Harbiye Dairesi etkisini kaybetmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile Maiyyet-i Seniyye-i Erkân-ı Harbiyenin kapatılmasının ardından 1890'dan önceki ağırlığını yeniden kazanan Erkân-ı Harbiye Dairesi'nin başında Erkân-ı Harbiye Dairesi Reisi bulunmaktaydı. Erkân-ı Harbiye Reisi, askerî kumandaya ait hususlarda Başkumandan'a, Erkân-ı Harbiye-i Umumisinin idare ve masraflarıyla alakalı meselelerde Harbiye Nazırına bağlıydı. Erkân-ı harbiye ile alakalı ve erkân-ı harbiye zabitanıyla her türlü işten Reis sorumluydu.

Askerî gelişmeler bakımından çağdaşı olan Avrupalı devletlerini yakından takip eden Osmanlı Devleti, askerî eğitim alanında da Avrupalı devletlerin yeniliklerini takip etmekten geri durmamıştır. Bu bağlamda 1845 yılından itibaren Avrupa'da eğitim gören

zabitler, erkân-ı harb olarak ordu saflarında yer almaya başlamışlardır. İlk zamanlarda erkân-ı harblik sistemi oturtulmaya çalışılsa da nitelik ve nicelik açısından başarılı olunamadığı söylenebilir.

Modern askerlik bilgisinin askerî eğitim kurumları vasıtasıyla orduya yayılması erkân-ı harblerin öncelikli olarak askeri okullarda istihdamını beraberinde getirmiştir. Buna mukabil erkân-ı harbler doğrudan doğruya askerî birliklerde görevlendirilmemelerinin kıtaların performansını etkilediği düşünülebilir. Zira kıtalara gönderilen az sayıdaki erkân-ı harb subayının, birliklerinde manevra ve tatbikatlar yapılmadığından, sadece günlük işlerle uğraşmaları erkân-ı harblerin kıta-sevk ve idare usulü açısından tecrübesiz kalmasına neden olmuştur. Bunun yanında erkân-ı harblerin komutaları altında yeteri kadar eğitilmiş personelin olmaması, erkân-ı harblerin aslında görev tanımları içinde olmayan pek çok işi üstlenmesine neden olmuştur. Bu bağlamda erkân-ı harblerin ordu içerisinde 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'ne kadar etkili olamadıklarını ifade edebiliriz. Bu savaştan itibaren erkân-ı harp heyeti, ordu içerisinde kendini göstermeye başlamış ve 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'yla beraber ordu yönetiminde, savaşın gidişatını etkileyen kritik makamlara atanmaya başlamıştır.

XX. yüzyılın başlarından itibaren yetiştirilen erkân-ı harb subaylarının niceliksel artışı ordu içerisinde daha yaygın bir şekilde görev yapmalarına imkân verdi. Ancak bu niceliksel artışa mukabil ordu içerisinde kendisini göstermeye başlayan siyasi çekişmeler, erkân-ı harb subaylarının performansını olumsuz yönde etkileyecekti. Erkân-ı harbler, Osmanlı Devleti'nin girdiği son büyük savaşlar olan Balkan Harblerinde söz konusu siyasi çekişmeler dolayısıyla kendilerini gösteremezken I. Dünya Savaşı'nda beklenmedik bir şekilde Gelibolu ve Kutü'l-Amare'de büyük başarılarla imza atacaklardı. Osmanlı son döneminde yetişen erkân-ı harblerin, Kurtuluş Savaşı'nı kazanan kadrolar içerisinde yer alması bu değerlendirmeyi destekler niteliktedir. Dolayısıyla son dönem Osmanlı askeri eğitim sisteminin bir ürünü olan erkân-ı harb subaylarının, Cumhuriyetin kurucu kadroları içerisinde yer alarak Türkiye Devleti'nin askeri ve ideolojik temellerini attığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Hattı Hümayunlar (HAT): 1642/18, 1643/4, 1644/15, 1645/3, 1645/20, 1645/17.

İrade-i Askeriye (İ.AS.): 45/15, 90/37.

İrade-i Dâhiliye (İ.DH.): 170/9016.

Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK. HR.): 6/21

Kara Harp Okulu Arşivi

Kara Harp Okulu Arşivi 33 Numaralı Not Defteri

Kara Harp Okulu Arşivi 2 Numaralı Not Defteri

Yayınlanmış Kaynaklar

Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Ordusu'nun Teşkilat-ı Esasiye Nizamnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1326.

Düstur-ı Askerî, “Ba İrade-i Hazret-i Padişahî Müesses Olan Erkân-ı Harbiye Nizamnamesi”, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, 1287.

Erkân-ı Harbiye Ders Programı, Matbaa-i Askeriye, 1325.

Erkân-ı Harbiye Kaim-makamı Şemseddin Tahir, Erkân-ı Harbiye Vezaifi, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, 1926.

Erkân-ı Harbiye Seyahatlerinin Tertip ve İdaresi Hakkında, Daire-i Askeriye Matbaası, 1326.

Hayta, Necdet – Ünal, Uğur, Osmanlı Askerî Gazetesi Ceride-i Askeriyye 1-30, Ankara, 2010.

Hıdemat-ı Erkân-ı Harbiye Talimatnamesi, Matbaa-i Askeriye, Dersaadet 1331.

Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 2007.

Takvim-i Vekayi Def'a 289 Fi 19 Cemaziyülahır 1261.

Türkiye Cumhuriyeti Umumiye Riyaseti 7. Şube Erkân-ı Harbiye Muhtırası 1, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1928.

Araştırma Eserleri

Ali Mümtaz, “Erkân-ı Harblik”, Osman Senai, Asker, S. 1, C.1, İstanbul, 1324.

Avcı, Alaettin, Türkiye’de Askerî Yüksekokullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devrine Kadar), Ankara 1963.

Ayışığı, Metin, Mareşal Ahmet İzzet Paşa: Askerî ve Siyasî Hayatı, Ankara 2013.

Bartlett, Sir Ellis Ashmead, Osmanlı’nın Son Zaferi Teselya Savaşı, Tarihçi Kitapevi, 2014.

Black, Jeremy, Savaş ve Dünya, Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000, Çev. Yeliz Özkan, Dost Kitabevi Yayınları, 2009 Ankara.

Carl Von Clausewitz, Savaş Üzerine, Çev. Selma Koçak, Doruk Yayıncılık, 2011 İstanbul.

Çelik, Yüksel, “Serasker” DİA, Cilt 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009 s. 547-549.

Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Akaydın Kitapevi, Ankara 2008.

Earle, Edward Mead, Modern Stratejinin Ustaları, Çev. Selma Koçak, Doruk Yayıncılık, 2007 İstanbul

Ergin, Osman Nuri, Türkiye Maarif Tarihi III-IV, İstanbul, 1977.

Goltz Paşa, Vakt-i Sefer ve Hazerde Erkân-ı Harbiye Vezaifi Kısım-ı Nazari, Mütercim, Mehmed Tahir, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, 1308.

Gök, Hayrullah, Arşiv Belgelerinin Işığında Kara Harp Okulu Tarihi (1834-1883), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Ankara 2005.

Güler, Ali, Askerî Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgeleri Işığında), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2001.

Handel, Michael I., Savaşın Ustaları Klasik Stratejiler, Çev. Berna Kara, Doruk Yayıncılık, 2004 İstanbul.

Harp Akademileri Komutanlığı, Harp Akademilerinin 1848 “Şeref Dolu Yıllar” 1980 132 Yılı, İstanbul, 1980.

Hün, İhsan, Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar, İstanbul 1952.

Hüseyin Hüsnü Emir (Erkilet), Erkân-ı Harbiye Meslek, Vezaif, Teşkilatı Tarihi ve İlm-i Tetkikat, Erkân-ı Harbiye Matbaası, Yıldız 1340.

İskora, Muharrem Mazlum, Harp Akademileri Tarihçesi 1846-1965, Ankara 1966.

İskora, Muharrem Mazlum, Türk Ordusunda Kurmaylık (Erkânıharbiye Tarihçesi), Harp Akademileri Matbaası, Ankara 1944.

Jomini, Antoine Henri, Savaş Sanatı Prensipler/Ana Hatlar, Çev. A. Tuncer Büyükonat, Doruk Yayıncılık, 2013 İstanbul

Kaim-makam Ober Bey, Erkân-ı Harbiye Vezaif-i Notları, Matbaa-i Askeriye, Süleymaniye, 1328

Karaca, Mehmet, (Ed.) İstanbul Teknik Üniversitesi ve Mühendislik Tarihimiz, İstanbul, 2012.

Keegan, John, Savaş Sanatı Tarihi, Çev. Selma Koçak, Doruk Yayımcılık, 2007
İstanbul

Kolağası Mehmed Esad, Mirat-ı Mekteb-i Harbiye, İstanbul, 1310.

Machiavelli, Niccolo, Savaş Sanatı, Çev. Berna Hasan, Doruk Yayımcılık, 2012
İstanbul

Mahmut Şevket Paşa, Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi, C.2, Mekteb-i Harbiye
Matbaası, 1325.

Mütercim Erkân-ı Harp Kıdemli Yüzbaşlarından Rahmi, İngiltere Erkân-ı
Harbiyesi'nin Vakt-i Harbdeki Vezâifnamesi, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1332.

Neilberg ,Michael S., Dünya Tarihinde Savaş, Çev. M. Tanju Akad, Tarih Vakfı Yurt
Yayınları, Ankara 2011.

Osman Senai, “Alman Erkân-ı Harbiye Dairesi” Osman Senai, Asker, S. 2, C.1,
İstanbul, 1324.

Özcan, Abdülkadir “Bab-ı Seraskerî”, DİA, Cilt 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,
İstanbul 1991, s. 364.

Özcan, Abdülkadir, “Harbiye Nezareti”, DİA, C.16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,
Ankara, 1997, s. 119-120.

Özcan, Abdülkadir, “Harbiye”, DİA, C.16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara,
1997, s. 115-119.

Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü, Cilt I, Milli
Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

Palmer, R.R., “Büyük Friedrich, Guibert, Bulow: Kraliyet Savaşlarından Ulusal
Savaşlara”, Der. Edward Mead Earle, Modern Stratejinin Ustaları, İstanbul 2007 s.78-
112.

Parker, Geoffrey, Cambridge Savaş Tarihi, Çev. Füsün Tayanç-Tunç Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014 İstanbul

Piyade Kolağalarından Mehmed Rüşdü, Devlet-i Aliyye Ordu Teşkilatı, 1307.

Tüccarzade İbrahim Hilmi, Balkan Harbini Niçin Kaybettik, (Yay. Haz. Mecit Yıldız-Hamdi Akyol), İz Yayıncılık, 2012

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 5. Kısım (1793-1908), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1978.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III. Cilt 6. Kısım (1908-1920), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1971.

Türkiye Cumhuriyeti Umumiye Riyaseti 7. Şube Erkân-ı Harbiye Muhtırası 1, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1928.

Tzu, Sun, Savaş Sanatı, Çev. Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, 2008 Ankara

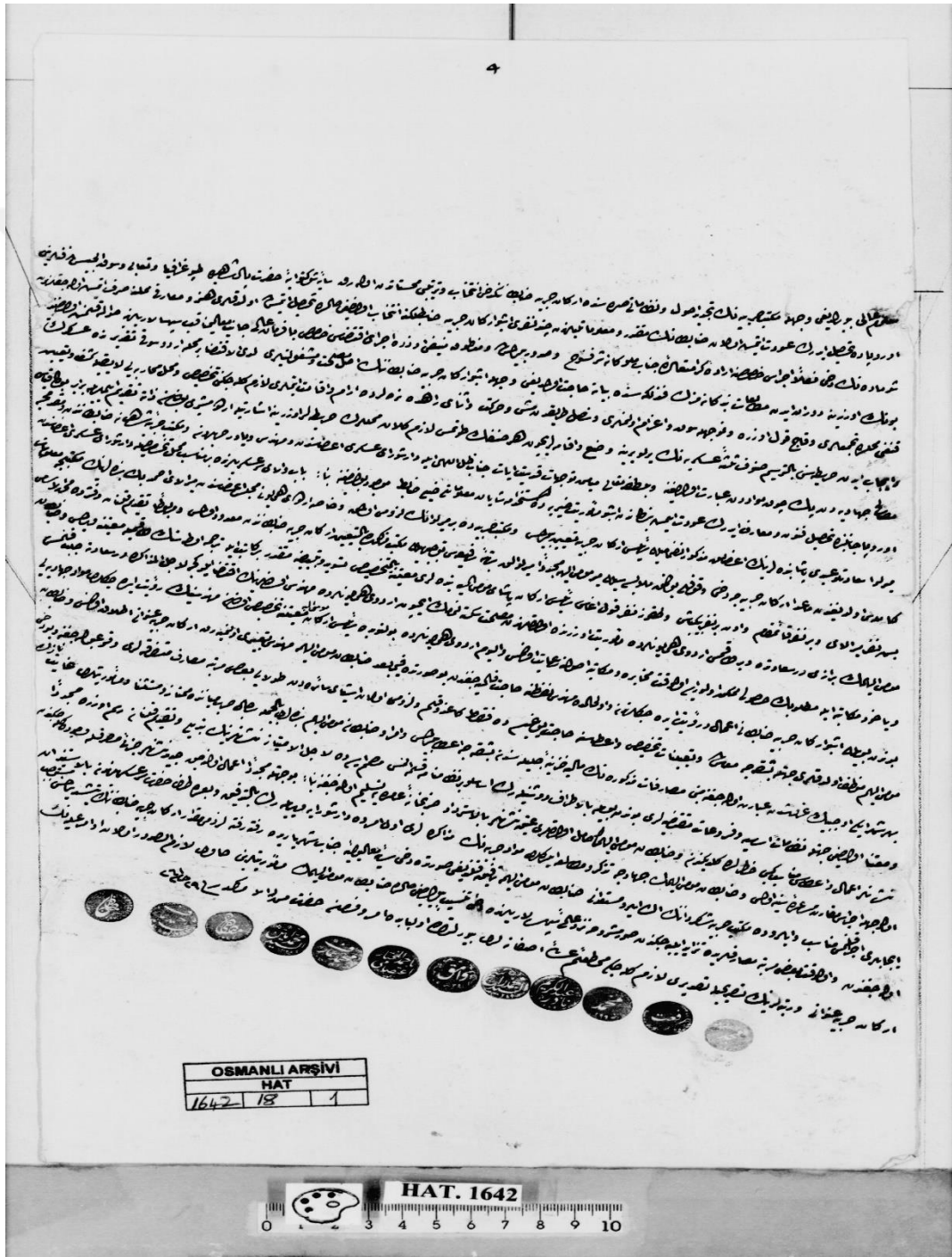
Walach, Jehuda L., Bir Askerî Yardımın Anatomisi, (Çev. Fahri Çeliker), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1985.

Yeşil, Fatih, “Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanları”, Dünya Savaş Tarihi, Osmanlı Askerî Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918, (Ed. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 79-97.

Yıldız, Gültekin, “Kara Kuvvetleri”, Dünya Savaş Tarihi, Osmanlı Askerî Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918, (Ed. Gültekin Yıldız), Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s. 35-77.

EKLER

EK-1: Harbiye Mektebi'nin usul ve nizamının yenilenmesi esnasında gerekli görüldüğü üzere gerek Avrupa'da tahsil görüp geri dönen gerekse ordular mahiyetinde görev yapan mühendis subaylar arasından erkân-ı harp olarak seçilenlerin listesi. 29 Ca 1261/ HAT 1642/18

OSMANLI ARŞİVİ
HAT
1642/18
1

HAT. 1642

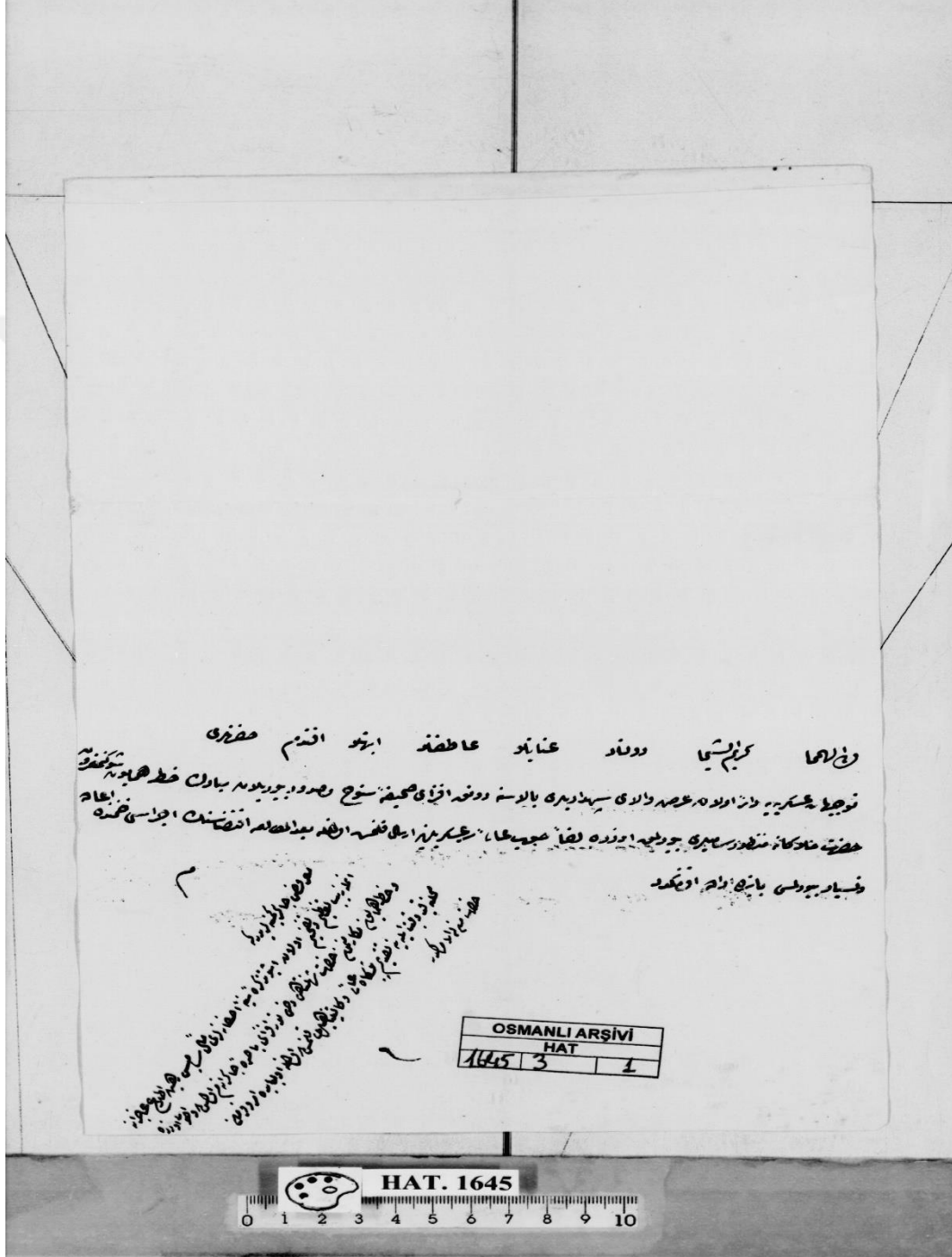

بر لای احمد یک
 فاطمه علی یک
 بیگی علی یک
 بیگی صفر افندی یک
 بیگی دیکه فر افندی یک
 بیگی علی افندی یک
 بیگی خرافدی یک
 بیگی نوزید افندی یک
 بیگی عبید افندی یک
 بیگی مطه افندی یک
 بیگی صفوانه
 فول اعلی فائز افندی
 فول اعلی عبیدی افندی
 فول اعلی زهری افندی
 فول اعلی مصطفی افندی
 فول اعلی احمد افندی
 فول اعلی عثمان افندی
 فول اعلی صفر افندی
 فول اعلی ابراهیم افندی

OSMANLI ARŞIVI		
HAT		
1642	18	3

EK.2: Mekteb-i Tıbbiye Binbaşısı Tevfik Bey ile Arabistan Ordusu Mühendis Kolağası Ahmed Efendi'nin Erkan-ı Harbiye Reisi Abdi Pasa tarafından usul gereği yapılan sınavdan sonra Erkan-ı Harbiye zabitanı sınıfına dâhil oldukları; Tevfik Bey, Ahmed Efendi, Binbaşı Abdi Efendi ve Kaymakam Ömer Bey'in rütbelerinin yükseltilmesi. 14 Ca 1262 HAT 1645/3.

EK.3: “*Kurmay*” kelimesinin oluşturulma süreci (İskora, 1944, s. 69).

1928 Dil inkılabından sonra Büyük Erkân-ı Harbiye adı Genelkurmay oldu. Kurmay adının ne suretle alınmış olduğunu merak eden İSKORA, bunun cevabını bulmak için araştırması sonucunda, Türk Dil Kurumu Genel Sekreterliği'nin Muharrem Mazlum İSKORA'ya verdiği cevap şöyledir:

“Erkân-ı Harbiye-i Umumiye yerine Genelkurmay sözünün alınması Ebedi Şef Atatürk'ün yaptığı bir inceleme üzerine olmuştur. Bu incelemede esas olarak Fransızca (Etat-Major General) kelimeleri ele alınmıştır. General kelimesi (umumi) anlamı ile herkese yaygın, geniş demek olduğuna ve (geniş) sözünün kökü de (gen) olmasına göre bundan (genel) sözü çıkmıştır. (Etat) kelimesinin etimolojisi lügatlerinde incelenmesi, bunun Latince (status) aslından geldiğini ve asıl manası “Ayaküzeri durmak keyfiyeti” olup buradan devlet ve kuruluş anlamlarının yayıldığını göstermiştir. Bu anlama göre Türkçe (kurmak) mastarının kökü olan (kur) kelimesi alınmıştır. (Major) kelimesi de Latince “Büyük, yaşlı” anlamlarına gelen (may) kökünden gelip, Türk lehçelerine (mag, mak, mağdamak, makdamak) kelimeleri de büyüklük ve ilerilik ifade ettiğinden yukarıdaki (kur) dan sonra bir de (may) ilavesi yerinde görülmüş ve (kurmay) kelimesi böyle kurulmuştur.”

EK 4: Alman imparatorunun Devlet-i Aliyye hizmetine Alman subayları verilmesini kabul ettiği. Almanya'dan Devlet-i Aliyye hizmetine gelecek olan zabitlerle yapılacak antlaşmanın şartları. 09/C /1299 (Hicrî) Y..PRK.HR.. 6/21

المانيا و ~~دولت عثمانیه~~ دولت عثمانیه و بره یکی ضابطه نیک هر خصوصه معلم اولیضه
 اینم و بناذ علی بواج بر امور سولیک السیم
 اولاً مذکور ضابطه نیک معاصه و تعیینی مملکتندہ آدقہ معاصه و تعیینی نیک یکی مملکی
 اظہر و بوجہ نیک ماہ بنام تاریخ اولیوب امدتہ آدقہ قاطبہ ہفتہ
 ثانیاً قونطور انو صدتی لاقول یکی سن اولی ہفتہ
 ثالثاً استدیکی تقدیرہ اوج سہ حکم قونطور اتوری تجدید اولی ہفتہ
 رابعاً دولت ~~مذکورہ~~ خدمتی بوزندہ بر قضایہ از غرار قہ نظامدہ دولت عدلیہ
 تقاضہ نفع مناسی موصوفی و بر بوجہ مملکی اولیوب اوزرہ کندولرینہ تقاضہ معانی
 بدوہ الاموال اوزرہ
 قلمہ قلم ہفتہ
 خامساً بورایہ در درلندہ کندولرینہ عطیہ سنہ اولیوب ایکیتر معاصہ مقداری و خوردنی
 و توجیذہ دہن کندا عطیہ سنہ اولیوب در در معاصہ مقداری فہرہ اجناسی بوجہ ہفتہ
 بالآخرہ حکمہ نیک در در مملکتہ نیک کلامہ نیک ہفتہ
 حکمہ نیک در در مملکتہ نیک کلامہ نیک ہفتہ

امانیا سفارتخانه خارجیه در تبریز تقریر ترجمه

کجه هانق آخنده اوده حقوقی تا بحال تقریر نفرتی هیدنه حیوانا اتی الذکر موادی بیانه ایله
 کسه فی ایلم تودیک
 تبرع محکم هتتمو ایله طور و قزل عفتی زاده خلتی اوره ایله اولاه عصبیه بودنکانه سینه قیاز
 حیدیه ایله اوزر عاکر موظف ضایع نغده طرفاشق یاد اورهی دعویه بیور ایله اوردنه
 خدمات ایفایه نغده اوتد عفا بطرله اوج سینه خدمت سلطنته سینه کیر طرینه و بودنه
 ضایع نغده امانیا اوردنه کیره بیله صلاحیت حاکم اهلته ساعه بیور ویر
 ضایع نغده اتقایی اثنا سنی امانیا حکومتی بر شلایه تصادف ایتد کواوه خلتی
 و ماسوره کیر و ده بیایدنه خدمت و ماسوره ویر و ج کافیه ده نطرح ایدر سلطنته ایدر خلتی
 بنا اورد ایزوی هکلیه خلتی یان ایدر بر آتد ایتد اوج ای ایچینه اوج ای مدلوله اوردنه
 ایلد و حکومته سینه طرفه کتد و زینه فجاه ویر اوردن سیدیه و سعادت بیله ضایع نغده
 کوندرلی نافع کونوی بوجنا بطر کتد کتد کتد ایشخابه لریه بوسده طرفه قراشیه
 و سارا ایشخابه لریه بیور بوجنا بیله نغده نغده اوج ایله عکدر

- ضایع نغده سینه ایلم بوندر
- ۱) ایلد عفا ایچینه میزوی قاهره سینه ایچینه عفا ایچینه کتد و نغده لایق
 - ۲) اوتونیه قراوه نغده سینی خصیه ایتد امانیا حکومتی یاره ایله ایشخابه لریه
 - ۳) یازد ایچینه قایمیه قایمیه اوردنه
 - ۴) سوار ایچینه ایشخابه ویر ضایع نغده اوردنه
 - ۵) طوبی ایچینه بیله ضایع نغده اوردنه
- برایع ضایع نغده سینه عفا ایچینه نغده ایشخابه لریه در
 قراوه ایلد
 بوندر دروی ده ایچله طرفه لریه و لایق لریه طرفه زیاد سینه نغده ایتد ویر
 و امانیا خلتی بوندر ماسوره سینه ایتد همه خدمت کور ایچینه ایتد
 دوهر نغده

Almanya Devletinin Devlet-i Osmaniye'ye vereceği zabitanın her hususta muallim olacağına şüphe etmem ve binaen aleyh bu babda bir söz söylemek isterim.

Evvela mezkûr zabitanın maaş ve tayinleri memleketlerinde aldıkları maaş ve tayinatın iki misli olacak ve bu maaşlar mah be-mah tediye olunup asla tedahülde kalmayacaktır.

Saniyen kontrato müddetleri la-akl iki sene olacaktır.

Salisen istenildiği takdirde üç sene sonra kontratoları tecdid olunacaktır.

Rabien devlet hizmeti yüzünden bir kazaya uğradıkları hengâmede devlet-i aliye'nin tekaüt nizamnamesi mucibince ve birer buçuk misli olmak üzere kendilerine tekaüt maaşı tahsis kılınacaktır.

Hamisen buraya vürutlarında kendilerine atıye-i seniye olarak ikişer maaş miktarı ve bir daha gelmemek üzere avdetleri vukuunda dahi keza atıye-i seniye olarak dörder maaş miktarı harcırah ihsan buyrulacaktır.

Almanya Sefaretinden Hariciye Nezaretine Yazılan Takririn Tercümesidir

Geçen Kânunusaninin on dokuz tarihli takrir-i nezaret-penahilerine cevaben atiyü'z-zikr mevadî beyan ile kesb-i fahr eylerim şöyle ki

Metbu' müfehhem haşmetlü imparator ve kral hazretleri zat-ı hazret-i padişahiye olan hissiyatı müddet-karanesine bir nişane-i cedit olmak üzere asakir-i muazzafa zabitanından taraf-ı eşref-i padişahımdan davet buyrulmuş oldukları hidematı ifaya muktedir olan zabitlerden üç sene müddetle hizmet-i saltanat-ı seniye girmelerine ve bu müddet hitamında yine Almanya ordusuna girebilmek salâhiyetini haiz olmalarına müsaade buyurdular. Zabitanın intihabı esnasında Almanya hükümeti bir müşkülata tesadüf etmiştir ki o da zabitan ve memurin-i askeriyeden bazılarının hizmet ve memuriyetleri derece-i kafiye tasrih edilmemesinden ileri geldi. Binaen aleyh arzu-yı hümayun-ı hazret-i padişahinin bir an akdem icrası için üç ay müddetle mezun olmak ve hükümet-i seniye tarafından kendilerine harcırah verilmek üzere şimdiden Dersaadete bazı zabitan gönderilmesi nafi' görüldü. Bu zabitler kendi şerait-i istihdamiyelerini bu müddet zarfında kararlaştıracaktır. Vesair istihdamı arzu buyrulan zabitan dahi tavassut edeceklerdir.

Zabitan-ı mumaileyhim bunlardır

1) Erkan-ı harbiye için miralay Kahler. Mumaileyh pek mümtaz bir zabittir. Kendisine la-akl otuz bin frank maaş-ı senevi tahsis olunmasını Alman hükümeti ziyadesiyle arzu ediyor.

- 2) Piyade için Kaptin Kamphover
- 3) Süvari için eskadron zabiti Dohdir
- 4) Topçu için batarya zabiti Restiden

Bu üç zabitler kıdemleri cihetiyle binbaşı nasb olunmak üzeredirler. Maaşları yirmişer bin frank olmalıdır.

Bunların vürudu da imparator hazretlerinin vala-yı askeriyesi tarafından ziyadesiyle tavsiye olunmaktadırlar ve Almanya hükümeti bunların memuriyet-i cedidelerinde hüsn-i hizmetleri görüleceği ümidindedir. Fi 28 Şaban sene 82

EK 5: Erkân-ı Harbiye Mektebinde Okutulan Derslerin Açıklamalar

Amelî Telgraf-ı Askerî ve Şimendiferlerin İşletilmesi: Askerî Telgraf Sisteminin Uygulanması ve Trenlerin İşletilmesi

Balistik: Mermilerin hareketlerinin analiz edilmesi

Barut ve Efvahi Nariye ve Döküm ve Kundak Bahisleri: Barut ve Ateşli Silahlar ve Kundak Bahisleri

Cebr-i Ala ve Hendese: Cebir Bahisleri ve Geometri

Cebr-i Ala: Cebir Bahisleri

Cerr-i Eskal: Mekanik, Fenn-i Mihanik, makine bilgisi

Cerr-i Eskal-i Tatbikiye: Makine ve kuvvetler ile bu kuvvetlerden doğan hareketler arasındaki ilişkilerinin uygulaması

Coğrafya-yı Sevkülceysi ve İstatistiki: Askerî birliklerin hazır bulunması gereken yerleri kararlaştırıp bu birlikleri oralara sevk etme işi ve bu işi araştıran ilim, strateji

Düvel-i Ecnebiye Orduları Teşkilleri: Ecnebi devletlerin ordularının Teşkilatları

Endaht Bahsi: Atış

Esfar-i Osmaniye: Osmanlı Seferleri

Eslaha-i Sakile ve Muhtasar Tarihi: Ağır Silahlar ve Kısa Tarihi

Eşkâl: Şekiller

Fenn-i Eslaha: Silah bilimiyle alakalı gösterilen ders

Fenn-i Eslaha-i Hafife ve Endaht Nazariyatı: Hafif Silahlar İlmi ve Atış Nazariyatı

Fenn-i Furusiyet: At yetiştirme ve terbiyesi

Fenn-i Mihanik: Mekanik bilgisi

Harita Tersimi: Harita Çizimi, Topoğrafya

Hendese-i Halliye: Analitik Geometri

Hendese-i Resmîye Tatbikatı: Riyaziyenin geometrik soyut şekillerinden bahseden kısım

Hesab-ı Tefazuli ve Tamami: İntegral ve Diferansiyel Matematik

Heyet: Astronomi

Hıfzı Sıhha-i Askerî: Askerî alanda sağlığı koruma yöntemlerinin öğretildiği ders

Hidemat-ı Seferiye: Seferberlik hizmetinin nasıl olması gerektiği hakkında bilgi verilen ders.

Hikmet ve Hendese-i Resmî-i Askerî: Riyaziyenin, geometrinin soyut şekillerinden bahseden kısmı. Uygulamada gölge, perspektif, tahtadan şekiller kesme ve oyma gibi konular da vardır.

Hikmet: Fizik

İlm-i Heyet: Astronomi

İstihkamat-ı Cesime: Bir kısmı taş, bir kısmı topraktan yapılarak, zırhla donatılabilecek ve ateşli silâhlarla tahkim edilmiş olan büyük siperler, sığınaklar.

İstihkamat-ı Hafife: Savaşta, kısa zamanda yapılan sığınaklar.

İstikşafat-ı Askeriye: Askerî Keşifler

Manej: At Eğitimi

Mebahis-i Riyaziye: Matematik Bahisleri

Mebani'l-İnşa: İnşaat Yapıları, Temelleri

Meç Talimi: Söğüt gibi yalnız batırılarak yaralamaya yarayan, kısa, düz ve ensiz kılıç ile yapılan talimler

Menazır: Perspektif

Muharebat-ı Meşhure Münakaşatı: Tarihte önemli bir yere sahip olan muharebelerin değerlendirilmesi

Müsellesat-ı Küreviye: Küresel Trigonometri

Müsellesat-ı Müsteviye: Düzlem Trigonometri

Riyazat-ı Aliye'nin Mühim Kısımları: Yüksek Matematik Dersinin Mühim Kısımları

Tabiye ve Sevk-ül Ceş: Askeri tabyalarla birlikte askerî birliklerin hazır bulunması gereken yerleri kararlaştırıp bu birlikleri oralara sevk etme işi ve bu işin araştırılması

Tahtit-i Arazi Ameliyatı: Topoğrafya Ameliyatı

Talim Ameliyatı: Talim Uygulamaları

Talim Nazariyatı: Talim Teorileri

Tarih-i Âlem: Dünya ve Evren Tarihi

Tarih-i Askerî: Askeri Tarih

Tefazuli ve Tamami: Diferansiyel ve İntegral

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Caner AYDIN

Doğum Yeri ve Tarihi: Tokat/Erbaa, 1990

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar: Kara Harp Okulu Tarih Öğretim Görevlisi 2012-2015

Maltepe Askerî Lisesi Tarih Öğretmeni 2015- ..

İletişim

E-Posta Adresi: caneraydin_60@hotmail.com

Tarih

02.06.2016

OSMANLI ORDU ORGANİZASYONUNDA KURMAY SUBAYLIK (1848-1914)

ORJINALLIK RAPORU

% 4	% 3	% 1	% 1
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRCİL KAYNAKLAR

1	os-ar.com İnternet Kaynağı	% 1
2	www.mitosweb.com İnternet Kaynağı	<% 1
3	egitim.aku.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
4	Submitted to Ardahan Üniversitesi Öğrenci Ödevi	<% 1
5	www.tarihtarih.com İnternet Kaynağı	<% 1
6	docslide.us İnternet Kaynağı	<% 1
7	psi424.cankaya.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
8	ÖZLÜ, Hüsnü. "Lozan görüşmeleri sürecinde Türkiye nin Trakya ve Boğazlara yönelik aldığı Askerî önlemler", Ankara Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enst., 2013. Yayın	<% 1

9	bodrum.bel.tr İnternet Kaynağı	<% 1
10	Submitted to TechKnowledge Turkey Öğrenci Ödevi	<% 1
11	www.egitim.aku.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
12	www.trmilitary.com İnternet Kaynağı	<% 1
13	www.kusadasikultur.org İnternet Kaynağı	<% 1
14	tarihenotdus.com İnternet Kaynağı	<% 1
15	www.turkoloji.hacettepe.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
16	www.devletarsivleri.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
17	Submitted to Trakya University Öğrenci Ödevi	<% 1
18	www.gallipoli-1915.org İnternet Kaynağı	<% 1
19	dergipark.ulakbim.gov.tr İnternet Kaynağı	<% 1
20	GÖKMEN, Ertan. "Aydın vilayeti idâdî mektepleri", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi	<% 1

(OTAM), 2008.

Yayın

21 GÜNERGUN, Feza. "Matematiksel Bilimlerde İlk Türkçe Dergi: Mebahis-i İlmiye (1867-69)", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2007.

Yayın

22 Submitted to Ataturk Universitesi
Öğrenci Ödevi

23 YARCI, Güler. "ERMENİ KOMİTELERİNİN MALİ KAYNAKLARI", Ermeni Arastirmalari, 2015.

Yayın

24 ŞAHİN, Mustafa. "Çanakkale cephesi nde Türk ordusunun menzil teşkilatı ve askeri ulaştırma hizmetleri", Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2015.

Yayın

25 calhoun.nps.edu
İnternet Kaynağı

26 www.bulmacadeposu.com
İnternet Kaynağı

27 AKANDERE, Osman. "Damat Ferit Paşa'nın IV. hükümeti döneminde Kuvâ-yı Milliye ileri gelenleri hakkında verilen idam kararları", Ankara Üniv. Türk İnkılap Tarihi Enst., 2009.

Yayın

www.t2174a.com

28	İnternet Kaynağı	<%1
29	tarama.mehmetakif.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
30	www.bilinmeyenturktarihi.com İnternet Kaynağı	<%1
31	katalog.hacettepe.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
32	BIYIKLI, Mustafa. "Kaynakçalı ve Açıklamalı Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Kronolojisi", Dumlupınar Üniversitesi, 2008. Yayın	<%1
33	neolaki.net İnternet Kaynağı	<%1
34	www.imanveislam.com İnternet Kaynağı	<%1
35	www.ahmetakyol.net İnternet Kaynağı	<%1
36	acikarsiv.ankara.edu.tr İnternet Kaynağı	<%1
37	YİĞİT, Yücel. "İttihat ve Terakki Fırkası içinde parti içi muhalefet: Hizb-İ Cedit hareketi", Dokuz Eylül Üniv. - Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enst., 2014. Yayın	<%1
38	earsiv.atauni.edu.tr	

İnternet Kaynağı

<% 1

39

AVŞAR, B. Zakir and DUMAN, Betül.
"Erzurum kongresi açış konuşması ışığında
milli mücadele süreci ve Atatürk'ün siyasal
iletişim anlayışı", TUBİTAK, 2011.

Yayın

<% 1

40

www.todaie.edu.tr

İnternet Kaynağı

<% 1

41

ÇAY, Mustafa Murat. "MİLLİ MÜCADELE
DÖNEMİNDE CEVAT RİFAT ATILHAN",
Pursuit of History, 2013.

Yayın

<% 1

42

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza. "Milli Mücadele
Döneminde Burdur (1919-1922)", Hacettepe
Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,
2010.

Yayın

<% 1

43

BACANLI, Hakan. "Balkan Savaşları
kaynakçası", Ege Üniversitesi Türk Dünyası
Araştırmaları Enstitüsü, 2012.

Yayın

<% 1

ALINTILARI ÇIKART

ÜZERİNDE

EŞLEŞMELERİ ÇIKAR < 5 WORDS

BİBLİYOGRAFİYİ
ÇIKART

ÜZERİNDE

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 15.06.2016

Tez Başlığı / Konusu: OSMANLI ORDU ORGANİZASYONUNDA KURMAY SUBAYLIK (1848-1914)

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 111 sayfalık kısmına ilişkin, 15.06.2016 tarihinde şahsım/tez danışmam tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

15.06.2016

Adı Soyadı: Caner AYDIN
Öğrenci No: N13122643
Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları
Programı: Türkiyat
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

Doç. Dr. Fatih YEŞİL